

Nr 51

Konstitutionsutskottets utlåtande i anledning av riksdagens revisorers skrivelse angående förvaltningen av vissa kungliga slott m. m. jämte följdmotioner.

Ärendet

Genom skrivelser till riksdagen den 27 mars 1969 har riksdagens revisorer i ett granskningsärende angående förvaltningen av vissa kungliga slott m. m. gjort framställning om att riksdagen måtte

»dels tillkalla sakkunniga för utredning av frågan om i vilken utsträckning förvaltningen av de kungliga slotten allmänt sett är underkastad statlig insyn samt i vilken mån de nuvarande dispositionsreglerna kan anses tidsanpassade och ändamålsenliga,

dels uttala sig i spörsmålet huruvida Drottningsholms kungsgård i kontrollhänseende är underordnad vederbörande statliga revisionsorgan,

dels föranstalta om utredning av frågan om den fortsatta driften av affärsrörelserna vid Drottningholms slott och vid Gripsholms slott,

dels ock föranstalta om utredning av frågan om lämpligheten av att förvaltningen av Drottningholms kungsgård för framtiden överförs till domänverket. Stockholm den 27 mars 1969».

Revisorernas skrivelse fogas till detta utlåtande som *bilaga*.

I anledning av denna skrivelse har väckts att par *följdmotioner*, nämligen I: 1061 av herrar Yngve Nilsson, Sveningsson, Eskilsson och Gösta Jacobsson samt II: 1224 av herrar Holmberg och Bohman samt fröken Wetterström (alla m). Det hemställs,

»att riksdagen måtte avslå den av riksdagens revisorer i skrivelse av den 27 mars 1969 gjorda hemställan om tillsättande av tre utredningar och ett riksdagens uttalande angående förvaltning m. m. av de kungliga slotten och Drottningholms kungsgård».

Ärendet har hänvisats till konstitutionsutskottet i vad avser *de två första dels-satserna* i revisorernas hemställan och till statsutskottet i vad avser de två senare. Samråd har förekommit underhand. Då konstitutionsutskottet härmed framlägger sitt utlåtande i ärendet, har statsutskottets överväganden varit kända.

Utskottet hänvisar till revisorernas skrivelse och till motionerna med avseende på innehållet utan att göra något referat.

Utskottet

Den huvudfråga, som utskottet haft att bedöma i förevarande ärende, avser i vad mån slotten och Drottningholms kungsgård är underkastade de statliga revisionsorganens granskning. Utskottet har noterat att alla uppgifter och upplysningar som begärts har tillhandahållits och att tvekan uppkommit först i efterhand. Det gäller sålunda en principfråga utan påtaglig praktisk betydelse. Det torde kunna förutsättas, att granskning inte kommer att avböjas i framtiden, då det inte skett i detta sammanhang. Utskottet har inte heller för sin del kunnat finna någon grund för ett annat ställningstagande. Vad riksdagen närmast har att bedöma är emellertid dess egna revisorers granskningsrätt. I fråga om denna kan enligt utskottets mening någon tvekan inte hysas. I den mån en annan uppfattning skulle göras gällande, kan frågan aktualiseras i samband med de överväganden hos Kungl. Maj:t, för vilka statsutskottet uttalat sig. Någon särskild utredning kan utskottet emellertid, mot den här angivna bakgrunden, inte finna motiverad.

Den prövning hos Kungl. Maj:t, som statsutskottet uttalat sig för, kan även omfatta den av revisorerna resta frågan, om de nuvarande dispositionsreglerna kan anses tidsanpassade och ändamålsenliga. En särskild sakkun- nigtredning för endast denna uppgift har revisorerna inte avsett, och inte heller utskottet kan finna en sådan åtgärd befogad.

Utskottet hemställer,

att riksdagen i anledning av riksdagens revisorers förevarande framställning samt motionerna I: 1061 och II: 1224, i vad ärendet hänvisats till konstitutionsutskottet, tillkännager för Kungl. Maj:t som sin mening vad utskottet anfört.

Stockholm den 9 december 1969

På konstitutionsutskottets vägnar:

GEORG PETTERSSON

Närvarande:

från f ö r s t a kammaren: herrar Georg Pettersson (s), Erik Olsson (s), fru Segerstedt Wiberg (fp), herrar Sveningsson (m), Sörlin (s), Svenungsson (m), Nyquist (s), Norberg (s) och Richardson (fp); samt

från a n d r a kammaren: herrar Larsson i Luttra (cp), Adamsson (s), Nilsson i Östersund (s), Henningsson (s), Wennerfors (m), fru Thunvall (s), herrar Johansson i Trollhättan (s), Boo (cp), Nelander (fp) och Jons- son i Mora (fp).

Till riksdagen

I två inom riksdagens revisorers kansli upprättade granskningspromemorior, nr 5/1968 och nr 7/1968, har redovisats resultatet av en på revisorer-
nas uppdrag företagen granskning av förvaltningen av vissa kungl. slott
respektive av Drottningholms kungsgård. Över innehållet i promemoriorna
har revisorerna inhämtat remissyttranden från riksmarskalksämberet, stats-
kontoret, riksrevisionsverket, byggnadsstyrelsen, lantbruksstyrelsen, domän-
styrelsen och statens vägverk. Granskningspromemoriorna jämte de av-
givna remissyttrandena har här närslutits såsom bilaga 1—9. Vidare har så-
som bilaga 10 bifogats ett av jur. dr och fil. kand. Gunnar Bramstång, pre-
ceptor i offentlig rätt vid Lunds universitet, på riksmarskalksämberets upp-
drag avgivet preliminärt utlåtande angående Konungens rätt att disponera
vissa slott och parker m. m.

I det följande behandlas var för sig de i de båda granskningspromemorior-
na gjorda iakttagelserna.

Granskningspromemoria nr 5/1968

Fråga om i vilken utsträckning förvaltningen av de kungl. slotten är underkastad statlig insyn

Beträffande detta spørsmål behandlas i det följande först slottsförvalt-
ningen i allmänhet och därefter den till Drottningholms slott hörande kungs-
gården.

Vad avser frågan om i vilken utsträckning staten generellt äger utöva kon-
troll över förvaltningen av de kungl. slotten må följande anföras.

I granskningspromemorian påpekas bl. a. att vissa bostäder i eller i an-
slutning till slotten av ståthållarämbetet upplåtits hyresfritt eller mot ned-
satt hyra. Det ifrågasätts om upplåtelser av detta slag i fortsättningen bör
förekomma.

Riksmarskalksämberet sammankopplar i sitt yttrande nämnda spørsmål
med frågan om omfattningen av den dispositionsrätt till de kungl. slotten
som genom 1809 års riksdagsbeslut tillerkändes Konungen. Ämbetet har an-
modat professorn i rättshistoria vid Lunds universitet Gerhard Hafström
att från rättshistorisk synpunkt klarlägga problemet om Konungens hithö-
rande befogenheter. I samråd med Hafström har preceptorn i offentlig rätt
vid nämnda universitet Gunnar Bramstång utarbetat ett preliminärt utlåtän-

de i ämnet, vilket av riksmarskalksämberet överlämnats till revisorerna. Bramstång har i sitt utlåtande sammanfattningsvis uttalat, att den verkställda utredningen — med reservation dock för utredningsmaterialets ofullständighet — inte givit honom anledning att anta, att Konungens dispositionsrätt till slotten skulle vara på så sätt begränsad att denne skulle vara förhindrad att där upplåta s. k. hedersbostäder. Riksmarskalksämberet fastslår i sitt yttrande med stöd av nyssnämnda utlåtande att Konungens dispositionsrätt måste anses vara av så vidsträckt natur att ämbetet inte kan godta de i granskningspromemorian »framställda anmärkningarna» mot de ifrågavarande upplåtelseerna.

Riksrevisionsverket anser i princip att hyra bör erläggas för de bostäder i statens fastigheter som upplåtits åt enskilda, om särskild föreskrift angående fri bostad inte undantagsvis har meddelats. Riksrevisionsverket anser sig emellertid inte kunna ta slutlig ställning till denna fråga, innan riksmarskalksämberet redovisat de skäl för upplåtelse av fria bostäder som kan föreligga.

Revisorerna kan inte finna att det av riksmarskalksämberet åberopade expertutlåtandet — som är preliminärt och dessutom innehåller reservation för utredningsmaterialets ofullständighet — utgör tillräcklig grund för så vittgående slutsatser i ämnet som ämbetet dragit. Med hänsyn till frågans såväl principiella som praktiska betydelse anser revisorerna det nödvändigt att en mera ingående utredning verkställs i syfte att klarlägga berörda rättsförhållande. Det synes önskvärt att vid en sådan utredning också uppmärksammas frågan om ändamålsenligheten av de nuvarande dispositionsreglerna, vilka ju grundar sig på riksdagsbeslut fattade så tidigt som i början av 1800-talet. Revisorerna inbegriper härvid tillika spørsmålet, om praktiskt behov för framtiden kan anses föreligga för Konungen att disponera samtliga här aktuella slott. Nämnas må att den nuvarande monarken under sin regeringstid bebott endast två av dem.

Vad sedan angår frågan om statens rätt till insyn i Drottningholms kungsgårds förvaltning framhålls det i granskningspromemorian att, när någon revision av denna förvaltning hittills inte utövats av riksrevisionsverket, tveksamhet torde ha rått om ämbetsverket över huvud taget äger befogenhet att granska kungsgården. Enligt promemorian finns emellertid inte några bestämmelser utfärdade som ger stöd åt uppfattningen att kungsgården i revisionshänseende skulle inta annan ställning än statsförvaltningen i övrigt. Det hävdas därför att staten har rätt till full insyn i skötseln av kungsgården och att riksrevisionsverket fortlöpande bör granska dess räkenskaper.

Riksmarskalksämberet erinrar i sitt yttrande om att Drottningholms kungsgård, liksom vissa mindre områden vid Gripsholm, intar en särställning på grund av att dessa fastigheter inte varit utarrenderade utan inord-

nats under ståthållarämbetets förvaltning. Såsom ersättning för dispositionsrätten erläggs ränta efter tre procent på det bokförda fastighetsvärdet. De överskott som uppkommer får användas för underhåll och förbättring av de för driften erforderliga byggnaderna.

Riksmarskalksämberet biträder inte den i promemorian framförda uppfattningen att riksrevisionsverket skulle äga rätt att granska kungsgårdens förvaltning. Ämberet önskar därför även i fortsättningen självt utse kungsgårdens revisorer. En avskrift av revisionsberättelsen bör emellertid enligt ämberets åsikt i fortsättningen tillställas riksrevisionsverket.

Statskontoret anser att det bör klarläggas huruvida »slottens affärsrörelser» faller under riksrevisionsverkets granskningsrätt.

Riksrevisionsverket är av den meningen att ämbetsverket har befogenhet att granska kungsgårdens räkenskaper men upplyser samtidigt att gårdens räkenskaper inte funnits upptagna i förteckningarna över de räkenskaper som det ålegat dåvarande riksräkenskapsverket att granska. Anledningen till sistnämnda förhållande har inte kunnat klarläggas. Ämbetsverket anser att verket i samråd med riksmarskalksämberet bör kunna besluta om att den fortlöpande räkenskapsgranskningen liksom hittills utförs av utomstående revisionsexpertis. Det hindrar emellertid inte enligt ämbetsverkets mening att verkets egen personal i fortsättningen utövar kontroll av att de av Kungl. Maj:t utfärdade föreskrifterna om kungsgårdens förvaltning iakttas.

Revisorerna anser det för egen del naturligt att staten genom sina revisionsorgan har rätt till insyn i Drottningholms kungsgårds förvaltning. Den omständigheten, att denna förvaltning på grundval av 1944 års riksdagsbeslut tills vidare anförtrotts ståthållarämbeter, utgör inte något stöd för antagandet att staten därigenom skulle ha avhänt sig rätten till kontroll över förvaltningen. I sammanhanget bör bemärkas att kungsgården med levande och döda inventarier obestriddligen tillhör statsverket samt att riksdagen uppställt bestämda villkor för överskottsmedlens användning. Då riksmarskalksämberet emellertid gör gällande att kungsgården i revisionshänseende inte är underordnad riksrevisionsverket, synes det erforderligt att ett klarläggande uttalande i frågan görs av riksdagen.

Placeringen av Drottningholms kungsgårds kontanta medel

Kungsgården har sedan flera år tillbaka i sina bokslut redovisat en förhållandevis stor tillgång på kontanta medel. Huvuddelen av dessa medel — vid slutet av budgetåret 1967/68 uppgick de till över 800 000 kronor — har funnits insatt på kapitalräkning i ett enskilt bankföretag. I granskningspromemorian påpekas att förfaringssättet strider mot en av Kungl. Maj:t utfärdad kungörelse med bestämmelser om skyldighet för medelsförvaltande statliga myndigheter m. fl. att i vissa fall anlita riksbanken, postgirorörelsen eller Sveriges Kreditbank AB.

Riksmarskalksämberet förklarar i sitt yttrande att, enär riksmarskalksämberet inte är ett statligt organ, ämberet inte torde vara skyldigt att tillämpa den nyssnämnda kungörelsen.

Riksrevisionsverket anser i motsats till riksmarskalksämberet att kungörelsen är tillämplig i fråga om kungsgårdens kontanta medel.

Revisorerna vill beträffande detta spörsmål till en början framhålla att riksmarskalksämberet i sin egenskap av förvaltare av kungsgården närmast får anses fungera såsom ett statligt organ. I sammanhanget bör också understrykas att de medel det här är fråga om obestriddigen ägs av statsverket. Riksmarskalksämberet torde emellertid inte kunna förständigas att i förevarande fall tillämpa den nyssnämnda kungörelsen, såvida det inte genom ett uttalande från riksdagens sida blir klarlagt, att kungsgårdens förvaltning revisionsmässigt är underordnad riksrevisionsverket.

Användningen av Drottningholms kungsgårds överskottsmedel

Genom beslut av 1945 års riksdag har bestämts att ståthållarämberet inte äger rätt att disponera kungsgårdens överskottsmedel för annat ändamål än för underhåll och förbättring av de för gårdens drift erforderliga byggnaderna. I granskningspromemorian har påtalats, att ståthållarämberet i strid mot nämnda riksdagsbeslut i inte obetydlig utsträckning med överskottsmedel bestritt utgifter, vilka inte har haft samband med de av riksdagen fastställda ändamålen. Under budgetåren 1957/58—1964/65 har sålunda nära en halv miljon kronor förbrukats på detta sätt. Pengarna har i huvudsak använts för byggnads- och reparationsarbeten på anläggningar i de till Drottningholms slott hörande trädgårdarna och parkerna.

Riksmarskalksämberet gör i sitt yttrande gällande att kungsgården och slottet är så intimt förknippade med varandra, att det i vissa fall ansetts naturligt att disponera överskottsmedel för parkens förskönande m. m. ävensom för reparation av slottskontor och slottsfogdens bostad. Ämberet säger sig vidare ha grundad anledning anta att man under den föregående ståthållarens tjänstetid vid flera tillfällen orienterat finansdepartementet om planerade åtgärder av här ifrågavarande slag.

Övriga remissmyndigheter berör i sina yttranden inte förevarande problem.

Revisorerna anser att den ändamålsbestämning riksdagen gjort med avseende på överskottsmedlens användning är så otvetydig, att ståthållarämberet saknat befogenhet att utnyttja dessa medel för andra utgifter än de av riksdagen fastställda, nämligen för underhåll och förbättring av kungsgårdens för driften erforderliga byggnader. Revisorerna finner det vidare uppenbart att åtgärder för parkens förskönande o. dyl. inte har något samband med sist angivna ändamål. Den omständigheten, att riksmarskalksämberet säger sig ha anledning anta att underhandskontakter med finansdepartementet förekommit rörande medelsdispositionerna, ändrar inte revisorernas principiella inställning till ifrågavarande spörsmål.

Hyres- och arrendeavgifternas storlek

I granskningspromemorian görs gällande att flera av nu utgående hyres- och arrendeavgifter är anmärkningsvärt låga. En översyn av dessa avgifter förordas därför i syfte att anpassa dem till gällande marknadspriser. Kostnadsfria upplåtelser anses inte böra förekomma i fortsättningen.

Riksmarskalksämberet ansluter sig till uppfattningen att hyror och arrenden skall fastställas i anslutning till den allmänna marknadsnivån på orten, såvida inte särskilda skäl föranleder till annat. Ämberet framhåller emellertid att denna princip följts vid de revideringar av hyror och arrenden som successivt genomförts under 1960-talet och som fortfarande pågår. Vid hyresvärderingen har expertis från statens personalbostadsdelegation och statens tjänstebostadsnämnd medverkat.

Riksmarskalksämberet påpekar att man vid bestämmandet av den marknadsmässiga hyran måste ta i beaktande lägenheternas modernitet, utrustning m. m. och anser att tillräcklig hänsyn härtill inte tagits i granskningspromemorian. Ämberet upplyser vidare att man tidigare ansett det lämpligt att ålägga nyttjanderättshavarna skyldighet att underhålla byggnaderna, eftersom tillräckliga anslagsmedel för dessa ändamål saknats. Med hänsyn till de i många fall höga underhållskostnaderna — ofta i form av betydande reparationer vid upplåtelsens början — har nyttjanderättshavarna ofta krävt långa upplåtelseperioder, vilket ståthållarämberet ansett sig böra medge. Riksmarskalksämberet, som medger att nackdelar är förenade med alltför långa kontraktperioder, upplyser att kontrakt av hithörande typ inte längre tecknas. De äldre kontrakten håller på att avvecklas i den takt uppsägnings-tider etc. medger. I samband därmed övertas byggnadsunderhållet successivt av byggnadsstyrelsen.

Beträffande arrendet för lägenheten Hvilan vid Drottningholm, som varit oförändrat sedan år 1930, framhåller riksmarskalksämberet dels att nyttjanderättshavaren med egna medel bestritt kostnader för nybyggnader, reparationer och underhåll, dels att lägenheten i huvudsak använts endast som sommarbostad. Ämberet delar uppenbarligen inte den i granskningspromemorian framförda uppfattningen att arrendebeloppet är för lågt. Ämberet säger sig ha blivit upplyst om att arrendatorns utgifter för underhåll och reparationer av fastigheten m. m. uppgår till ett belopp, väsentligt översligande 20 000 kronor per år.

Vad angår de såsom tjänstebostäder upplåtna fastigheterna vid Drottningholm erinrar riksmarskalksämberet om att ämberet anser dessa upplåtelser fria från statlig insyn. Samtidigt upplyses om att nyttjarna av Kyrkpaviljongen och Hovmarskalksflygeln vid upplåtelsens början till ståthållarämberet erlagt ett engångsbelopp för täckande av kostnader för reparationer m. m. Vidare nämns att hyran för Övre sjöflygeln felaktigt har tillgodoförts husgerådskammaren och att samma är förhållandet med den av åldfrun vid

Gripsholms slott disponerade lägenheten. Enligt vad riksmarskalksämberet uppger kommer rättelse att åvägabringas genom ämbetets försorg.

Riksmarskalksämberet vidgår att omprövning av arrendeavgälden för lägenheten Sofieberg under Haga slott inte företagits år 1960 eller senare. Rättelse med retroaktiv verkan har numera vidtagits.

Arrendekontraktet avseende lägenheten Bellevue under Tullgarns slott har numera uppsagts och förhandlingar pågår om nytt kontrakt.

Riksmarskalksämberet medger att hyran för Fiskarstugan och arrendet för fiskevattnet under Tullgarns slott inte inlevererats till statsverket utan felaktigt tillgodoförts ett särskilt konto, vars behållning för närvarande uppgår till ca 25 000 kronor. En utredning i ärendet har igångsatts.

Statskontoret erinrar om att större delen av de i granskningspromemorian omnämnda bostadshyrorna fastställts efter medverkan av statens personalbostadsdelegation och statens tjänstebostadsnämnd. En av ämbetsverket gjord stickprovsundersökning har utvisat att nämnda myndigheters rekommendationer i fråga om hyressättningen praktiskt taget undantagsvis följts av ståthållarämbetet. Statskontoret ställer sig med hänsyn härtill tveksamt till frågan om behov föreligger av en översyn av bostadshyrorna.

Riksrevisionsverket framhåller att såväl av granskningspromemorian som av de uppgifter ämbetsverket under hand inhämtat framgår, att en översyn av hyres- och arrendeavtalen pågår under medverkan av statens personalbostadsdelegation och byggnadsstyrelsen.

Byggnadsstyrelsen understryker nödvändigheten av att man vid bedömningen av hyresvärdet på bostadslägenheter och andra lokaler tar hänsyn till sådana faktorer som yta, läge och standard. Vidare bör beaktas de speciella åtaganden som vederbörande hyresgäst kontraktenslignat kan ha att svara för. I fråga om de här aktuella upplåtelseerna föreligger enligt ämbetsverkets mening en mängd speciella faktorer som inte förekommer vid normala uthyrningar. Några mera generella normer går därför inte att fastställa för hyressättningen utan särskild ställning får tas till varje hyresobjekt för sig.

Revisorerna anser att hyres- och arrendeavtal med så lång giltighetstid som exempelvis tjugo år inte bör förekomma. Likaså bör avtal om kostnadsfria upplåtelser mot inbetalning av engångsbelopp inte träffas. Av remissvaren framgår emellertid att denna typ av kontrakt inte längre kommer att användas. Vidare kommer underhåll etc. av hyres- och arrendefastigheterna i fortsättningen att övertas av byggnadsstyrelsen. Med hänsyn härtill synes ytterligare åtgärder i ärendet inte erforderliga. Revisorerna förutsätter dock att rättelse utan dröjsmål kommer till stånd därest den av riksmarskalksämberet i anledning av granskningspromemorian inledda undersökningen rörande dispositionen av hyran för Fiskarstugan och arrendet för fiskevattnet under Tullgarns slott skulle utvisa att ifrågavarande medel använts för inte godtagbara ändamål.

Fråga om vilken myndighet som bör omhänderha hyres- och arrendeuppbörden samt träffa upplåtelseavtal

I granskningspromemorian påpekas att hyres- och arrendeuppbörden för närvarande omhänderhas av såväl byggnadsstyrelsen som de olika slottsförvaltningarna. En sådan uppdelning av identiskt lika arbetsuppgifter be-tecknas som föga rationell, och det föreslås därför att all sådan uppbörd i fortsättningen skall koncentreras till byggnadsstyrelsen. Det framhålls vidare att sistnämnda ämbetsverk i stället för ståthållarämbetet bör träffa avtal om hyres- och arrendeupplåtelse.

Riksmarskalksämberet meddelar att all hyres- och arrendeuppbörd inom kort kommer att övertas av byggnadsstyrelsen. Denna åtgärd har sedan länge planerats av ståthållarämbetet och är redan delvis genomförd.

Statskontoret anser det tveksamt om byggnadsstyrelsen i fortsättningen bör åläggas att träffa avtal om hyres- och arrendeupplåtelse, eftersom arbetet härmed förutsätter ingående lokal- och personkännedom. Ämbetsverket finner det mest rationellt att ifrågavarande arbetsuppgifter kvarlig-ger hos ståthållarämbetet.

Riksrevisionsverket ansluter sig till uppfattningen att byggnadsstyrelsen och inte ståthållarämbetet bör träffa avtal om hyres- och arrendeupplåtelse.

Byggnadsstyrelsen finner av samma skäl som statskontoret den nu gäl-lande ordningen med ståthållarämbetet som kontraktsslutande part för sta-tens räkning mest ändamålsenlig.

Revisorerna anser sig med hänsyn till vad statskontoret och byggnadssty-relsen anfört i sina remissyttranden inte böra förorda någon ändring i det nu tillämpade systemet vid hyres- och arrendekontraktens tecknande. Reviso-rerna vill emellertid understryka angelägenheten av att ståthållarämbetet i hithörande frågor kontinuerligt samråder med byggnadsstyrelsen.

Trädgårds- och jordbruksdriften vid Drottningholms slott och vid Gripsholms slott

Den vid Drottningholms slott bedrivna handelsträdgårdsrörelsen har un-der flera år lämnat betydande underskott. Hur stora dessa underskott varit har inte kunnat preciseras, eftersom det bokföringssystem som tillämpas inte ger underlag för en exakt beräkning. I granskningspromemorian föreslås att trädgårdsdriften blir föremål för en ingående analys under förslagsvis ett år. På grundval av en sådan analys bör enligt promemorian ställning tas till frågan om vilka åtgärder som kan vidtas för att undvika fortsatta för-luster på rörelsen.

Vid Gripsholms slott förekommer handelsträdgårdsrörelse i förening med ett mindre jordbruk. I granskningspromemorian görs gällande att båda rö-relserna sannolikt går med inte obetydlig förlust. Ej heller här är det emel-lertid möjligt att med stöd av bokföringen fastställa förlustens storlek. Det

föreslås att hela verksamheten underkastas översyn av särskilda sakkunniga.

I granskningspromemorian förordas slutligen att bokföringen vid samtliga ovannämnda rörelser uppläggs på ett sådant sätt, att företagsekonomiska bedömanden i fortsättningen blir möjliga.

Riksmarskalksämberet framhåller att Drottningholms trädgård samt Gripsholms trädgård och jordbruk är mycket svårbedömbara från ekonomisk synpunkt, eftersom tillgänglig arbetskraft och maskinpark används också i parkvården. Ämberet upplyser att spørsmålet om en koncentration och förenkling av rörelserna kommer att fortlöpande följas med den sakkunniga hjälp som ämberet anser nödvändig för ett ställningstagande.

Riksrevisionsverket anser det inte lämpligt att nu vidta åtgärder för att införa ett nytt bokföringssystem. Inom riksrevisionsverket pågår nämligen ett utvecklingsarbete som avser bl. a. övergång till ett generellt ADB-redovisningssystem för statsmyndigheterna, och slotten kommer, såvitt ämbetsverket kan bedöma, att under något av de närmaste åren inordnas i detta system och anslutas till statskontorets fondbyrå. ADB-systemet och den statliga normalkontoplanen kommer att möjliggöra en detaljerad kostnadsredovisning.

Lantbruksstyrelsen tillstyrker att en analys görs av trädgårdsdriften vid Drottningholms slott. Det bör i samband därmed klarläggas vilka konsekvenser ett eventuellt nedläggande av trädgårdsrörelsen kommer att få för skötseln av park och fastigheter. I fråga om trädgårds- och jordbruksrörelsen vid Gripsholms slott delar lantbruksstyrelsen den i granskningspromemorian framförda uppfattningen att den ifrågavarande verksamheten bör närmare prövas av sakkunniga.

Revisorerna finner det angeläget att de ovannämnda rörelsegrenarna snart blir föremål för en förutsättningslös utredning genom särskild expertis. Utredningsarbetet synes med fördel kunna anförtros vederbörande lantbruksnämnder, vilka till sitt förfogande har för ändamålet sakkunnig personal.

Grustäkten vid Haga slott

Mellan ståthållarämbetet och en entreprenör träffades år 1959 ett avtal av innebörd att entreprenören skulle äga rätt att från ett grustag, beläget på Haga slotts ägor, ta ut grus till ett pris av kr. 4:— per kbm. Samtidigt fick företaget tillstånd att använda viss del av grustaget som tippningsplats. För sistnämnda förmån skulle företaget erlægga ersättning med ett sammanlagt belopp av 200 000 kronor. I två tilläggsavtal, slutna år 1962 respektive år 1965, utvidgades successivt de gränser som ursprungligen faststälts för grusuttagen, och uttagningsrätten ökades därigenom med ca 250 000—300 000 kbm. Sistnämnda år höjdes gruspriset till kr. 4:50 per kbm.

Ovannämnda grustäktsavtal innehåller inte någon klausul om automatiska prisjämkningar till följd av förändringar i prisindex. Sådan klausul hade enligt granskningspromemorian bort intas i avtalen, eftersom grustäkten sträcker sig över ett flertal år och inte kommer att vara avslutad förrän i början av 1970-talet. Det omnämns i sammanhanget att prisindex på stenmaterial under åren 1959—1968 stigit från 143,4 enheter till 212,2 enheter. Om nämnda indextal tillämpats hade enligt promemorian ett avsevärt högre pris för gruset kunnat uttas.

I samband med de prisdiskussioner mellan ståthållarämbetet och entreprenören som föregick den ovannämnda prishöjningen med 50 öre per kbm erbjöd sig entreprenören att kostnadsfritt anlägga en vattendamm på Ulriksdals slotts ägor. Upplýsning må att ämbetet tidigare hade haft planer på att bygga en sådan damm, men projektet hade skrinlagts då de beräknade kostnaderna, ca 100 000 kronor, ansetts för höga. I granskningspromemorian ifrågasätts om ståthållarämbetet med hänsyn till bestämmelserna i kungörelsen den 4 juni 1964 (nr 484) ägt befoget att utan Kungl. Maj:ts tillstånd acceptera företagens ovannämnda donation. Vidare påpekas att några skriftliga handlingar i donationsärendet inte kunnat återfinnas hos ståthållarämbetet, vilket betecknas som otillfredsställande.

Riksmarskalksämmbetet framhåller att vad i granskningspromemorian anförts i fråga om behovet av prisindexklausul teoretiskt är riktigt endast under förutsättning att gruskvaliteten varit oförändrad under hela avtalsperioden. Ämbetet upplyser i anslutning härtill att grusets egenskaper, efter hand som grustäkten fortskridit, avsevärt försämrats och att det ekonomiska utbytet för företaget på grund härav starkt nedgått. Ståthållarämbetet uppger sig vid pridförhandlingarna från början ha begärt en höjning av gruspriset till kr. 5:50 per kbm, vilket dock avvisats av företaget.

I fråga om dammbyggnaden säger riksmarskalksämmbetet att företagens kostnader för byggandet kan ha uppgått till högst 22 000 kronor. Orsaken till att dessa kostnader så avsevärt nedgått i förhållande till de ursprungligen beräknade uppger ämbetet vara att vissa omläggningar av infarten till slottet möjliggjort ett förbilligande av tippningen av schaktmassorna. Den i granskningspromemorian åberopade kungörelsen anser ämbetet inte tillämplig, eftersom några framtida kostnader för dammbyggnaden inte kan beräknas uppkomma för statsverket.

Riksrevisionsverket anser att frågan om utförande av dammbyggnaden hade bort hänskjutas till Kungl. Maj:ts prövning.

Statens vägverk upplyser att verket köper en väsentlig del av sitt grusbehov mot ersättning för uttagen kvantitet. I de fall avtal av längre varaktighet därvid träffas, indexregleras priset numera i ökad omfattning i anslutning till konsumentprisindex. Vägverket anser att sannolikheten talar för det lämpliga i att det ursprungliga avtalet försetts med prisindexklausul. Verket

kan dock på grundval av tillgängligt underlag inte göra något bestämt uttalande vare sig i indexfrågan eller beträffande spørsmålet om skäligheten i det avtalade priset.

Revisorerna är av den uppfattningen att gruspriset i de förenämnda avtalen hade bort indexregleras. Nämnas må att domänstyrelsen i sina grusförsäljningsavtal regelmässigt intar indexklausul i de fall avtalen omspannar en längre tidsperiod. Revisorerna anser det vidare från principiella synpunkter olämpligt att i samband med pridförhandlingar för statens räkning ta emot en donation från det företag med vilket förhandlingarna förs. Under alla förhållanden hade enligt revisorernas mening donationsfrågan bort underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Uppbörd, redovisning och disposition av visningsmedel

I granskningspromemorian framhålls att ståthållarämbetet tillämpar olika system då det gäller uppbörd, redovisning och disposition av slottens visningsmedel. Enhetliga regler bör enligt promemorian tillskapas. Dessa regler bör utformas på sådant sätt, att överensstämmelse nås med de budgetprinciper som är gängse inom den övriga statsförvaltningen.

Riksmarskalksämberet upplyser att ämbetet i anledning av uttalandena i granskningspromemorian kommer att utfärda bestämmelser syftande till större enhetlighet i redovisningssystemet.

Statskontoret biträder uppfattningen att enhetliga regler på förevarande område bör tillskapas.

Riksrevisionsverket anför att visningsmedlen vid de kungl. slotten är jämförbara med museernas inkomster av inträdesavgifter m. m. Beträffande sådana inkomster har Kungl. Maj:t senast i regleringsbrev för budgetåret 1968/69 föreskrivit att de får utnyttjas för museernas utställningsverksamhet. Inkomsterna får dock inte användas för att varaktigt anställa personal. Ämbetsverket finner det naturligt att föreskrifterna om användningen av slottens visningsmedel utformas så, att överensstämmelse nås med vad som gäller för museernas inträdesavgifter.

Revisorerna anser att de synpunkter riksrevisionsverket anlagt på förevarande spørsmål är värda beaktande. Åtgärder i syfte att omforma nuvarande redovisningsföreskrifter på det sätt ämbetsverket förordat synes därför böra vidtas.

Fråga om ytterligare åtgärder kan vidtas för att mera effektivt utnyttja slottsfastigheterna och för att stimulera allmänhetens intresse av att besöka slotten

Revisorerna anser med hänsyn till vad som anförts i riksmarskalksämberets och byggnadsstyrelsens yttranden att ytterligare åtgärder för att tillgodose de angivna syftena för närvarande inte är pakallade.

Granskningspromemoria nr 7/1968

Drottningholms kungsgård

I granskningspromemorian redogörs för resultatet av en av revisorernas kansli verkställd granskning av Drottningholms kungsgårds förvaltning under de sist förflutna tio åren. Det påpekas bl. a. att det ekonomiska utbytet av jordbruksdriften varit otillfredsställande och att administrationskostnaderna ökat kraftigt under senare år, trots att någon stegring av kungsgårdens produktivitet inte kunnat förmärkas. Det framhålls också att avgifterna för vissa av ståthållarämbetet upplåtna arrenden synes låga. Bland övriga vid granskningen gjorda iakttagelser må följande särskilt omnämnas.

År 1967 nedbrann en byggnad tillhörande kungsgården. Byggnaden var försäkrad för 100 000 kronor. Vederbörande försäkringsbolag erbjöd sig alternativt att antingen ersätta hela försäkringsbeloppet mot att byggnaden återuppfördes eller att — utan angivna förbehåll — kontant utbetala 49 000 kronor. Ståthållarämbetet godtog sistnämnda erbjudande. Försäkringsbeloppet bokfördes i kungsgårdens räkenskaper på ett speciellt intäktskonto och uppfördes därefter i bokslutet som ett kungsgårdens eget kapital. Riktigheten av ifrågavarande transaktion ifrågasätts i granskningspromemorian. Det erinras i sammanhanget om att, då det gäller brandskada å utarrenderade fastigheter under domänstyrelsens förvaltning, brandskadeersättningen skall i enlighet med en år 1934 utfärdad förordning uppbäras av domänstyrelsen. Enligt denna förordning ankommer det vidare på nämnda ämbetsverk att avgöra om och i vilken omfattning nybyggnad skall äga rum.

I granskningspromemorian ifrågasätts slutligen lämpligheten av att Drottningholms kungsgårds förvaltning även i fortsättningen omhänderhas av ståthållarämbetet. Det påpekas att denna gård är den enda av de nuvarande kungsgårdarna som administrativt inte har underordnats domänverket. Enligt promemorian talar åtskilliga skäl för att ekonomiska fördelar skulle stå att vinna, om Drottningholms kungsgård överfördes till domänverket och därmed fortlöpande fick tillgång till den sakkunskap i fråga om förvaltningen av jordbruks- och skogsbruksegendomar som finns representerad inom nämnda verk. Promemorian utmynnar i ett förslag om att ifrågavarande spørsmål förutsättningslöst utreds genom särskilda sakkunniga.

Riksmarskalksämberet anser sig beträffande kungsgårdens förvaltning ej ha anledning att ingå på detaljer utan nöjer sig med att konstatera att jordbruket trots de för näringen brydsamma konjunkturerna lämnat god avkastning. Ytterligare rationaliseringar bör emellertid enligt ämbetets mening prövas, och ämbetet avser att följa de förslag i sådan riktning som kan komma att framläggas.

I fråga om arrendena påpekar ämbetet att arrendeavgiften för fastigheten Stångholmen år 1965 höjdes med 200 kronor per år och för fastigheten L: a

Ängsholmen år 1953 med samma belopp. Detta har inte omnämnts i granskningspromemorian. Beträffande fastigheten Eriksberg upplyses att någon förhöjning av arrendeavgälden inte kunnat verkställas, enär kontraktet, som har en giltighetstid av 20 år, inte utlöper förrän år 1970. Då kommer enligt vad ämbetet uppger hela arrende frågan att omprövas.

Ämbetet medger att kostnaderna för skötsel och utfodring av ett antal jakthundar felaktigt bestritts med kungsgårdens medel. Rättelse kommer att vidtas. Beträffande den åt vissa av kungsgårdens tjänstemän medgivna förmånen av fri elektrisk ström meddelar ämbetet att detta slag av löneförmån i stor utsträckning förekommer inom svenskt lantbruk.

Ämbetet finner det naturligt att den i granskningspromemorian omnämnda brandskadeersättningen tillgodoförs kungsgårdens eget kapital. Ersättningen motsvarar i stort sett de kostnader som kungsgården tidigare nedlagt på den brunna byggnaden. Ämbetet anser att 1934 års förordning inte är tillämplig i förevarande fall.

Ämbetet motsätter sig förslaget att administrativt inordna kungsgården under domänverket och vill att gårdens förvaltning skall kvarligga under ämbetet. Som skäl åberopas kungsgårdens läge i den känsliga drottningholmsmiljön samt den omständigheten att kungsgården utför tjänster av olika slag åt Drottningholms slott och park. Ämbetet är av den bestämda uppfattningen att någon berättigad anmärkning inte kan riktas mot det sätt på vilket kungsgården hittills förvaltats.

Statskontoret har inte något att invända mot granskningspromemorians förslag att frågan om kungsgårdens administrativa inordnande under domänstyrelsen utreds genom särskilda sakkunniga. Ämbetsverket erinrar om att mer än tjugo år förflutit sedan riksdagen beslöt att Drottningholms kungsgård till skillnad från övriga kungsgårdar *tills vidare* skulle kvarbli under riksmarskalksämberet. Statskontoret anser det med hänsyn härtill lämpligt att ifrågavarande problem nu tas upp till ny prövning.

Riksrevisionsverket anser inte att 1934 års förordning är tillämplig i fråga om den förenämnda brandskadeersättningen. Vad beträffar frågan om kungsgårdens framtida förvaltning är ämbetsverket i likhet med statskontoret av den uppfattningen att spørsmålet bör prövas av särskilda sakkunniga.

Lantbruksstyrelsen erinrar om att kungsgårdens nettointäkter enbart av hyror och arrenden under budgetåret 1967/68 uppgick till 46 557 kronor och jämför detta belopp med den avgift på 11 723 kronor som riksmarskalksämberet samma budgetår erlade till statsverket för dispositionsrätten till hela kungsgården. Ämbetsverket anser att beräkningen av sistnämnda avgift — 3 procent på det bokförda fastighetsvärdet — är helt orimlig i dagens penningvärde.

Ämbetsverket anser att den ständigt fortgående ökningen av kungsgårdens kontanta tillgångar inte bör fortsätta och finner det heller inte lämpligt att

ifrågavarande medel förvaltas av riksmarskalksämbetet. En möjlighet att komma till rätta med nuvarande förvaltningsmässiga problem vore enligt ämbetsverkets uppfattning att låta riksmarskalksämbetet i fortsättningen arrendera kungsgården på fullt affärsmässiga villkor. Ämbetsverket anser dock en sådan anordning alltför osäker till sina ekonomiska konsekvenser och förordar därför i överensstämmelse med granskningspromemorian att frågan om kungsgårdens inordnande under domänstyrelsen utreds genom särskilda sakkunniga.

Domänverket har i ärendet infordrat yttranden från vederbörande distriktschef, revirförvaltare och domänintendent. I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för innehållet i nämnda yttranden.

Distriktschefen anför bl. a. att nötkreatursskötseln under bokföringsåret 1965/66 enligt då upprättad lönsamhetskalkyl lämnade ett underskott av 430 kronor per mjölkko. Den dåliga lönsamheten torde enligt distriktschefens uppfattning sammanhånga med att lönekostnaderna inte stått i rimlig proportion till rörelsegrenens omfattning. Lönsamhetskalkyler för ladugårdsdriften har inte upprättats under de sistförflutna budgetåren. Trots att vissa rationaliseringsåtgärder vidtagits torde rörelsegrenens ekonomi enligt distriktschefens mening inte ha förbättrats nämnvärt sedan bokföringsåret 1965/66.

Distriktschefen anser att skäligen hyror numera uttas för bostadslägenheter och ekonomibyggnader men finner det uppenbart att arrendebeloppen är för låga i de kontrakt som tecknats år 1960 eller tidigare. I samband med förnyade upplåtelser bör arrendeavgälderna höjas väsentligt. Ett tiotal markupplåtelser omfattar betydande områden med en areal av mellan 1 och 4 hektar. Innan nya kontrakt träffas bör den utarrenderade arealen enligt distriktschefens mening reduceras kraftigt.

Vad beträffar den förenämnda brandskadeersättningen anser distriktschefen att försäkringsbeloppet bort tillföras domänfonden, eftersom kungsgården är uppförd på nämnda fond.

Från såväl principiella som ekonomiska synpunkter finner distriktschefen det lämpligt att kungsgården överförs till domänverkets förvaltning. Utan någon större ökning av administrationskostnaderna bör verket kunna omhänderta kungsgårdens såväl jordbruk som skogsbruk. Distriktschefen anger en rad konkreta fördelar som skulle vara förbundna med ett överförande av kungsgården till domänverket.

Revirförvaltaren anser det av flera skäl lämpligt att skötseln av kungsgårdens skogsmark i fortsättningen anförtros domänverket.

Domänintendenten ansluter sig till uppfattningen att domänverket bör överta förvaltningen av kungsgården.

Med stöd bl. a. av ovannämnda yttranden tillstyrker domänverket att en utredning verkställs om Drottningholms kungsgårds överflyttande till domänverket. Enligt ämbetsverkets mening bör skogen efter en sådan omorga-

nisation kunna skötas rationellare och ge bättre ekonomisk avkastning. Inägorna bör vidare kunna utnyttjas effektivare om de används som sidorenden till närliggande kronoegendomar. Slutligen bör enligt domänverkets uppfattning administrationen kunna förbilligas avsevärt, om skogsbruk, jordbruk och fastighetsförvaltning fräntas riksmarskalksämbetet och inordnas under domänverkets mera omfattande verksamhet.

Revisorerna anser att starka skäl talar för lämpligheten av att frågan om ett överförande av Drottningholms kungsgårds förvaltning till domänverket snarast blir föremål för en förutsättningslös utredning. Denna uppfattning delas av samtliga remissmyndigheter med undantag av riksmarskalksämbetet. Därest ett administrativt inordnande av kungsgården under domänverket kommer till stånd, skulle enligt revisorernas mening huvuddelen av de i granskningspromemorian och remissyttrandena berörda administrativa och ekonomiska problemen automatiskt lösas. Med hänsyn härtill och i avvaktan på riksdagens ställningstagande till organisationsfrågan anser sig revisorerna nu inte behöva föreslå konkreta åtgärder för lösande av nyssnämnda problem.

Sammanfattningsvis får revisorerna med åberopande av det anförda hemställa att riksdagen måtte

dels tillkalla sakkunniga för utredning av frågan om i vilken utsträckning förvaltningen av de kungliga slotten allmänt sett är underkastad statlig insyn samt i vilken mån de nuvarande dispositionsreglerna kan anses tidsanpassade och ändamålsenliga,

dels uttala sig i spörsmålet huruvida Drottningholms kungsgård i kontrollhänseende är underordnad vederbörande statliga revisionsorgan,

dels föranstalta om utredning av frågan om den fortsatta driften av affärsrörelserna vid Drottningholms slott och vid Gripsholms slott,

dels ock föranstalta om utredning av frågan om lämpligheten av att förvaltningen av Drottningholms kungsgård för framtiden överförs till domänverket. Stockholm den 27 mars 1969.

På riksdagens revisorers vägnar:

BERTIL VON FRIESEN

/Per Dahlberg

Utdrag av protokoll, fört vid sammanträde med riksdagens revisorer torsdagen den 24 april 1969 kl. 9.00.

§ 67

Föredrogs bordlagd tilläggspromemoria till granskningspromemorior nr 5/1968 och nr 7/1968 från 2:a avdelningen angående förvaltningen av vissa kungl. slott samt av Drottningholms kungsgård och beslöts att till riksdagen skulle avlätas skrivelse av den lydelse som framgår av bilaga 2 till protokollet.

Mot beslutet reserverade sig herr Sveningsson med den motivering som framgår av bilaga 3 till protokollet.

Vid protokollet:

Göran Johnsson

Justerat

Bertil von Friesen

Bestyrks i tjänsten
Gunnar Vinterskog

Reservation

av herr Ragnar Sveningsson, som anfört följande.

Jag har inte kunnat biträda majoritetens hemställan om tillsättande av tre utredningar och om ett riksdagens uttalande i viss fråga.

Av handlingarna i ärendet framgår att riksmarskalksämberet anlitat historisk och offentlighetsrättslig expertis i fråga om dispositionsrätten till de kungliga slotten. Av experternas utlåtanden kan utläsas att den dispositionsrätt, som genom beslut av 1809 års riksdag tillerkändes Konungen och som alltjämt äger giltighet, måste anses vara av vidsträckt natur och inte på så sätt begränsad att Konungen skulle vara förhindrad att där upplåta s. k. hederbostäder. Av statskontorets remissyttrande framgår för övrigt att statskontoret inte kan dela uppfattningen att förhyrningsärendena vid de kungliga slotten skötts på ett mindre tillfredsställande sätt. Hyrorna för såväl

tjänstebostäder och övriga personalbostäder som allmänna uthyrningsbostäder har fastställts efter samma normer som gäller för övriga statsägda fastigheter. Medverkan har skett från statens personalbostadsdelegation och statens tjänstebostadsnämnd, vilket i princip innebär att hyrorna anpassats till den allmänna hyresnivån på orten. En av statskontoret gjord stickprovsundersökning visar att avvikelse från personalbostadsdelegationens rekommendationer förekommit i endast två fall. I varje särskilt fall har således en fackmyndighets bedömning varit avgörande för hyressättningen. Enligt statskontorets uppfattning arbetar personalbostadsdelegationen vid sin hyressättning efter ett väl genomtänkt system och med stor noggrannhet. Vissa anmärkningar som i den ursprungliga granskningspromemorian anfördes mot att i undantagsfall lokaler i eller i nära anslutning till slotten upplåtits hyresfritt eller mot nedsatt hyra har efter vad som anförts i remissyttrandena över nämnda promemoria således inte kunnat vidhållas. Huruvida nämnda dispositionsregler, som grundar sig på ett av riksdagen fattat beslut, kan anses vara »tidsanpassade» saknar enligt min mening relevans i förevarande sammanhang.

Vad angår frågan om kontroll och revision av Drottningholms kungsgårds räkenskaper kan visserligen någon tvekan ha rått om riksrevisionsverkets befogenhet att granska dessa, eftersom denna revisionsuppgift inte upptagits i förteckningen över de räkenskaper som skulle granskas i dåvarande riksräkenskapsverket. Riksrevisionsverket anser emellertid för sin del att denna befogenhet tillkommer verket enligt gällande instruktion. Med hänsyn till föreskrifterna i instruktionen och personalresurserna kan det dock ifrågasättas om verket bör prioritera sådan fortlöpande granskning av slottens räkenskaper. Riksmarskalksämberet har nämligen uppdragit åt Sveriges Lantbruksförbunds revisionsbyrå att verkställa ifrågavarande revision. Riksrevisionsverket har inte haft något att erinra häremot och inte heller mot att den fortlöpande granskningen av räkenskaperna även framdeles utförs på detta sätt. Härför talar även att särskild sakkunskap på jordbrukets område är företrädd inom nämnda revisionsbyrå. Även om riksrevisionsverket inte utför den fortlöpande granskningen, kan verket kontrollera att de av Kungl. Maj:t utfärdade föreskrifterna om kungsgårdens förvaltning iakttas. Något uttalande från riksdagens sida i denna del synes således inte påkallat.

Vad angår frågan om utredning angående den fortsatta driften av affärsrörelserna vid Drottningholms slott och vid Gripsholms slott kan det ifrågasättas om något står att vinna med en särskild utredning. Beträffande införande av ett nytt bokföringssystem har riksrevisionsverket anfört att tidpunkten för en ifrågasatt omläggning inte synes lämplig. Inom verket pågår ett utvecklingsarbete avseende bl. a. övergång till ett generellt ADB-redovisningssystem för statsmyndigheterna, och slotten kommer såvitt verket nu kan bedöma att inordnas i detta system och anslutas till statskontorets fondbyrå.

Vad angår Drottningholms trädgård samt Gripsholms trädgård och jordbruk har riksmarskalksämberet framhållit att de är mycket svårbedömda från ekonomisk synpunkt, då arbetskraften och maskinparken är kombinerade med parkvärden. Frågan om Gripsholms trädgårds fortsatta bestånd kommer för övrigt att tas upp till prövning i samband med nuvarande slotts-trädgårdsmästarens förestående pensionering. Huruvida en koncentration och förenkling av trädgårdsdriften kan åstadkommas bör ankomma på riksmarskalksämberet att ta ställning till med anlitande av den sakkunskap som ämberet finner nödvändig.

Enligt majoritetens uppfattning talar starka skäl för att frågan om lämpligheten av att förvaltningen av Drottningholms kungsgård för framtiden överförs till domänverket snarast utreds genom särskilda sakkunniga. Denna uppfattning delas av samtliga remissinstanser utom riksmarskalksämberet. Det skall inte bestridas att det vid ett ytligt betraktande kan te sig föga rationellt att Drottningholms kungsgård är undandragen domänverkets förvaltning. Det kan dock ifrågasättas om en ändring är tillräddig med hänsyn till de speciella omständigheter som föreligger beträffande Drottningholms kungsgård. Den är belägen inom ett miljömässigt känsligt område och utgör en integrerad del av hela den anläggning som omfattar slottet, parken, teatern och övriga byggnader i slottets omedelbara närhet. Ett nära och för denna speciella miljö hänsynfullt och förstående samarbete är oundgängligt för att motsvara de anspråk som bör ställas på bevarandet av detta områdes särskilda karaktär. Några vägande invändningar mot den nuvarande förvaltningen av kungsgården har inte kunnat andragas. Vid en överföring av kungsgårdens förvaltning till domänverket kan man riskera att helhetssynen på drottningholmsområdet går förlorad.

Vid behandlingen av detta ärende har även fråga uppkommit rörande tolkningen av 4 § instruktionen för riksdagens revisorer. Ordföranden har därvid ansett hinder föreligga för revisor, som i ett tidigare skede deltagit i ärendets handläggning men vid avdelningens slutliga beslut ersatts av suppleant, att inträda vid ärendets behandling av revisorerna i plenum. Härigenom har revisor som velat framföra egen mening i ärendet berövats denna möjlighet.

RIKSDAGENS REVISORER
ANDRA AVDELNINGEN

Granskningspromemoria nr 5/1968

(Utredningen beslutad den 14 februari 1968)

Förvaltningen m. m. av vissa kungl. slott

Konungen äger på de villkor som blivit bestämda genom rikets ständers skrivelse den 1 december 1809 nyttja de kungl. slotten med tillhörande lustparker och trädgårdar vid Drottningholm, Gripsholm, Haga, Strömsholm och Rosersberg, till vilkas vård och skötsel nödig betjäning och arbetspersonal ävensom underhållsmedel av statsverket består, samt disponera kungl. Djurgården vid Stockholm. Enligt skrivelse den 16 februari 1952 (nr 1) har därjämte riksdagen — som år 1938 beslöt att upplåta Tullgarns slott till Gustav V:s fria disposition, medan den till slottet hörande Kungsgården skulle övertagas av domänstyrelsen — medgivit, att Tullgarns slott med tillhörande park och trädgård må upplåtas till Konungens personliga bruk under hans livstid.

I syfte att närmare informera sig om hur de kungl. slotten för närvarande disponeras och vilka inkomster som inflyter därifrån har revisorerna tillställt ståthållarämbetet på Stockholms slott — med vilket ståthållarämbetena på övriga kungl. slott är förenade — nedanstående frågor i ämnet.

1) För vilka ändamål disponeras byggnader och markområden?
2) Vilka inkomster i form av hyror, arrenden, försäljningsmedel o. dyl. förekommer?

3) Till vilka belopp uppgick de under punkt 2 angivna inkomsterna under budgetåret 1966/67? Varje inkomstslag torde så långt möjligt specificeras.

4) Enligt vilka principer fastställs storleken av de ersättningar (hyror, arrenden, försäljningsmedel o. dyl.) som inflyter?

5) Vid vilken tidpunkt har nu utgående hyror och arrenden senast fastställts och för hur lång tid gäller i förekommande fall ingångna hyres- och arrendeavtal (specifikation torde lämnas)?

6) Hur redovisas de olika inkomsterna?

Ståthållaren har i skrivelse till revisorerna den 19 april 1968 lämnat följande uppgifter i anledning av frågeskrivelsen.

1. Byggnader och markområden användes i huvudsak för följande ändamål:

Stockholms slott: bostad åt H. M. Konungen; bostad åt H. K. H. Hertiginnan av Västerbotten med familj; lokaler för vissa officiella tillfällen (t. ex. rikssalen, konseljsalen); arbetsrum (inkl. audiensrum) för H. M. Konungen och adjutanten; förvaltningslokaler för riksmarskalksämberet, H. M. Konungens, H. K. H. Kronprinsens och H. K. H. Hertigens av Halland hovförvaltningar, förste hovmarskalken, ståthållarämbetena på de kungl. slotten, husgerådskammaren, Kungl. Maj:ts orden, Djurgårdsförvaltningen och regeringsrätten; lokaler för slottsarkiv, Bernadotteska biblioteket, slottsmuseet och Gustaf III:s antikmuseum; representationslokaler; gästvåningar; slottskapell; lokaler för högvakten; lokaler för hovstallet; personalbostäder.

Drottningholms slott: bostad åt H. M. Konungen; slottskapell; teater; museum (Kina slott); lokaler för slottsförvaltningarna vid Drottningholms, Rosersbergs och Tullgarns slott; högvakts- och polislokaler; trädgårdsrörelse; personalbostäder; park för allmänheten.

Ulriksdals slott: bostad åt H. M. Konungen; slottskapell; högvaktslokaler; lokaler för slottsförvaltningarna på Ulriksdals och Haga slott; lokaler för osteologiska institutionen vid Stockholms universitet; personalbostäder; park för allmänheten.

Haga slott: museum (Gustaf III:s paviljong); kungl. begravningsplats; Stockholms stads parkförvaltnings växthusrörelse; personalbostäder; park för allmänheten. (Slottsbyggnaden med tillhörande markområde disponeras av byggnadsstyrelsen.)

Gripsholms slott: lokaler för slottsförvaltningarna på Gripsholms och Strömsholms slott; lokaler för svenska statens porträttsamling; lokaler och markområde för Södermanlands läns landstings folkhögskola; personalbostäder; trädgårdsrörelse; hjortpark; park för allmänheten.

Strömsholms slott: lokaler och markområden för ridskola; kapell; personalbostad; park för allmänheten.

Rosersbergs slott: museum; lokaler och mark för statens civilförsvarsskola.

Tullgarns slott: museum; studieområde för studerande i botanik och zoologi vid Stockholms universitet; personalbostäder; park för allmänheten.

Vissa undersökningar pågår för närvarande rörande särskild användning av ytterligare lokaler och markområden under Tullgarns slott.

I samtliga kapell hålles regelmässigt offentliga gudstjänster och andra kyrkliga förrättningar (barndop, bröllop, etc.). Slottskapellet vid Ulriksdals slott har dessutom upplåtits till studentprästen vid Stockholms universitet.

Utöver de förut angivna ändamålen förekommer vid flertalet slott hyres- eller arrendeupplåtelser till enskilda personer av byggnader eller områden som icke erfordras för ståthållarämbetenas egna eller andra offentliga behov. Bland viktigare sådana upplåtelser må nämnas för värdshusrörelser vid Drottningholms, Ulriksdals och Tullgarns slott samt för konditorisering vid Drottningholms och Haga slott.

2) — 3) För ståthållarämbetenas räkning uppburna inkomstmedel av olika slag under budgetåret 1966/67 framgår av följande sammanställning (avrundade belopp).

		Kronor
<i>Stockholms slott:</i>	hyror	31 300
	visningsmedel (år 1967)	18 800
<i>Drottningholms slott:</i>	hyror	251 500
	arrenden	8 000
	försäljningsmedel	265 600
	(trädgårdsrörelse)	
	visningsmedel	88 900
<i>Ulriksdals slott:</i>	hyror	85 200
	arrenden	94 800
	diverse inkomster	12 200
<i>Haga slott:</i>	hyror	22 800
	arrenden	96 700
	grusförsäljningsmedel	210 200
	visningsmedel	6 400
	diverse inkomster	2 400
<i>Gripsholms slott:</i>	hyror	28 100
	arrenden	8 100
	visningsmedel	1103 000
	försäljningsmedel (trädgårdsrörelse) ...	44 000
	diverse inkomster	13 100
<i>Strömsholms slott:</i>	hyror	22 400
	arrenden	2 100
<i>Rosersbergs slott:</i>	—	—
<i>Tullgarns slott:</i>	hyror	13 600
	visningsmedel	7 800

4) Hyrorna för såväl tjänstebostäder och övriga personalbostäder som för allmänna uthyrningsbostäder fastställes efter samma normer som gäller för övriga statsägda fastigheter. Härvid medverkar statens personalbostadsdelegation och statens tjänstebostadsnämnd med stöd av Kungl. Maj:ts medgivande den 29 mars 1963. I princip innebär detta att hyrorna anpassas till den allmänna hyresnivån på orten.

Arrendena fastställs efter hörande av byggnadsstyrelsen och regelmässigt i överensstämmelse med styrelsens förslag. Även här eftersträvas anpassning till den allmänna nivån på orten.

I försäljningsverksamheten tillämpas en fullt marknadsmässig prissättning. I den mån tillfredsställande kostnadstäckning härvid ej ernås, vidtages erforderliga åtgärder. Exempelvis nedlades under år 1967 trädgårdsdriften vid Tullgarns slott såsom icke lönande (se 1966 års statsverksproposition, I ht, sid. 3).

5) Nu tillämpat system för hyressättningen beslöts i princip av riksmarskalksämberbeten den 10 december 1962 och genomfördes — efter erforderliga uppsägningar — under år 1964. Det användes nu i det alldeles övervägande antalet fall av hyresupplåtelse. I enstaka fall har äldre kontrakt med relativt lång giltighetstid (motiverat av speciella förhållanden) hittills hindrat en övergång till den nya ordningen; allteftersom sådana kontrakt löper ut sker emellertid en omreglering. Den nu tillämpade ordningen innebär regelmässigt en första upplåtelse på ett år och därefter — om uppsägning ej sker — förlängning med ett halvår i sänder. Uppsägningstid tre månader. Årlig reglering sker enligt statens personalbostadsdelegations anvis-

¹ bruttobelopp, jfr nedan under 6)

ningar rörande anpassningen av hyresnivån i de statsägda fastigheterna till Kungl. Maj:ts beslut angående medgivna generella hyrestillägg m. m. Formulär till hyreskontrakt och till beslut rörande tjänstebostadshyra — båda fastställda av personalbostadsdelegationen — bifogas.¹

Beträffande arrendena har, efter en särskild utredning i samråd med byggnadsstyrelsen angående markvärderingsprinciper m. m., under 1960-talet skett en successiv omreglering. Denna är nu i huvudsak genomförd vid de tre slott där arrendeupplåtelser till större antal förekommer, Drottningholm, Ulriksdal och Haga. I de fall omreglering ännu ej skett har uppsägningsbestämmelserna i hittillsvarande kontrakt eller andra speciella omständigheter lagt hinder i vägen. Omreglering sker emellertid i den takt omständigheterna medger. För reglerade arrendeupplåtelser användes ett normalkontrakt, utarbetat i anslutning till byggnadsstyrelsens normalkontrakt och i huvudprinciperna överensstämmande med detta. Ett exemplar av formuläret bifogas.¹ Ståthållarämbetena tillämpar regelmässigt en arrendetid av tio år med fem års förlängning om uppsägning ej sker. Som framgår av kontraktformuläret finns dock möjlighet till reglering av arrendebeloppet vart femte år.

6) Hyres- och arrendeinkomster redovisas efter överföring till byggnadsstyrelsen som inkomster på statens allmänna fastighetsfond.

Försäljningsmedel och diverse inkomstmedel redovisas som särskilda uppborndsmedel i den av Kungl. Maj:t fastställda staten för de kungl. slotten. Undantag: trädgårdsförsäljningsmedel vid Gripsholms slott, vilkas nettoöverskott tillgodoföres statens allmänna fastighetsfond i den mån överskottsmedlen icke måste kvarbliva hos slottsförvaltningen som rörelsekapital.

Visningsmedlen vid Gripsholms slott delas — sedan särskilda kostnader för visningsverksamheten täckts — mellan ståthållarämbetet på nämnda slott och nationalmuseum. Ståthållarämbetets andel redovisas som särskilda uppborndsmedel på slottsstaten. Vid övriga slott tillgodoförs visningsmedlen särskilda kassor, vilkas behållningar användes dels för bestridande av särskilda utgifter i samband med visningarna (bl. a. arvoden till extra personal, städning, trycksaker), dels för särskilda åtgärder av betydelse eller intresse för allmänheten beträffande sådana byggnader och parker som förevisas eller eljest hållas allmänt tillgängliga (ex.vis restaurering av Kina slott, fasadbelysning av Drottningholms slott, förskönande eller förstärkt underhåll av vissa slottsparkar).

Inom revisorernas kansli har företagits en närmare granskning av förvaltningen av följande kungl. slott, nämligen Drottningholms slott, Ulriksdals slott, Haga slott, Gripsholms slott, Strömsholms slott och Tullgarns slott. Granskningen har bl. a. omfattat samtliga hyres- och arrendekontrakt, samtliga affärsrörelser, det system som tillämpas vid uppbärande och inleverering av visningsavgifter, besöksfrekvensen vid slotten, användningen av överskottsmedel från Drottningholms kungsgård m. m.

Nedanstående iakttagelser har gjorts i samband med granskningen.

¹ Ej bilagt här.

Drottningholms slott

Visningsavgifter

Drottningholms slott och Kina slott upplåtes till allmänheten för visning. Biljettavgifterna, vilka senast fastställdes år 1966, utgör för Drottningholms slott 2 kronor 50 öre för vuxna och 50 öre för barn samt för Kina slott 2 kronor för vuxna och 50 öre för barn. Besökarantalet uppgick år 1967 till ca 27 000 respektive 21 000 personer.

Slottsförvaltningen inköper paginerade biljetter från ett privat tryckeri. Mot kvitto utlämnas därefter erforderligt antal biljetter till vederbörande slottsvaktmästare. Redovisning av influtna biljettintäkter äger rum varje vecka. Vid årets slut återlämnas samtliga biljetter till slottsförvaltningen, som därvid avstämmer antalet försålda biljetter mot inlevererade medel.

Nettoinkomsterna av visningarna används i huvudsak för att täcka kostnader för slottsparkens försköning.

Uthyrningar och utarrenderingar

Slottsförvaltningen uthyr i stor utsträckning lokaler för bostads- och andra ändamål. Därjämte förekommer i inte ringa omfattning utarrendering av markområden.

Före den 1 juli 1967 ombesörjde slottsförvaltningen själv all hyres- och arrendeuppbörd. Efter nämnda datum har bestyret härmed i vad avser hyrorna till stor del övertagit av byggnadsstyrelsen. Fortfarande inkasserar emellertid slottsförvaltningen ett betydande antal hyror och samtliga arrenden.

I det följande lämnas i tabellform uppgifter om dels de uthyrningar och utarrenderingar som förekommer, dels den hyra och det arrende som debiteras, dels ock det år då hyres- eller arrendekontraktet slutits.

Lokaler under byggnadsstyrelsen

Beteckning	Yta	Totalhyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ² kr	Hyreskontrakt av år
Sjöflygeln 7	2 rok 59 m ²		170	35	1968
8	2 rok 82 m ²	219		32	1965
Kungl. stallet 9	3 rok 69 m ²	212		37	1965
Svarvarbost. 19	3 rok 71 m ²		151	26	1965
Orangeriet 1	85 m ²		264	37	1968
4	2 rok 73 m ²		153	25	1965
5	2 rok 67 m ²		141	25	1967
6	2 rok 68 m ²	174		31	1968
Damtorp 50	7+3 rok 243 m ²		515	25	1967
Grindstugan 63	1 rok 50 m ²		158	38	1966
Jägarhyddan 67	4 rok 102 m ²		225	26	1964
Stenvärdshuset 1	3 rok 86 m ²	254		35	1965
2	5 rok 120 m ²	379		38	1964
3	1 r 11 m ²		58	63	1966
4	3 rok 73 m ²	225		37	1965
5 o. 6	3 rok 50 m ²		174	42	1966
N:a flygeln	poststationslokal	25			1943
Kavaljersbyggn. 2	7 rok 157 m ²	526		40	1965
3	3 rok 70 m ²	301		52	1964
5	5 rok 140 m ²	513		44	1965
6	7 rok 163 m ²	554		41	1965

Beteckning	Yta	Totalhyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ² kr	Hyreskontrakt av år
	7	3 r o k 67 m ²	267	48	1964
	9	3 r o k 57 m ²	164	35	1966
	10	1 r 12 m ²	65	65	1966
	12	1 r o k 30 m ²	100	40	1967
	13	1 r o k 35 m ²	103	35	1966
L:a skolan		7 r o k 178 m ²		498	34 1964
Apotekshuset 1		2 r o k 41 m ²	147		43 1965
	2	6 r o k 140 m ²	441		38 1965
	3	3 r o k 56 m ²		209	45 1964
	3a	2 r o k 46 m ²	154		40 1966
Kanslihuset 1		11 r o k 297 m ²	420		34 1968
		reduc. till 150 m ²			
	2	6 r o k 170 m ²	485		34 1965
	3	7 r o k 202 m ²	626		37 1965
Lilla Kina		12 r o 2 k 413 m ²		2 264	66 1966
Kinetten		4 r o k 114 m ²		425	45 1968
Gårdshuset L. Kina		2 r o k 45 m ²		187	50 1965
Canton 1		1 r o k 29 m ²		81	34 1965
F. d. stall		plats för en bil i kallgarage	600/år		1966
Canton 2		10 r o k 265 m ²		867	39 1964
2 flygelb.		4 r o k 86 m ²		244	34 1965
2		plats för en bil i varmgarage	840/år		1964
3		plats för en bil i varmgarage	840/år		1966
4		9 r o k 189 m ²		649	41 1964
5, 1		7 r o k 141 m ²		437	37 1964
5, 2		plats för två bilar i kallgarage	1 200/år		1964
6		7 r o k 160 m ²		437	33 1966
7, 1		6 r o k 174 m ²	506		35 1964
7, 2		7 r o k 238 m ²	730		37 1964
7, 3		2 r o k 39 m ²	158		49 1964
9		5 r o k 179 m ²		425	28 1964
Brostugan		Konditorilokaler + 2 rum som bostad	15 000/år		1965

¹ Hyra per m² uträknad efter reduc. bostadsyta.

² I hyresförmånen ingår 2 kallgarage.

Lokaler och markområden under slottsförvaltningen

Beteckning	Omfattande	Arrende- el. hyresbelopp per år kr	Kontrakt av år
B 22	Drottningholms värdshus Hyreskontraktet utlöpte 1967. Nytt kontrakt kommer att tecknas. Värdshuset betalar vidare 375 kr/kv. för personalbost. och 135 kr/kv. för garage.	10 000	1962
Tennisbanorna	Omklädn.rum m. m.	350	1967
B 56	Markarrende för bodbyggnad	100	1957
B 49, f. d. maskinhuset .	Ateljévåning, ej bostad, kallhyra	3 528	1965

Beteckning	Omfattande	Arrende- el. hyresbelopp per år kr	Kon- trakt av år
B 59, f. d. maskinistbo- staden	Bostad om 4 r o k. Hyresgästen har betalt 30 000 kr. för modernisering av lägenheten. Hyran är därför reducerad.	5 256	1958
B 62, Canton 1	Bostad om 5 r o k, 134 m ² Hyresgästen har själv bekostat visst underhåll av lägenheten.	5 120	1959
Busshållplatsen	Vändplats	100	1931
Canton 1	Huvudbyggnaden, 7 r o k, 149 m ² Hyresgästen har betalt 45 000 kr. för ombyggnad av lägenheten. Hyran är därför reducerad.	6 514	1959
Canton 1	Två bilar i kallgarage	1 200	1966
B 14, f. d. inspektorsbo- staden	Bostad om 8 r o k, 182 m ²	2 000	1961
B 4, Canton 3	10 r o k, 260 m ²	7 000	1964
Tomt nr 9 å Drottning- holmshalmen	Markarrende, 232 m ²	700	1966
B 10	Markarrende, 1 248 m ² , Drottningholms Konditori AB Nytt kontrakt fr. o. m. den 1/10 1968. Arrendet höjt till 4 400 kr.	3 100	1945
—	Lekplats, Ekerö kommun, 500 m ²	10	1949
Materialgårdstomten ...	Markarrende, 1 540 m ² (20 år)	800	1952
Tomt nr 40 a	Markarrende 837 m ²	400	1951
Minerva	Kontraktet uppsagt.		
B 5 Klippan	Markarrende 2 271 m ²	150	1937
B 65 Klippan	Markarrende för materialbod	75	1964
B 9 Dalkarlshagen	Markarrende 1 950 m ²	120	1934
B 38	Svenska Pressbyrån	3 500	1960
Hvilan	Bostad, trädgård, parkanläggning. Areal 36 400 m ²	2 600	1930
a) Övre sjöflygeln	5 r o k 87 m ²	Har uppgivits vara tjänstebostäder.	
b) Kyrkpaviljongen	6 r o k 193 m ²	Någon hyra för dessa lägenheter synes ej ha erlagts.	
c) Hovmarskalksflygeln	12 r o k		
d) Lugnet	4 r o k		

¹ Byggnadsstyrelsens hyresavdelning erhöi den 1/11 1968 från ståthållaråmbetet ett nytt kontrakt, vilket gäller fr. o. m. 1/4 1968 med en kallhyra av 610 kr. per månad. Hyran skall i fortsättningen inbetalas till byggnadsstyrelsen.

Av tabellen framgår att avtalade hyresbelopp genomgående är låga; för flertalet av dem uppgår priset till blott 25—40 kronor per kvm. Anmärkningsvärt låg är den för fastigheten Hvilan fastställda hyran, vilken varit oförändrad alltsedan år 1930. Beträffande sistnämnda uthyrning må följande anföras.

Genom avtal den 7 mars 1930 upplät ståthållaråmbetet till en numera avliden person fastigheten Hvilan mot en årlig hyresersättning av 2 600 kronor per år. Avtalstiden utgjorde 20 år. Enligt ett den 10 september upprättat syneprotokoll omfattade hyresavtalet bl. a. följande staten tillhöriga byggnader.

Huvudbyggnad om ca 200 kvm i två etage, innehållande på nedre botten

4 större rum, 1 betjäntrum och 1 serveringsrum samt på övre botten 3 rum och badrum.

Köksflygel om ca 80 kvm i två våningar, innehållande på nedre botten kök, skänkrum och ett rum samt på övre botten två rum.

Gästrumsflygel om ca 80 kvm. Byggnaden har tidigare varit stall och har på hyresgästens bekostnad inretts till boningshus.

Uthusbyggnad om ca 186 kvm, innehållande bl. a. trädgårdsmästarbostad om 2 rum och kök.

I hyresrätten till fastigheten *Hvilan* ingick enligt hyresavtalet även dispositionsrätt till trädgård och parkanläggning med en sammanlagd areal av 36 400 kvm.

Enligt hyresavtalet ålåg det hyresgästen att underhålla byggnader samt trädgård och parkanläggning. Under årens lopp har hyresgästen på egen bekostnad gjort vissa om- och tillbyggnader, och han har även i anslutning till den ursprungliga bebyggelsen uppfört egna byggnader.

När hyresavtalet utgick år 1950 förlängdes det att på oförändrade villkor gälla under ytterligare tjugo år. Sedan hyresgästen avlidit, överläts avtalet med giltighetstid från den 1 januari 1964 i oförändrat skick till en hyresgästen närstående person.

Det får anses i hög grad otillfredsställande att någon förhöjning av hyran för fastigheten *Hvilan* inte verkstälts under de snart fyrtio år som hyresförhållandet varat. Avsevärda inkomster har härigenom undandragits kronan. Nämnas må att marknadshyran för ifrågavarande fastighet för närvarande torde ligga på omkring 20 000 kronor för år.

Beträffande de till Drottningholms slott hörande fastigheterna kan i övrigt följande nämnas.

Fastigheterna Övre sjöflygeln (5 rum och kök), Kyrkpaviljongen (6 rum och kök), Hovmarskalksflygeln (12 rum och kök) och Lugnet (4 rum och kök) har enligt uppgift upplåtits till tjänstebostäder. Några hyresinbetalningar synes inte ha verkställts för dessa fastigheter. Förklaring rörande anledningen härtill torde böra lämnas av ståthållarämbetet.

Såsom förut nämnts ombesörjer byggnadsstyrelsen numera större delen av hyresuppbörden, medan slottsförvaltningen inkasserar vissa hyror och samtliga arrenden. Denna uppdelning av identiskt lika arbetsuppgifter förefaller mindre rationell. Mest ändamålsenligt synes vara att byggnadsstyrelsen i fortsättningen övertar all hyres- och arrendeuppbörd. Här berörda problem gäller också de övriga kungl. slotten.

Drottningholms kungsgård

Drottningholms kungsgård förvaltas för närvarande av ståthållarämbetet på Drottningholm. Eftersom nämnda kungsgård i angivet avseende skiljer sig från övriga kungsgårdar, vilka förvaltas av domänstyrelsen, lämnas i det följande en redogörelse för bakgrunden till att olika förvaltningssystem tillämpas.

I skrivelse den 1 december 1809 erbjöd Rikens Ständer Konungen ett till beloppet bestämt årligt anslag, avsett att täcka kostnaderna för Kungl. Maj:ts hovhållning. I skrivelsen framhölls i anslutning härtill bl. a. följande.

Skulle Eders Kongl. Maj:t i Nåder täckas antaga den summa Rikens ständer, Eders Kongl. Maj:t sålunda, i underdånighet erjudit, till bestridande av alla ovan uppräknade utgifter, efter som Eders Kongl. Maj:t i nå-

der för gott synes, samt med bibehållande av den Eders Kongl. Maj:t tillagde dispositionsrätt över dess hov, emottaga den emot Riksens Ständer, såsom en i evärderliga tider åt dem förbehållen rättighet, förvaltningen och användandet av nedannämnde kungs- och kungsladugårdar med dertill hörande hemman och lägenheter, som förut stått under Eders Kongl. Maj:ts höga företrädares omedelbara styrelse, nemligen Drottningholm, Svartsjö, Väntholmen, Gripsholm, Strömsholm, Kungsohr, samt Flyinge och Dahlby jemte alla Kongl. hov- och stallängar, dock att deras Kongl. Majestäter och den Kongl. Familjen må vara obetagit, att till deras höga nöje och sommarsejour nyttja de Kongl. slotten med tillydande trädgårdar och lustparker, vid Drottningholm, Svartsjö, Gripsholm och Strömsholm, till vilkas vård och skötsel nödiga arbetare och betjäning böra av statsverkets medel bestås och avlönas, ävensom erforderliga medel anslås till deras underhåll och förbättring, varvid på Eders Kongl. Maj:ts nådiga prövning må bero att de härtill anslagna summor, rätteligen användas, så att slotten och de övriga byggnaderne m. m. vidmakthålles och slottens invändiga förbättrande verkställles till Eders Kongl. Maj:ts höga nöje och bekvämlighet. Vad Ulricsdahls och Tullgarns kungsgårdar angår, finna Riksens ständer skäligt att de förbliva under nu varande innehavares fria disposition, den förra under Hennes Kongl. Maj:t Enkedrottningens och den senare under Hennes Kongl. Höghets prinsessan Sophia Albertinas, i deras övriga lifstid; men att de sedermera böra komma under Riksens ständers disposition, dock att slotten och byggnaderna må av deras Majestäter och den Kongl. Familjen begagnas och på statens bekostnad underhållas, kunnande Riksens ständer i statsverkets närvarande belägenhet ej anslå några särskilde medel till därvarande slotts och byggnaders underhåll, utöver vad staten härtill redan består. Förvaltningen av Rosersbergs kungsgård kommer ej att rubbas eller förändras under deras Kongl. Majestäters livstid; även som den här vid huvudstaden belägna Djurgården hör förbliva under Kgl. Majestäts enskilda disposition, anhållande likväl Riksens ständer i underdånighet, att den så kallade Djurgårdskassan måtte endast få användas till Djurgårdens förbättring och förskönande samt därvarande broars och vägars underhåll, och icke graveras med särskilda avlöningar eller gratificationer till några vissa personer. De i Södermanland belägne och Eders Kongl. Maj:t på livstid upplåtne Sundbyholms och Ribbingelunds kungsgårdar, skola under Eders Kongl. Maj:ts livstid förbliva vid de därom avslutade arrenden, dock hemställa Riksens ständer i underdånighet om ej Eders Kongl. Maj:t i nåder skulle täckas bifalla, att arrende-avgiften må vid statens nuvarande behov få till statsverket ingå och av vederbörande arrendeinnehavare dit levereras.

Sedan Konungen bifallit ständernas erbjudande fattades vid 1809—1810 års riksdag beslut om förvaltningen av de övertagna egendomarna. Enligt detta beslut skulle i arrendekontrakten för de under förenämnda slott lydande egendomarna inte göras annan rubbning än att arrendesummorna skulle på utsatta tider erläggas direkt till dåvarande räntekammaren.

Det nyssnämnda riksdagsbeslutet, som alltjämt i huvudsak gäller, innebar att endast slotten med tillhörande parker och trädgårdar skulle vara upplåtna till Konungens disposition, medan dithörande egendomar — omedelbart eller, i vad avsåge vissa slott, efter det att den dåvarande särskilda nyttjanderätten hade upphört — skulle disponeras av rikets ständer. Ständernas beslut om förvaltningen av dessa egendomar kom emellertid att omfatta endast utarrenderade egendomar. Några beslut om förvaltningen av hithö-

rande markområden i övrigt fattades inte i samband därmed. Sålunda kom markområden som låg under slottens eget bruk eller användes till djurparker och jaktmarker samt vissa skogar att kvarbli under respektive slotts förvaltning.

Det skulle dröja ända fram till mitten av 1940-talet innan 1809—1810 års riksdagsbeslut i ovan berörda hänseende gick i verkställighet. Vid 1944 års riksdag beslöts nämligen i princip (prop. nr 228/1944) att de under slotten lydande skogs- och jordbruksegendomar i enlighet med bestämmelserna i förenämnda riksdagsbeslut skulle överföras till domänfonden. Undantag gjordes dock för Drottningholms kungsgård, som fortfarande ansågs böra i sin helhet lyda under slottsförvaltningen vid Drottningholm. Därvid förut-sattes emellertid att kungsgårdens kapitalvärde skulle upptas till redovisning på domänfonden och att kungsgården till fonden skulle inleverera ersättning motsvarande ränta på samma kapitalvärde.

Slutligt förslag i ovannämnda frågor förelades 1945 års riksdag i statsverkspropositionen samma år. Riksdagen beslöt i enlighet med förslaget att de områden som överförts till domänfonden skulle förvaltas av domänstyrelsen och således helt likställas med övriga statliga domäner, varvid dock tills vidare undantogs Drottningholms kungsgård samt vissa områden som erfordrades för driften av handelsträdgården vid Gripsholms slott. De sålunda undantagna områdena skulle kvarbli under ståthållarämbetets förvaltning. Såsom ersättning för dispositionsrätten till Drottningholms kungsgård skulle ståthållarämbetet erlagga ränta efter tre procent på det bokförda fastighetsvärdet. Sedan denna räntegottgörelse utgått, tillerkändes ståthållarämbetet rätt att disponera överskottet av arrendeavgifter eller av jordbruksdriften för underhåll och förbättring av de för driften erforderliga byggnaderna.

I skrivelse till domänstyrelsen den 16 mars 1945 förordnade Kungl. Maj:t i enlighet med förenämnda riksdagsbeslut följande.

Med anledning av riksdagens under punkten 1:o) av ifrågavarande skrivelse anmälda beslut förordnar Kungl. Maj:t, att de jord- och skogsegendomar, vilka angivas i härvid fogade bilaga, skola per den 1 juli 1945 upptagas till redovisning på domänfonden. Vidare förordnar Kungl. Maj:t, att nämnda egendomar skola underställas domänstyrelsens förvaltning med undantag av Kungsgården samt Adelsö, Frutorps och Ventholmens kronoparker med tillhörande byggnader vid Drottningholms slott ävensom Junkergärdet och Junkerbacken samt Kalvhagen med tillhörande byggnader vid Gripsholms slott, vilka tills vidare skola förvaltas av riksmarskalksämberet genom vederbörande ståthållarämbeten.

Egendomarna skola vid invärderingen åsättas de värden, som framgå av ovannämnda bilaga.

Kungl. Maj:t förklarar, att riksmarskalksämberet såsom ersättning för dispositionsrätten skall av inkomsterna av jordbruksrörelsen och av inflytande arrendeavgifter till domänfonden erlagga ränta efter tre procent å det bokförda fastighetsvärdet; skolande ämbetet äga disponera vid rörelsen uppkommande överskott till underhåll och förbättring av de för jordbruket erforderliga byggnaderna.

I den i skrivelsen omnämnda bilagan åsattes Drottningholms kungsgård ett värde av sammanlagt 685 700 kronor enligt nedanstående specifikation.

Jordbruk och skogsbruk	326 000	
Utarrrenderad mark (Lotten nr 1 Edeby, Breidablick, Stångholmen, Kullen A och B, Stora Ångsholmen nr 1, 2 och 3, Lilla Ångsholmen, Kersö boställe, Fågelön, Björnholmen, Viken, Eriksberg, Ektorps samt Ekero)	134 000	460 000
Adelsö kronopark		20 500
Frutorps kronopark		24 500
Ventholmens kronopark		15 700
Svartsjö Djurgård (numera överlåten till lantbruksnämnden)		69 000
Tyska Botten (numera försåld till Stockholms stad)		96 000
	Summa kronor	685 700

Ovan angivna värden motsvarar de dåvarande taxeringsvärdena. Det nuvarande sammanlagda taxeringsvärdet av Drottningholms kungsgård överstiger 2 milj. kronor.

Av det ovanstående framgår att Drottningholms kungsgård — till skillnad från övriga kungsgårdar — fortfarande förvaltas av ståthållarämbetet på Drottningholms slott. Ämbetet är, såsom tidigare nämnts, förenat med ståthållarämbetet på Stockholms slott. Upplysas må att, ehuru ståthållarämbetet tillhör hovstaten, ämbetet intar en delvis annan ställning än hovförvaltningen i övrigt. Medan sistnämnda organ förvaltar de anslag som utan redovisningsskyldighet ställs till Konungens förfogande och för dessa medel ansvarar endast inför Konungen, fungerar ståthållarämbetet, då det gäller förvaltningen av de under slottsstaten anvisade medlen, närmast som ett statligt ämbetsverk.

Tveksamhet synes hittills ha rätt om riksrevisionsverket äger befogenhet att granska ståthållarämbetets förvaltning av Drottningholms kungsgård. Någon revision av denna förvaltning har nämligen, såvitt kunnat utrönas, inte utövats av ämbetsverket. Revisionen har i stället tillgått så att riksmarskalksämberet, under vilket ståthållarämbetet lyder, för ändamålet varje år mot särskilt arvode utsett särskilda revisorer, vilka inte varit knutna till den statliga förvaltningen. Då det ansetts angeläget att klarlägga frågan, huruvida förvaltningen av kungsgården är undandragen statlig kontroll eller ej, har inom riksdagens revisorers kansli nämnda spörsmål närmare utretts. Härvid har framkommit bl. a. följande.

Tidigare har nämnts att ståthållarämbetet i enlighet med 1945 års riksdags beslut äger att, sedan ämbetet i ersättning för dispositionsrätten till Drottningholms kungsgård gottgjort statsverket med tre procents årlig ränta på det bokförda fastighetsvärdet, använda det därefter uppkomna överskottet för underhåll och förbättring av de för kungsgårdens drift erforderliga byggnaderna. Ett bestämt villkor har alltså uppställts för överskottsmedlens användning. Redan härav torde följa att staten genom sina revisionsorgan har befogenhet att kontrollera att ståthållarämbetet vid sin medelsdisposition iakttagit vad sålunda föreskrivits. Eftersom en sådan kontroll förutsätter statlig insyn i kungsgårdens förvaltning, torde det åligga riksrevisionsverket att fortlöpande granska denna förvaltning. Men även oberoende av det nu sagda vill det synas som om förvaltningen av kungsgården i revisionshänseende inte intar någon undantagsställning i förhållande till övrig statlig förvaltning. I vart fall ger innehållet i förenämnda riksdagsbeslut inte något stöd åt antagandet att kungsgården i angivet hänseende skulle särbehandlas.

Riksdagens revisorers kansli har med åberopande av ovan angivna skäl hos riksmarskalksämberet anhållit att få ta del av kungsgårdens räkenskaper för de sist förflutna tio budgetåren. Riksmarskalksämberet har tillmötes-

gått denna begäran och räkenskaperna har därefter varit föremål för granskning inom kansliet. Resultatet av denna granskning kommer att i detalj redovisas i en kommande granskningspromemoria. Här skall endast beröras vissa av de iakttagelser som gjorts.

Kungsgårdens totala areal fördelar sig i hektar på följande sätt.

	Kungsgården	Adelsö	Ventholm	Summa
Produktiv skogsmark	349,24	126,52	45,85	521,61
Impediment	71,31	4,80	11,25	87,36
Skogsbackar	9,49	—	—	9,49
Åkerjord	84,00	5,98	—	89,98
Totalt	514,04	137,30	57,10	708,44

Till ovan angivna områden skall läggas ca 80 hektar utarrenderad jord och tomtmark.

Resultatet i kronor för Kungsgårdens olika rörelsegrenar under budgetåren 1965/66—1967/68 framgår av nedanstående utdrag ur vinst- och för-lusträkningarna.

	1965/66	1966/67	1967/68
Jordbruket	66 464	12 122	14 854
Skogsbruket	68 071	14 157	—15 051
Traktorkörslor	42 950	33 056	27 795
Hyror och arrenden	82 325	70 914	46 556
Räntor	25 753	39 407	45 279

Den redovisade totala vinsten under nyssnämnda budgetår framgår av följande uppställning.

	1965/66	1966/67	1967/68
Vinst före avskrivningar	261 026	132 739	81 737
Avskrivningar	57 682	6 288	40 959
Bokförd vinst	203 344	126 451	40 778

Det återgivna siffermaterialet utvisar att kungsgården haft betydande inkomster av hyror och arrenden samt av räntor. Anledningen till den redovisade minskningen av hyres- och arrendeinkomsterna under budgetåret 1967/68 är att nämnda inkomster under budgetåret av kungsgården upptagits netto. Brutto utgjorde intäkterna 91 678 kronor. Upplýsning må vidare att ifrågavarande inkomstpost innevarande budgetår torde komma att öka kraftigt. De av kungsgården debiterade hyrorerna och arrendena har nämligen under en följd av år varit uppenbart för låga. Först på senare tid har de successivt anpassats till gällande marknadspriser.

Kungsgårdens kontanta behållning enligt bokslutet för budgetåren 1965/66—1967/68 har varit följande.

	1965/66	1966/67	1967/68
Postgiro	156 189	232 423	116 759
Bankmedel	488 349	542 441	724 401
Summa	644 538	774 864	841 160

Bankmedlen har funnits insatta på kapitalräkning i ett enskilt bankföretag. Detta strider mot bestämmelserna i kungörelsen den 8 juni 1951 (nr 453), vari stadgas,

att kontanta, för omedelbart förestående utgifter icke behövlige medel skola i de fall, där ej andra stadganden meddelats, vara insatta å checkräkning i riksbanken, å postgirokonto hos postverket eller, efter beslut av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall, å checkräkning i Sveriges Kreditbank aktiebolag;

att i de fall, där ej andra stadganden meddelats, utbetalningar skola, i den mån så lämpligen kan ske, verkställas genom anlitande av postgiroörelsen; samt

att riksbanken, postgiroörelsen eller Sveriges Kreditbank aktiebolag skola, därest det utan väsentlig olägenhet låter sig göra, anlitas vid övriga transaktioner, där förmedling av bankinrättning påkallas.

Anledningen till att Kungsgårdens kontanta behållning varit och fortfarande är så förhållandevis hög torde i huvudsak kunna hänföras till följande två omständigheter.

Såsom förut nämnts är ståthållarämbetet skyldigt att i ersättning för dispositionsrätten till kungsgården erlægga ersättning till statsverket med 3 procent på det bokförda värdet av kungsgårdens fastigheter. Sistnämnda värde — för närvarande ca 500 000 kronor — motsvarar inte tillnärmelsevis det verkliga värdet. Enbart taxeringsvärdet överstiger 2 milj. kronor. Beräkningen av den ersättning ståthållarämbetet har att erlægga baserar sig alltså på ett belopp som ligger långt under det verkliga avkastningsvärdet. Härtill kommer att den fastställda räntesatsen, 3 procent, affärsmässigt sett är för låg. Erinras må i detta sammanhang att statens s. k. normalränta för närvarande uppgår till 6 procent. Av vad nu sagts torde framgå att den ersättning ståthållarämbetet betalar för sin nyttjanderätt inte på långt när uppgår till det belopp som i och för sig vore skäligt.

Den andra omständighet som verksamt torde ha bidragit till kungsgårdens stora tillgång till likvida medel är att ståthållarämbetet enligt förenämnda riksdagsbeslut inte äger rätt att använda uppkomna överskottsmedel för annat ändamål än till underhåll och förbättring av de för kungsgårdens drift erforderliga byggnaderna. Uppenbart är att med en så snäv gräns för medelsdispositionen svårigheter måste föreligga för ståthållarämbetet att på ett ekonomiskt försvarbart sätt utnyttja överskottsmedlen. Detta torde för övrigt ha varit en av anledningarna till att ståthållarämbetet under en följd av år i inte obetydlig utsträckning med kungsgårdens medel bestritt utgifter, vilka inte har haft samband med de av riksdagen fastställda ändamålen. Härom må anföras följande.

På speciella konton i kungsgårdens bokföring har redovisats nedanstående utgifter, avseende i huvudsak byggnads- och reparationsarbeten på anläggningar i de till Drottningholms slott hörande trädgårdarna och parkerna.

Budgetår	Kronor
1957/58	17 465
1958/59	15 139
1960/61	96 743
1961/62	281 668
1964/65	62 939
Summa kronor	473 954

Närmare en halv miljon kronor av kungsgårdens överskottsmedel har således av ståthållarämbetet hittills förbrukats för av riksdagen inte godkända ändamål.

Drottningholms slottsträdgård

Sedan lång tid tillbaka driver slottsförvaltningen handelsträdgårdsrörelse med produktion av blommor, grönsaker, frukt, plantor m. m. Växthusytan utgör 500 kvm. Trädgården upptar totalt en markyta av ca 29 000 kvm.

Trädgårdsrörelsen har alltsedan budgetåret 1955/56 lämnat betydande underskott. Hur stora dessa underskott varit är svårt att precisera, eftersom det bokföringssystem som tillämpas inte ger underlag för en exakt beräkning. Förlusten under budgetåret 1967/68 torde emellertid ha uppgått till minst 17 000 kronor.

Efter framställning av revisorernas kansli har en expert vid lantbruksnämnden i Stockholms län gjort en förberedande undersökning av trädgårdsdriften. Resultatet har sammanfattats i en promemoria, vilken återges här nedan.

Allmänna synpunkter på lönsamhetsbedömning och krav på lönsamhet

Den aktuella verksamheten torde ursprungligen inte i första hand ha varit ekonomiskt motiverad utan har från början etablerats för att förse slottsförvaltningen med sådana produkter som vid etableringstidpunkten var svåråtkomliga i handeln. Detta motiv för verksamheten har efter hand försvunnit, och skall verksamheten fortfarande bestå bör den nu kunna anses ekonomiskt försvarbar och de tjänster den gör ej bli dyrare än om de anskaffas externt. För att kunna bedöma verksamhetens ekonomiska berättigande bör man dock jämföra dess resultat med vad som kan beräknas uppstå vid möjliga alternativ. Det torde därför icke vara adekvat att enbart bedöma verksamheten på grundval av ett bokföringsmässigt framräknat resultat. I stället bör resultatet av tänkbara alternativ ställas mot nuläget och därvid hänsyn tagas till den inverkan på slottsförvaltningens totala ekonomi, som de olika alternativen skulle innebära. Även vid det radikalaste alternativet, nedläggning, torde en del kostnader som bokföringsmässigt nu belastar trädgårdsdriften komma att kvarstå och möjligen andra tillkomma.

Lämnar nudriften något bidrag till sådana ovan relaterade kostnader?

För att få en uppfattning härom skall de kostnadsposter som därvid kan komma ifråga, här nedan något diskuteras.

Trädgårdsmästarens lön, som nu till 50 % (ca 16 000 kr.) belastar handelsträdgården, torde kvarstå. Parkskötseln torde fordra en man med tillräckliga kunskaper i växtkännedom, parkvård och anläggningsteknik, vilket förutsätter viss teoretisk utbildning (trädgårdsskola) och därmed motsvarande lönekrav. En sådan persons rent manuell insatser i parkarbetet torde ej bli av sådan omfattning, att antalet parkarbetstimmar nämnvärt skulle kunna reduceras.

I posten bränsle, som med ca 13 000 kr. belastar trädgårdsdriften, torde mer än hälften förorsakas av bostäder, som ej är betingade av denna drift. Några intäkter från dessa synes ej ha gottskrivits trädgården. Normalt bränslebehov för växthus av denna typ är högst 10 kr. per kvm.

Posten jordbehandling på 8 000 kr., utgör ersättning till lantbruket på utförda traktorkörningar m. m. Läget av den mark, som nu brukas för trädgårdsdriften gör att den möjligen icke kan finna annan alternativ användning än som parkmark. Skötselkostnaderna därmed torde i varje fall icke understiga dessa 8 000 kr.

Vid alternativ nedläggning är det sålunda tänkbart (om icke organisato-

riska förändringar i ett större sammanhang kan vidtagas) att ca 30 000 kr. av trädgårdens kostnader komme att kvarstå. 1967/68 års resultat har lämnat ett bidrag om ca 14 000 kr. till dessa kostnader.

Kan resultatet förbättras?

Att uppnå full kostnadstäckning efter rent företagsekonomiskt motiverade grunder, torde ej vara möjligt på nuvarande resursnivå. Då investeringar i växthus eller markanläggningar ej torde vara ett realistiskt alternativ, får de möjligheter som finns, att rent driftmässigt förbättra resultatet, tillvaratas.

Analys av nudriften

I n t ä k t s s i d a n

Den uppnådda bruttointäkten får sägas ligga högt i förhållande till redovisade arealer, inköpta lökar och andra produkter och orsaken torde vara de relativt goda priser, som kan uttagas vid denna försäljningsform. Produktiviteten i förhållande till kapitalanvändningen är sålunda tillfredsställande.

K o s t n a d s s i d a n

Den dominerande kostnadsposten utgör arbetslönerna. Per 1 000 kr. bruttoavkastning uppgår arbetslönerna till 401, vilket är onormalt högt vid denna omsättningsnivå. För resultatförbättring är alltså åtgärder på arbetsidan det, som i första hand bör sättas in. Var arbetsförbrukningen är för hög, är däremot omöjligt att säga på grundval av det material som står till buds. Troligen ligger dock orsaken på frilandsodlingssidan och kan kanske till en del förklaras av de rent estetiska krav man känner sig förpliktad till och som medför merarbete beträffande puts och renhållning av frilandskulturen. Det är möjligt att man borde inskränka antalet kulturer och därvid begränsa sig till sådana, där rensningsarbetet kan ske med kemiska medel och där arbetet med skörden kan ske under kort period och med relativt liten insats av manuellt arbete.

Förslag till övriga åtgärder

För att med högre grad av säkerhet kunna bedöma arbetsförhållandena och de olika kulturernas bidrag till det totala resultatet, föreslås att verksamheten under ett år följes upp med en mer detaljerad intern redovisning. Därvid bör arbetsredovisning införas varvid för varje arbetare ett kort föres där arbetstider redovisas på kulturerna. Intäkterna bör även fördelas på de egna kulturerna och på inköpta produkter. Härigenom skulle ett bättre underlag för analys av nudriften kunna ernås och därmed av de åtgärder som bör vidtagas.

Det förefaller i hög grad angeläget att, såsom i promemorian föreslås, trädgårdsdriften blir föremål för en ingående analys under förslagsvis ett år. Först sedan en sådan analys gjorts torde det nämligen vara möjligt att ta bestämd ställning till frågan vilka åtgärder som bör vidtas för att undvika fortsatta förluster på trädgårdsrörelsen.

Ulriksdals slott

Uthyrningar och utarrenderingar

Byggnadsstyrelsen omhänderhar indrivning av hyror för följande lägenheter.

Beteckning	Yta	Total- hyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ²	Kon- trakt av år
Ekonomibyggn. 2	4 r o k 81 m ²	215		32	1966
f. d. maskinhuset	3 r o k 68 m ²		95	17	1964
Fastighet 06	7 r o k 162 m ² reduc. till 110 m ²	322		35	1966
Trädgården arb. bostaden 1	1 r o k 36 m ²		83	28	1965
2	1 r o k 36 m ²		83	28	1965
Slottsträdg. 3	2 r o k 59 m ²		115	23	1964
4	2 r o k 59 m ²		115	23	1964
5	1 r 21 m ²		51	29	1965
6	3 r o k 75 m ²		140	22	1964
7	3 r o k 75 m ²		140	22	1965
8	1 r 21 m ²		51	29	1965
Fasanbyggn. 1	lägenheten ej uthyrd p. g. a. reparations- arbeten				
4	»				
Kuskbostaden	3 r o k 60 m ²		89	18	1964
Kavaljersbyggn.	9 r o k 193 m ²		318	20	1965
Confidensen 1	3 r o k 71 m ²	216		37	1968
2	2 r o k 55 m ²	164		36	1964
Ottilielund 1	5 r o k 140 m ²	420		36	1965
2	6 r o k 193 m ²	582		36	1965
3	5 r o k 182 m ²	526		35	1967
Trädgårdsmäst. bostad Bey- lon	4 r o k 96 m ² + ett markområde av 3 900 kvm. Hyresbeloppet för odl. marken 420 kr /år		211	26	1965
Skogshyddan	6 r o k 160 m ²		599	45	1968
Gröna Villan	6 r o k 126 m ²		255	24	1968
Skogshyddan	2 r o k 34 m ²		102	36	1968
Vaktstugan 1	2 r o k 53 m ²		115	26	1964
2	2 r o k 53 m ²		111	25	1964
3	2 r o k 53 m ²		122	28	1967
Bernstorp A 1	2 r o k 65 m ²		99	18	1966
B 2	3 r o k 44 m ²		78	21	1965
Logen	260 m ² golvyta (förråd)		2 385 kr/år		1954
Beylon	Huvudbyggnaden med tomtområde. Hyran fastställdes år 1967 till 10 304 kr/år. Huvudbyggnaden har genomgripande ombyggt och renoverats. Hyresgästerna har bidragit med 70 000 kr. Ståthållarämbetet inlöser detta belopp genom avräkning på hyresbeloppet med 9 065 kr/år.				
Jakobsdal	Huvudbyggnaden med uthus och tomtområde. Hyran fastställdes år 1967 till 8 837 kr/år. Hyresgästen har bidragit med ett belopp av 30 000 kr. för renoveringsarbeten. Ståthållarämbetet inlöser detta belopp genom avräkning på hyresbeloppet med 2 890 kr/år.				
Värdshuset	Värdshuset. Hyran utgör 55 000 kr/år och fastställdes år 1961. Hyresbeloppet reduceras dock under avtalstiden — 20 år — med 40 000 kr. med hänsyn till de investeringar som hyresgästen gjort i om- och tillbyggnadsarbeten. Hyran skall årligen i efterskott justeras enligt konsumentprisindex.				

¹ Hyran per m² uträknad efter reducerad bostadsyta.

Slottsförvaltningen handhar uppbörderna av arrenden för följande markområden.

Beteckning	Yta	Arrende- summa per år	Kon- trakt av år
Snörin (Brorsro)	586 m ² mark	1 000	1964
Fredsberg nr 6	1 522 m ² mark	1 000	1965
Loviseberg nr 10	31 000 m ² mark	5 300	1965
Ornässtugan nr 12	4 200 m ² mark	2 000	1965
Skogsborg nr 16	18 510 m ² mark	5 000	1965
Svalkan nr 18	11 330 m ² mark	1 300	1966
Berglunda	16 000 m ² mark	2 800	1953
I 1	mindre kasernområde	2 250	1941
Statens växtskyddsanstalt ..	experimentodlingar	250	1953
Solna stad	34 000 m ² mark (kolonifören. Kvarnvreten)	1 500	1955
AB Husmors filmer	11 880 m ² mark	3 000	1959
AB Vägförbättringar	grustag som tomtmark för industrian- läggning	60 000	1959 ändr. 1964
Vendtorp	6 240 m ² mark	2 050	1967
Skuggan	(årsarrendet ej fastställt p. g. a. areal- ändr.)		
Slottsträdgården	39 000 m ² mark	9 000	1964

Utan avgift upplåtes till Stockholms universitets osteologiska forskningslaboratorium ca 340 kvm kontors- och arbetslokaler samt ca 300 kvm lagerlokaler (elström betalas av universitetet).

Såsom framgår av det återgivna siffermaterialet är hyrorna för vissa av lägenheterna påfallande låga. En del av markarrendena grundar sig vidare på kontrakt som träffats så tidigt som under 1940- och 1950-talen.

Till Stockholms universitets osteologiska forskningslaboratorium har kostnadsfritt upplåtits lokaler om sammanlagt ca 640 kvm. Hyra synes böra uttas för dessa lokaler.

Haga slott

Visningsavgifter

Den på slottsområdet belägna Gustav III:s paviljong upplåtes till allmänheten för visning. Visningsavgifterna fastställdes år 1966 och utgör för vuxna 2 kronor och för barn 50 öre. Vid gruppbesök om minst 20 personer är avgiften 1 krona. Besökarantalet uppgick år 1967 till ca 2 900 personer.

Slottsförvaltningen inköpte för ca sju år sedan ett parti paginerade visningsbiljetter från ett privat tryckeri. Hela partiet överlämnades till slottsvaktmästaren, som omhänderhar försäljningen. Någon förteckning över slottsvaktmästarens biljetthinnehav finns inte på slottskontoret. Biljettagret inventeras emellertid en gång om året av slottsfogden. För revision av visningskassan anlitas en privat revisionsbyrå.

Sättet för redovisningen av biljettintäkter förefaller inte fullt tillfredsställande. En övergång till det system som tillämpas vid Drottningholms slott synes böra övervägas.

Visningsmedlen används i huvudsak till arvode åt slottsvaktmästaren. Enligt uppgift täcker influtna biljettintäkter inte de övriga kostnader som är förenade med visningarna.

Uthyrningar och arrenden

Byggnadsstyrelsen omhänderhar indrivningen av hyror för följande lägenheter.

Beteckning	Yta	Totalhyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ²	Kontrakt av år
Ö. Koppartältet	garageplats för 1 bil	76			1960
	»	76			1960
nr 4	4 r o k 110 m ²	445		49	1968
nr 4	Garage nr 3		40		1968
St. Finnstugan 1	1 r o k 35 m ²	161		55	1966
2	1 r o k 46 m ²	188		49	1965
3	2 r o k 72 m ²	257		43	1968
4	2 r o k 56 m ²	214		46	1967
5	2 r o k 94 m ²	311		40	1968
Gamla Haga 1	3 r o k 82 m ²		127	19	1965
2	2 r o k 55 m ²		95	21	1967
3	7 r o k 220 m ²		362	20	1966

Slottsförvaltningen handhar uppbörderna av arrenden för följande markområden.

Beteckning	Yta	Arrendavgift per år	Kontrakt av år
Annero nr 2	2 950 m ² mark	1 700	1964
Sofieberg nr 5	21 ar 40 m ² mark	1 000	1955
Walhallan nr 10	13 100 m ² mark	4 600	1964
Bergsstugan	980 m ² mark	900	1965
Tingshustomten	80 ar 85 m ² mark	7 000	1952
Japan	9 640 m ² mark	4 400	1964
Tennisbanorna	4 635 m ² mark	2 200	1965
Hagaparken	Se stadskollegiets utl. nr 256/1937	68 700	1937
Annero stenhuggeri	Industrimark m. m.	2 000	1964
Ädelsten	12 260 m ² mark	4 700	1964
Vasaslätten	kiosk	300	inget kontrakt

¹ Arrendavgälden skall regleras vart 5:e år m. h. t. penningvärdets förändring. Senaste höjningen skedde 1955, då arrendet höjdes från 550 till 1 000 kr.

Såsom framgår av uppställningen är vissa av arrendekontrakten mer än tio år gamla. De synes därför böra bli föremål för översyn. I kontrakt avseende fastigheten Sofieberg nr 5 har intagits en klausul om att arrendet skall omprövas vart femte år med hänsyn till penningvärdets förändring. Trots denna klausul har någon omprövning av arrendet inte ägt rum sedan år 1955.

Grustakten vid Haga Norra

I november 1959 träffades mellan ståthållarämbetet och AB Vägförbättringar, nedan kallad entreprenören, ett avtal av huvudsakligen följande innehåll.

Ståthållarämbetet medgav entreprenören rätt att med sprängsten, jord o. dyl. utfylla viss del av ett grustag å Haga slotts ägor vid Haga Norra. Utfyllningen av grustaget, som beräknades rymma 100 000 kbm fyllningsmasa, skulle vara fulljord senast den 1 januari 1965. För rätten att fylla grustaget skulle entreprenören till ståthållarämbetet erlægga ett sammanlagt belopp av 200 000 kronor. Entreprenören tillerkändes vidare rätt att i samband med utfyllningsarbetena enligt ståthållarämbetets anvisningar ta grus från den plana delen av grustaget. I ersättning härför skulle entreprenören till ståthållarämbetet betala 4 kronor per kbm bortfört grus.

I två tilläggsavtal av den 21 juni 1962 resp. den 6 juli 1965 utvidgades successivt de gränser som ursprungligen fastställdes för entreprenörens grusutttag. Nämnas må att enbart genom sistnämnda avtal entreprenörens uttagsrätt ökades med 250 000—300 000 kbm grus. Det år 1959 bestämda priset, kr. 4: — per kbm, höjdes fr. o. m. den 1 juli 1965 till kr. 4: 50 per kbm. Enligt vad som uppgivits var anledningen till prishöjningen ett önskemål från ståthållarämbetets sida att anpassa det från början avtalade priset till de under mellantiden inträffade förändringarna i penningvärdet.

Samtidigt som entreprenörens grusuttagningsrätt vidgades genom de båda nyssnämnda tilläggsavtalen utökades också dennes rätt att använda grustaget för tippning. Det förutsattes nämligen att entreprenören skulle för angivet ändamål få utnyttja även de hålrum som uppkom till följd av de ökade grusuttagen. Trots att det här kan vara fråga om en avsevärd utökning av entreprenörens tippningsrätt, höjdes likväl inte den från början bestämda avgiften härför, vilken som förut nämnts utgjorde 200 000 kronor.

Vad beträffar den prishöjning med 50 öre per kbm uttaget grus som genomfördes fr. o. m. den 1 juli 1965 må omnämnas att, enligt under hand inhämtad upplysning från domänstyrelsen, prisindex på stenmateriel under tiden 1/11 1959—den 1/7 1965 steg från 143,4 till 186,6 enheter samt att samma index för närvarande utgör 212,2 enheter. Om nämnda indextal tillämpats skulle gruspriset — med utgångspunkt i det ursprungligen avtalade priset — den 1 juli 1965 ha utgjort ca 5 kronor 20 öre per kbm och i dagens läge ca 5 kronor 80 öre per kbm. Det förefaller mot bakgrunden härav som om den av ståthållarämbetet år 1965 genomförda prishöjningen varit för låg.

Ovannämnda grustäktsavtal innehåller inte någon klausul om automatiska prisjusteringar till följd av förändringar i prisindex. Med hänsyn dels till att det här är fråga om avsevärda gruskvantiteter — den totala försäljningssumman överstiger redan 2,5 milj. kronor — dels till att grustakten sträcker sig över ett flertal år — den kommer inte att vara avslutad förrän i början på 1970-talet — hade en klausul av angivet slag bort intagas i avtalen. Avsaknaden av en sådan klausul synes redan ha lett till betydande förluster för kronan och dessa kommer sannolikt att stiga ytterligare innan grustakten om ca tre år avslutas. Upplysas må att domänstyrelsen vid längre upplåtelse av under dess förvaltning liggande grustäkter regelmässigt intar prisindexklausul i upplåtelseavtalen.

Av visst intresse i detta sammanhang är följande.

Enligt uppgift diskuterades för ett antal år sedan inom ståthållarämbetet frågan om lämpligheten av att på Ulriksdals slottsområde för prydnadsändamål anlägga en vattendamm. Dåvarande ståthållaren begärde att AB Vägförbättringar skulle inkomma med förslag till utförande av en sådan damm samt i anslutning därtill också en kostnadsberäkning. Bolaget inkom med två alternativa förslag, vilka beräknades dra en kostnad av 100 000 kronor

respektive 120 000 kronor. Båda förslagen ansågs emellertid alltför kostsamma, varför planerna på att bygga dammen tills vidare skrinlades.

I samband med de förhandlingar med entreprenören som föregick den ovannämnda prishöjningen på gruset med 50 öre per kbm aktualiserade ståthållarämbetet på nytt frågan om uppförandet av en dammbyggnad. Enligt uppgift förklarade sig därvid AB Vägförbättringar villigt att kostnadsfritt bygga dammen. Erbjudandet accepterades av ståthållarämbetet och dammen kom därefter till utförande.

Enligt uppgift avsåg inte ståthållarämbetet eller AB Vägförbättringar att sammankoppla dammbyggnadsprojektet med de pågående förhandlingarna om gruspriset. Erbjudandet att utan ersättning bygga dammen skulle i stället ses som en ren gåva av bolaget.

I detta sammanhang torde få erinras om kungörelsen den 4 juni 1964 (nr 484) om mottagande för statsverkets räkning av gåvo- och donationsmedel. Däri stadgas bl. a. följande.

Ärende angående mottagande för statsverkets räkning av gåvo- och donationsmedel skall prövas och avgöras av den myndighet eller institution, vilken är redovisningsskyldig för desamma gentemot riksrevisionsverket om medlen mottages. Därest medelsbeloppet överstiger 50 000 kronor eller om mottagandet kan antas medföra framtida kostnader för statsverket skall ärendet dock överlämnas till Kungl. Maj:ts prövning. /Viss ändring i berörda stadgande beslöts år 1967 (SFS nr 741), då nyssnämnda värdegräns höjdes till 300 000 kronor och det samtidigt bestämdes att gåva eller donation av jord eller byggnad alltid skall underställas Kungl. Maj:ts prövning./ Om myndighet eller institution beslutar att motta gåvo- eller donationsmedel, skall underrättelse härom lämnas riksrevisionsverket. Vidare skall myndigheten eller institutionen inom den tid som gäller för avlämnande av räkenskaper, tillställa riksrevisionsverket avskrift i två exemplar av sådan gåvohandling, donationsurkund, stiftelseurkund eller annan liknande handling rörande de mottagna medlen som under räkenskapsåret inkommit till myndigheten eller institutionen.

Såvitt kunnat utrönas har ovannämnda regler för mottagande av gåvo- och donationsmedel inte iakttagits av ståthållarämbetet vid den här aktuella gåvotransaktionen. Några skriftliga handlingar såsom grundval för donationen har inte heller kunnat återfinnas. Förhållandet framstår såsom otillfredsställande.

Gripsholms slott

Visningsavgifter

Slottet visas för allmänheten mot en avgift av 2 kronor 50 öre för vuxna och 1 krona för ungdom under 16 år. Avgifterna har fastställts innevarande år.

Visningsbiljetterna, som är paginerade, inköps efter behov av slottsförvaltningen från ett privat tryckeri. Biljetterna överlämnas till slottsvaktmästaren, som omhänderhar försäljningen. Inlutna biljettintäkter redovisas månadsvis till slottsförvaltningen. Slottsvaktmästaren äger rätt att under tiden maj—september tillgodogöra sig en halv procent av visningsmedlen i felräkningspengar. Under år 1967 uppgick besöksantalet till ca 62 500 personer.

Sättet för redovisningen av biljettintäkterna förefaller inte fullt tillfreds-

ställande. En övergång till det system som tillämpas vid Drottningholms slott synes böra övervägas.

Visningsmedlen används i huvudsak för att täcka kostnader för vakthållningen och städningen av slottet samt för annonsering och annan reklam.

Uthyrningar och arrenden

Byggnadsstyrelsen omhänderhar hyresuppbörden för följande lägenheter och lokaler.

Beteckning	Yta	Totalhyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ²	Kontrakt av år
Förborgen	2 r o k 73 m ²	120		20	1966
Garage 08—1	1 bil i kallgarage		15		1965
—2	1 bil i kallgarage		15		1965
—3	1 bil i kallgarage		15		1965
Vaktmästarflygeln 2	2 r o k 63 m ²	180		34	1965
3	4 r o k 123 m ²	272		27	¹ 1965
4	4 r o k 113 m ² reduc. till 75 m ²	149		² 24	1966
Gamla Vårdshuset 2	2 r o k 80 m ²		198	30	1965
3	1 r o k 55 m ²		102	22	—
4	3 r o k 83 m ²		211	31	1965
Kronomagasinet	900 m ² förrådslokal kallhyra 4 000 kr/år				1964
Stallgården	3 r o k 70 m ²	300		51	1965
L:a Stallgården	3 r o k 70 m ²	306		52	1967
*	1 bil i kallgarage		20		1967
Stallgården	3 r o k 70 m ²	300		51	1965
*	1 bil i kallgarage		20		1965
Garage 50—1	En bil i varmgarage	30			1965
50—2	En bil i kallgarage		20		1965
50—3	En bil i varmgarage	30			1965

¹ Hyresgästen är skyldig upplåta ett rum som kontor.

² Hyran per m² uträknad efter reducerad bostadsyta.

Av det återgivna siffermaterialet framgår att vissa av lägenhetshyrorna och samtliga garagehyror är låga.

Utöver de i tabellen upptagna lägenheterna finns en lägenhet om 6 rum och kök som disponeras av äldfrun. Någon hyresersättning synes inte ha erlagts för denna lägenhet. Förklaring om anledningen härtill torde böra lämnas av ståthållarämbetet.

Slottsförvaltningen ombesörjer själv uppbörden av ett markarrende avseende den s. k. lönejorden under Gripsholms slott. Ifrågavarande mark, som omfattar 5,667 hektar åker och 2,871 hektar äng och strandmark, utarrenderades år 1950 till viss person. Arrendetiden omfattade sju år, efter vilken tid arrendet enligt kontraktet utan föregående uppsägning skulle avträdas. Arrendebeloppet bestämdes till 450 kronor för år. Trots att arrendekontraktet utgick år 1957 fortsatte arrendeförhållandet på oförändrade villkor. Sedan arrendator avlidit för ca två år sedan överfördes arrendet, fortfarande i oförändrat skick, på hans maka. Med hänsyn till bl. a. penningvärdets förändring synes arrendebeloppet med det snaraste böra omprövas.

Slottsträdgården och jordbruket

Slottsförvaltningen vid Gripsholms slott driver i mindre omfattning trädgårdsrörelse och jordbruk. På kansliets begäran har slottsfogden i en promemoria lämnat vissa uppgifter om de ifrågavarande rörelsernas lönsamhet m. m. Promemorian har följande innehåll.

Den *fast anställda* personalen vid slottsträdgården utgöres av:

1 slottsträdgårdsmästare (löneklass 19, nu pensionerad och åtnjutande ett arvode, som utgör skillnaden mellan 110 % av löneklass 19 och egen pension),

1 förste trädgårdsbiträde (löneklass 14) samt

1 traktorförare (kollektivanställd).

Under *sommarhalvåret* anställs 2 å 3 extra arbetare, i regel äldre skolpojkar. Under *frukt-plockningstiden* behövs ytterligare folk, som i regel utgöres av fruar till anställda samt jordbrukets personal.

Slottsträdgårdens verksamhet omfattar skötsel av *fruktträdgård* (besprutning, beskärning, bevattning, plockning, packning och försäljning av frukt), av *växthus, drivbänkar och land för snittblommor* samt av *parken* (omfattande slottsholmen, yttre holmen till parkeringsplatsen samt området mellan slottet och staden). Vintertid tillkommer plogning och sandning av vägar och parkeringsplats, vilket kan vara ett ganska omfattande arbete.

Trädgårdens *inkomster* var under *budgetåret 1967/68 74 603 kr.* (vari ingår inbetalad varuskatt) och *omkostnaderna 58 027 kr.* Här är att märka att t. ex. anskaffning och amortering av traktor icke påföres trädgårdens omkostnader, men väl underhåll och drivmedel samt anskaffning och underhåll av annan materiel. Inkomsterna varierar givetvis rätt mycket under olika budgetår. (Jämför tidigare lämnad uppgift för budgetåret 66/67 — 44 000 kr., varvid givetvis även utgifterna voro mindre.)

Under nuvarande förhållanden synes trädgården vara lönsam tack vare det förhållandet, att när personalen arbetar i parken, går arbetskostnaderna på parkens anslag. Funnes icke trädgården (fruktträdgården) skulle i stort sett samma personal erfordras, särskilt sommartid, varigenom anslaget för parkernas underhåll måste höjas. Viss personal måste även finnas vintertid för då förekommande arbeten (växthuset, plogning, sandning, diverse underhåll, trädbeskärning m. m.). Då det är oerhört svårt att anskaffa *trädgårdskunnig* personal under sommaren (och personal över huvud taget) är det nödvändigt att ha tillräckligt antal fast anställd kunnig personal året om.

Den *fast anställda* personalen vid jordbruket utgöres av:

1 »vaktknekt» (så kallad i staten för slottet, men till gagnet rättare, löneklass 14) samt

1 traktorförare (kollektivanställd).

Verksamheten omfattar huvudsakligen

jordbruk

skötsel av hjortparken samt

renhållning

Dessutom biträder jordbrukets personal *t r ä d g å r d e n* vid frukt-plockning m. m. samt *s l o t t s h a n t v e r k a r e n* vid större arbeten och reparationer t. ex. omläggning av tegeltak, reparationer och omläggningar av avlopp m. m.

Jordbruket omfattar omkring 19 hektar och drives som ett vanligt jordbruk. Säden försäljes till länets centralförening och hö och fodermärgkål användes som vinterfoder åt hjortarna. Skörden utföres med förhyrd skörde-tröska, vilket sparar tid och arbetskraft.

Hjortparken omfattar omkring 45 hektar till större delen ekskog men med inslag av tall och gran. Barrskogen är mogen — för att inte säga övermogen — och håller på att avverkas med en mindre del varje år. Under föregående budgetår har ingen avverkning skett på grund av dåliga priser och avsättningssvårigheter. Arbetena omfattar avverkning (då sådan sker), upphuggning av vindfällan och torra träd, röjning av buskar, underhåll av diken, broar och vägar, vintertid plogning och sandning (vägarna måste hållas öppna även vintertid såväl för egna transporter som för allmänheten) samt underhåll av staketet runt hjortparken (under senare år har det gamla staketet med trästolpar ersatts med Gunnebonät och betongstolpar). Antalet hjortar är omkring 50, efter kalvningen 70—75. Den årliga avskjutningen är 20—25 hjortar.

Renhållningen omfattar förutom markrenhållning inom »jordbrukets» område — fr. o. m. parkeringsplatsen t. o. m. Hjortparken — bortkörning av sopor till stadens soptipp samt tvättning av toaletterna vid parkeringsplatsen, vilka tyvärr ännu icke är WC. (Slottet ombesörjer även bortkörning av folkhögskolans sopor mot ersättning).

Under *kalenderåret 1967* har *inkomsterna* av »jordbrukets» arbete varit följande:

För försåld säd 14 796 kr. (inkomsterna bokföres på p. 43, titel för jordbruket).

För försåld massaved och timmer	6 582 kr
För försålda hjortar	3 122 kr
För försåld ved	839 kr
	<hr/>
Summa	10 543 kr

Denna inkomst bokföres på p. 42 (titel för parkerna).

För sopkörning för folkhögskolan 640 kr.

Denna inkomst bokföres på p. 441 (titel för renhållning).

Liksom för trädgården gäller att inkomsterna varierar rätt mycket för olika år.

Under *kalenderåret 1967* har av »jordbrukets» personal använts nedanstående

arbetstid på	motsvarande en ungefärlig lönekostnad
p 42 —1 840 tim.	15 600 kr
p 43 —1 560 tim.	13 200 kr
p 441— 600 tim.	5 100 kr
och d5 (trädgården)—500 tim.	4 300 kr

Med hänsyn till att i kostnaderna för trädgårdsrörelsen och jordbruket inte inräknats bl. a. avskrivnings- och pensionskostnader m. m. synes det sannolikt att de båda rörelserna går med inte obetydlig förlust. Det synes med hänsyn härtill angeläget att frågan om rörelsernas fortsatta drift blir föremål för sakkunnig prövning, förslagsvis genom vederbörande lantbruksnämnd.

Strömsholms slott

Visningsavgifter

Slottet, som förvaltningsmässigt lyder under slottsförvaltningen vid Grips-holms slott, visas för allmänheten mot en avgift av 1 krona för vuxna och 25 öre för barn. Avgiften fastställdes för ca fem år sedan. Försäljningen av visningsbiljetter omhänderhas av slottsvaktmästarens maka. Hon anskaffar själv biljetter och tillgodogör sig själv visningsintäkterna mot att hon kostnadsfritt sköter bl. a. städningen av slottet. Antalet besökande per år har uppgivits vara 3 500—4 000.

Det tillämpade sättet för biljetternas försäljning och visningsmedlens användning synes otillfredsställande. En ändring torde därför böra komma till stånd. Lämpligast synes vara att övergå till det system som tillämpas vid Drottningholms slott. En sådan omläggning förutsätter självfallet att särskild ersättning utbetalas för arbetet med städningen av slottet m. m.

Enligt uppgift har under ett antal år den frågan diskuterats om inte Strömsholms slott borde kunna utnyttjas på ett mera effektivt sätt, bl. a. har övervägts om inte i slottet borde inrymmas ett mera omfattande museum eventuellt med hippologisk anknytning. Eftersom Strömsholms slott är väl beläget från turistsynpunkt förefaller det angeläget att hithörande spörsmål snarast blir föremål för närmare utredning.

Inom slottsområdet finns en byggnad, det s. k. stenköket, innehållande på nedre botten en matsal om 100 kvm, ett förmak om 45 kvm samt kök och serveringsrum om ca 20 kvm. På övre botten finns två rum. Byggnaden används i mycket ringa utsträckning, delvis beroende på att den är i behov av reparation. Stenköket synes med fördel kunna utnyttjas som serveringslokal åt allmänheten. Någon serveringsanordning finns nämligen inte inom slottsområdet. Frågan torde snarast böra utredas.

Uthyrningar och arrenden

Byggnadsstyrelsen omhänderhar hyresuppbörden för följande lägenheter.

Beteckning	Yta	Total- hyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ²	Kon- trakt av år
Pagebyggnaden 1	4 r o k 120 m ² reduc. till 70 m ²		198	134	1968
2	2 r o k 54 m ²		91	20	1964
3	1 r o k 44 m ²		51	14	1964
4	3 r o k 86 m ²		184	26	1967
5	2 r o k 62 m ² + 1 r 18 m ²		74	11	1964
Äldfrubyggnaden 1	5 r o k 120 m ²		142	25	1967
3	6 r o k 146 m ²		166	14	3
Vårdshuset 1	3 r o k 83 m ²	285		41	1967
2	2 r o k 60 m ²	139		28	1964
3	3 r o k 88 m ²	194		26	1968

¹ Hyran per kvm uträknad efter reducerad bostadsyta.

² Då hyresgästen på egen bekostnad moderniserat lägenheten, är hyran reducerad under tiden 1/4 1967—1/4 1972 med 1 334 kr. per år.

³ Det kontrakt som ligger till grund för hyresinbetalningarna gäller ej den hyresgäst som nu bebod lägenheten.

Beteckning	Yta	Total- hyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ²	Kon- trakt av år
Vårdshuset 4	4 r o k 103 m ²	296		34	1967
5	1 r 21 m ²	67		38	1964
6	5 r o k 125 m ²	242		23	
Handelsboden	5 r o k 143 m ²		136	11	1968
Paradiset 1	2 r o k (sommar- bostad)		67		1964
f. d. vaktmästarbostaden	4 r o k (sommar- bostad)		67		1968

Av det lämnade siffermaterialet framgår att hyrorna i flera fall är påfallande låga.

Tullgarns slott

Visningsavgifter

Slottet, som förvaltningsmässigt lyder under slottsförvaltningen vid Drottningholms slott, visas för allmänheten mot en avgift av 1 krona 50 öre för vuxna och 50 öre för barn. Avgifterna fastställdes för ca två år sedan. Samma biljett- och redovisningssystem tillämpas som vid Drottningholms slott. Antalet besökare utgjorde under år 1967 ca 6 000. Enligt uppgift av slottsvaktmästaren borde besöksantalet kunna ökas avsevärt bl. a. genom en effektivare reklam.

Uthyrningar och arrenden

Byggnadsstyrelsen omhänderhar hyresuppbörden för följande lägenheter.

Beteckning	Yta	Total- hyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ²	Kon- trakt av år
Vårdshuset	Samtliga lokaler inom Vårdshuset samt visst markområde		400/ kvartal		1967
Ängsbyggnaden	3 r o k 86 m ² + 1 r o kokvrå 20 m ² }	270		31	1964 1968
Trädgårdsmästarbostad	4 r o k 125 m ²	278		27	1966
Ekbacken	3 r o k 68 m ²	250		44	1967
Slottsförvaltningen indriver följande hyror.					
Ängsbyggnaden	1 r o k	50			inget kon- trakt
	2 r o k uthyrd som sommarbostad		480 för tiden 1/5—1/9		1968
Röda stugan	1 r o k, uthyrd som sommarbostad		150 för tiden 1/6—31/8		inget kon- trakt
Gamla vävskolan	2 r o k		700/år		»
.....	1 r o k		600/år		»
.....	1 r o k		upplåtes gratis		»
Grindarne	1 r o k		30 per månad		»
.....	1 r o k (sommarbostad)		300 per år		»

Beteckning	Yta	Totalhyra per mån.	Kallhyra per mån.	Hyra per m ²	Kontrakt av år
Frescati	4 r o k (sommarbostad)		700/år		1960
Bellevue	7 r o k 196 m ²		1 000/år		1949
Fiskarstugan	4 r o k å n. b. samt 3 r o hall å ö. b. fiskevattnet		3 900/år ¹		1961
			1 000/år ¹		1961

¹ Hyran för Fiskarstugan samt arrendet för fiskevattnet betalas till kassa benämnd H. M. Konungens hovförvaltning, Tullgarns slott.

Av det lämnade siffermaterialet framgår att hyrorna genomgående är låga. Vissa av de hyror som inkasseras av slottsförvaltningen synes anmärkningsvärt låga. Som exempel härpå kan nämnas fastigheten Bellevue, som uthyrs för 1 000 kronor per år. Fastigheten har en yta av 196,5 kvm och har följande utrymmen.

<i>Bottenvåningen:</i>				
Spegelsalen		24		m ²
Matsalen		24		
Sängkammare		17 ¹ / ₂		
2 st. kammare å 7 kvm		14		
Kök, kammare, kabinett och förstuga	ca	30		109 ¹ / ₂ m ²
<i>Vindsvåning:</i>				
En kammare		14		
En kammare		24		38 m ²
Vindsutrymme, ca				49
				Summa 196 ¹ / ₂ m ²

För flera av de uthyrda lägenheterna saknas kontrakt.

I gamla vävskolan upplåtes 1 rum och kök utan ersättning. Förklaring om anledningen härtill torde böra lämnas av ståthållarämbetet.

Hyran för fiskarstugan samt arrendet för slottets fiskevatten, tillhoppa 4 900 kronor för år, har inte inlevererats till statsverket utan tillgodoförts en kassa, benämnd H. M. Konungens hovförvaltning, Tullgarns slott. Förklaring om anledningen härtill torde böra lämnas av ståthållarämbetet.

Såsom inledningsvis nämnts beslöt 1952 års riksdag att Tullgarns slott med tillhörande mark och trädgård skulle upplåtas till Konungens personliga bruk under hans livstid. Konungen har under senare år inte bebott slottet. Däremot har vissa lägenheter i slottet och i den s. k. kavaljersflygeln under sommartid kostnadsfritt disponerats av enligt uppgift i första hand hovfunktionärer. Sammanlagt rör det sig om 13 dubletter och 10 enkelrum, varav fem dubletter är belägna i slottet. Till lägenheterna hör gemensamma sällskapsrum och pentryn. Det synes kunna ifrågasättas om inte ersättning för dispositionen av ifrågasatt lägenheter, i vart fall då det gäller kavaljersflygeln, bör uttas.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan beträffande resultatet av granskningen av förenämnda kungl. slotts förvaltning sägas följande.

1) Olika system tillämpas då det gäller uppbörd, redovisning och disposition av visningsmedel. Enhetliga regler bör här tillskapas. Därvid bör till-

ses att medlen i fortsättningen redovisas så, att överensstämmelse nås med de budgetprinciper som är gängse inom den övriga statsförvaltningen.

2) Flera av nu utgående hyres- och arrendeavgifter är anmärkningsvärt låga. En översyn av hyres- och arrendesättningen bör därför komma till stånd. Syftet bör härvid vara att anpassa avgifterna till gällande marknadspriser, såvida inte speciella förhållanden föreligger som kan motivera ett avsteg från nämnda princip. Kostnadsfria upplåtelser bör inte förekomma.

3) Hyres- och arrendeuppbörden ombesörjes för närvarande av såväl byggnadsstyrelsen som de olika slottsförvaltningarna. Denna uppdelning av identiskt lika arbetsuppgifter förefaller föga rationell. All hyres- och arrendeuppbörd bör i fortsättningen koncentreras till byggnadsstyrelsen. Nämnda ämbetsverk bör också i stället för ståthållarämbetet träffa avtal om hyres- och arrendeupplåtelser. Undantag bör härvid göras för Drottningholms kungsgård. Sistnämnda spörsmål kommer att behandlas i en särskild granskningspromemoria.

4) Ett effektivare utnyttjande av de olika slottsfastigheterna bör eftersträvas, och erforderliga utredningar för att nå detta syfte bör snarast igångsättas.

5) Mera affärsmässiga principer bör i fortsättningen tillämpas i fråga om slottens affärsrörelser. Bl. a. bör tillses att bokföringen upplägges så, att företagsekonomiska bedömningar blir möjliga.

6) Åtgärder bör snarast vidtas för att på lämpligt sätt stimulera allmänhetens intresse av att besöka slotten.

7) Riksrevisionsverket bör fortlöpande granska slottens förvaltning. Denna granskning bör omfatta även Drottningholms kungsgård.

*Bilaga 2***Granskningspromemoria nr 7/1968**

(Utredningen beslutad den 14 februari 1968; promemorian färdigställd den 21 november 1968)

Drottningholms kungsgård

Genom beslut av 1945 års riksdag överfördes samma år förvaltningen av de under de kungl. slotten lydande skogs- och jordbruksegendomarna från vederbörande ståthållarämbeten till domänstyrelsen. Undantag gjordes dock för Drottningholms kungsgård, vars förvaltning kvarblev under ståthållarämbetet på nämnda slott. Såsom ersättning för dispositionsrätten till kungsgården skulle ståthållarämbetet av inkomsterna på jordbruksrörelsen och av inflytande arrendeavgifter till domänfonden erlagga ränta efter tre procent på kungsgårdens bokförda fastighetsvärde. Det därefter uppkomna överskottet skulle ståthållarämbetet äga disponera till underhåll och förbättring av de för jordbruket erforderliga byggnaderna.

Såsom framgått av en till revisorerna tidigare överlämnad granskningspromemoria (nr 5) torde tveksamhet hittills ha rått om riksrevisionsverket har befogenhet att granska ståthållarämbetets förvaltning av Drottningholms kungsgård. Ämbetsverket har nämligen, såvitt kunnat utrönas, inte företagit någon granskning av denna förvaltning. Revisionen har i stället utförts av särskilda av riksmarskalksämberet utsedda revisorer, vilka inte varit knutna till någon statlig myndighet. Av skäl som angivits i förenämnda granskningspromemoria har riksdagens revisorers kansli närmare utrett hithörande spörsmål och därvid kommit till den uppfattningen att staten har rätt till full insyn i ifrågavarande förvaltning. Kansliet har i enlighet härmed hos riksmarskalksämberet hemställt om att få ta del av kungsgårdens räkenskaper för de sist förflutna tio åren. Riksmarskalksämberet har tillmötesgått denna begäran, och räkenskaperna har därefter varit föremål för granskning inom kansliet.

Vissa av de iakttagelser som gjorts vid granskningen har redan delgivits revisorerna i ovannämnda granskningspromemoria nr 5. I det följande lämnas en redogörelse för vad i övrigt iakttagits.

Sedan två år tillbaka avger slottsförvaltningen till ståthållarämbetet årligen en redogörelse för verksamheten vid kungsgården. I den redogörelse som lämnades den 1 december 1967 återfinns följande sammandrag av vinst- och förlusträkningarna för budgetåren 1958/59—1966/67.

Sammandrag av vinst- och förlusträkningar åren 1958/59—1966/67

	1958/59	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1966/67
Jordbruket	92 296	82 528	85 454	86 262	50 818	60 749	122 689	66 464	57 461
Skogsbruket	—	1 176	11 439	33 554	—	7 995	26 990	68 071	14 157
Traktor- körslor	—	—	—	—	—	—	—	42 950	33 057
Hyror, arrenden	52 408	57 063	62 811	67 981	66 005	70 442	80 396	95 149	70 915
Räntor	6 009	9 206	14 055	7 193	5 251	5 825	11 424	25 753	39 407
Diverse intäkter	2 296	13 952	7 764	9 871	9 030	26 336	25 040	20 465	4 817
Bokförd förlust	—	—	—	114 110	—	—	—	—	—
Arrende	15 621	15 621	15 621	15 621	15 621	15 621	15 621	15 621	11 986
Skatter	—	—	—	—	—	—	—	11 755	9 775
Pensioner	—	—	—	—	—	—	—	14 293	19 995
Byggnads- underhåll	19 693	10 217	11 795	21 682	12 859	1 678	2 033	16 157	45 339
Skogsbruket	3 114	—	—	—	14 225	—	—	—	—
Driftresultat	114 581	137 907	154 107	167 558	88 399	154 048	248 885	261 026	132 719
Avskrivningar	80 589	42 092	49 009	—	70 300	80 748	20 031	57 682	6 268
Slottsförvalt- n., park m. m.	15 139	—	96 743	281 668	—	—	62 939	—	—
Bokförd vinst	18 853	95 815	8 355	—	18 099	73 300	165 915	203 344	126 451

Kungsgårdens bokslut per den 30 juni 1968 har följande utseende.

Vinst- och förlusträkning

Inventarier	40 959: 81	Jordbruket	14 854: 03
Skatter	7 105: —	Körslor	27 795: 07
Skogen	15 051: 25	Hyror och arrenden	46 556: 59
Jakt och fiske	481: —	Räntor	45 279: 36
Arrenden	11 723: —		
Pensioner	18 386: —		
Årets överskott	40 778: 99		
Summa kronor	134 485: 05	Summa kronor	134 485: 05

Utgående balans

Tillgångar:			
Postgiro		116 759: 30	
Bankräkningar		724 401: 52	
Sparkonton		16 569: 45	
Kundfordringar		41 607: 03	
Lånefordringar		65 000: —	
Förskott a conto		2 675: —	
Lager av prod.		11 773: —	
Skogen, lager		1 000: —	
Husdjur		110 995: —	
Invest. i ek. fören.		34 889: 52	
Inventarier		1: —	1 125 670: 82
Skulder och eget kapital:			
Leverantörskulder		8 191: 55	
Anställdas skatter		16 222: —	
Eget kapital		1 101 257: 27	1 125 670: 82

Nedan följer en specifikation av vissa av tillgångsposterna i balansräkningen.

Investeringar i ekonomiska föreningar:

Stockholm-Gävle slakteriförening	11 500:—
Mjölkcentralen	10 189:—
Mälardalens Lantmannaförbund	13 000:—
Bilägarnas inköpscentral	200:—

34 889:—

Sparkonton:

Stockholm-Gävle slakteriförening	2 542:95
Mjölkcentralen	10 518:57
Mälardalens Lantmannaförbund	3 432:33
Bilägarnas inköpscentral	75:60

16 569:45

Husdjur:

Mjölkkor: över och under 7 år 40 st. å 1 830:—	73 200:—
Kvigor, 2—2 ¹ / ₂ år 21 st. å 1 600:—	34 650:—
Spädkalvar under 2 mån. ... 17 st. å 185:—	3 145:—

110 995:—

Framhållas må att de av slottsförvaltningen framräknade överskotten inte alltid motsvarat de verkliga av det skälet att periodiseringen av vissa kostnader och intäkter varit felaktig. Som exempel kan nämnas att under bokföringsåret 1966/67 lönerna för juni, tillhoppa ca 26 000 kronor, utbetalades och bokfördes först i juli 1967. Då någon skuld motsvarande dessa löner inte upptogs i bokslutet per den 30 juni 1967, uppkom i bokslutet ett överskott som med nyss angivna belopp översteg det verkliga. Av liknande skäl har överskottet i bokslutet för budgetåret 1967/68 blivit ca 8 000 kronor för högt. Förhållandet har påtalats av kungsgårdens revisorer.

I det följande redogörs för de vid granskningen gjorda iakttagelserna med avseende på envar av kungsgårdens rörelsegrenar, vilka omfattar jordbruk, skogsbruk, legokörningar samt uthyrningar och utarrenderingar.

Jordbruket

Gårdens ekonomibyggnader består av ladugård (delvis uthyrd), loge med kallluftstork, magasin med spannmålstork, traktorgarage, vagnslider, maskinhall med smedja och slöjdbod, såghus, tvättstuga med mangelbod och torkrum, pumphus och ett antal friliggande uthyrda lador.

Enligt det senaste bokslutet finns på kungsgården för närvarande ca 40 mjölkkor, 21 kvigor och 17 spädkalvar.

De döda inventarierna utgörs bl. a. av 1 volkswagenbuss, 1 skördetröska och 5 jordbrukstraktorer.

Antalet anställda uppgår till 10 personer, varav 1 befallningsman, 1 smed, 1 snickare, 2 djurskötare och 5 traktorförare.

Försäljningsintäkterna av jordbruksprodukter under bokföringsåren 1965/66—1967/68 var följande. Beloppen är angivna i jämna krontal.

	1965/66	1966/67	1967/68
Mjölk	176 159	143 356	148 920
Nötkreatur	32 917	38 408	48 267
Spannmål	43 338	20 587	51 269

I verksamhetsberättelsen för bokföringsåret 1965/66 har intagits följande av slottsförvaltningen i samråd med Lantbruksförbundet uppgjorda kalkyl över ladugårdens ekonomiska resultat.

Intäkter

Försäljningar:

mjölk till mejeriet	136 356		
mjölk till enskilda	<u>39 803</u>		
		176 159	
kor och ungdjur		32 917	
gödsel		<u>765</u>	209 841
Lagerförändringar, djur:			
utg. lagervärde		155 400	
ing. lagervärde		<u>147 250</u>	8 150
Kalkylunderskott			<u>18 921</u>

Kronor 236 912

Kostnader

Bokförda:

löner		46 729	
hö		2 647	
köpkraftfoder		14 763	
mineralfoder		1 756	
skummjölk		75	
underhåll av inventarier		969	
stängsel		198	
tankhyra (mjölk)		1 152	
semin. m. m.		4 055	
diverse		<u>4 347</u>	76 691

Kalkylerade:

hemmaproducerat foder:

höstvet	3 570 kg à 41 öre	1 464	
havre	43 600 kg à 36 öre	15 696	
korn	45 700 kg à 38 öre	17 366	
grovfoder	195 000 kg à 35 öre	<u>68 250</u>	102 776

interna transportkostnader:

foder:	435 mant. à 9: 25 kr	4 024	
	310 trakt. t. à 6: 50 kr	<u>2 015</u>	6 039
mjolk:	402 mant. à 9: 25 kr	3 718	
	402 trakt. t. à 6: 50 kr	<u>2 613</u>	6 331
andel i byggn. underhåll, uppskattat			5 000
andel i el-ström till ladugården uppskattat			1 000
andel i administration			
ca $\frac{1}{2} \times 40 \% \times 75\,202:02$ kr			15 000
byggnadshyra såsom antagen hyresintäkt vid uthyrning av ladugård och loge för annat ändamål			8 000
ökad hyresinkomst av bostäder i fria marknaden i jämförelse med lantbrukets avtalsbundna hyror, om lantbruket drives kreaturslöst: 4 st bostäder \times 1 500 kr.			6 000
ränta å djurkapitalet			
6,5 % \times 155 000 kr.			<u>10 075</u>

Kronor 236 912

Till ovannämnda kalkyl har i verksamhetsberättelsen fogats följande kommentarer.

Grovfodret har prissatts enligt av lantbruksförbundet angivna värden vid ett tänkt produktionsalternativ av spannmål i stället för f. n. grovfoder för ladugården.

I kalkylen ingår ej avskrivning utav ladugårdens maskinutrustning .Ej heller har inräknats kostnader för el-ström till betesmarkernas bevattningsanläggning eller försäkringskostnader för ladugårdspersonal.

Kalkylen torde icke kunna anses missgynna ladugårdsdraftens rörelse-resultat, dvs. ett underskott av 18 921 kr. = 6,8 öre per l. mjölk eller 430 kr. per mjölkko.

Trots en utomordentligt hög produktionsnivå synes alltså den nuvarande ladugårdsdriften med gällande produktpriser och kostnader icke vara det bästa produktionsalternativet. Även andra, mer irrationella faktorer påverkar emellertid handlingsprogrammet. Besättningen torde vara för liten för en personal av 2 st. ordinarie (+ 2 st. ersättare) men för stor för 1 + 1 man. Större investeringar i rationaliseringssyfte kan knappast tillrådas, hellre då en nedbantning av besättningen och 1 + 1 mans personal.

De sålunda föreslagna rationaliseringsåtgärderna synes ännu inte ha verkställts i någon nämnvärd omfattning. Någon minskning i lönekostnaderna har nämligen inte inträffat, och besättningen är för närvarande av ungefär samma storlek som tidigare. Ladugårdsrörelsen torde därför i dagens läge vara minst lika olönsam som vid den tidpunkt då förenämnda kalkyl uppgjordes.

Skogsbruket

Den totala skogsarealen omfattar sammanlagt 521,61 hektar. Enligt 1965 års skogstaxering utgör den årliga tillväxten ca 2 000 kbm. Under bokföringsåren 1962/63—1966/67 uppgick avverkningen till respektive 1 617, 2 358, 2 688, 2 938 och 2 444 kubikmeter.

Skogsbrukets försäljningsintäkter uppgick under vart och ett av bokföringsåren 1965/66—1967/68 till respektive 192 044, 132 442 och 80 779 kronor. Under bokföringsåret 1967/68 har redovisats en förlust på ca 15 000 kronor.

Legokörningar

Legokörningar med traktor utförs dels åt Stockholms stad (snöplogning), dels åt Drottningholms slottsförvaltning, dels ock i mindre utsträckning åt enskilda personer. Körningarna har under budgetåren 1965/66—1967/68 fördelat sig sålunda.

	man- timmar	traktor- timmar
1965/66		
Körslor åt Stockholms stad	4 333	4 333
Körslor åt slottsförvaltningen och enskilda	4 396	4 773
1966/67		
Körslor åt Stockholms stad	2 765	2 765
Körslor åt slottsförvaltningen och enskilda	4 770	4 550
1967/68		
Körslor åt Stockholms stad	2 751	2 751
Körslor åt slottsförvaltningen och enskilda	4 341	4 043

I ersättning för legokörningarna har under bokföringsåret 1967/68 uttagits 21 kronor per timme av Stockholms stad och 24 kronor 50 öre av slotts-förvaltningen. I priset har ingått traktor med förare.

Vid framräkandet av legokörningarnas nettoresultat har vid boksluten använts i nedanstående tabell angivna kalkylerade kostnader. I tabellen finns också upptagna de verkliga intäkterna av rörelsegrenen.

1965/66			
<i>Kostnader:</i>		<i>Intäkter:</i>	
8 729 mantimmar å 10 kr.	87 290	Arbets- och körsättningar	180 000
9 106 traktort. å 3: 40	30 960		
Administration	18 800		
Kalkylerat överskott	42 950		
	180 000		180 000

1966/67

Kostnader:

7 535 mantimmar à 10 kr.	75 350
7 315 traktort. à 3: 75	27 431
Administration	23 713
Kalkylerat överskott	33 056

159 550

Intäkter:

Arbets- och körersättningar	159 550
-----------------------------------	---------

159 550

1967/68

Kostnader:

7 092 mantimmar à 11 kr.	78 012
6 794 traktort. à 4: 50	30 573
Administration	27 737
Kalkylerat överskott	27 795

164 117

Intäkter:

Arbets- och körersättningar	164 117
-----------------------------------	---------

164 117

Riktigheten av den för bokföringsåret 1967/68 av kungsgården kalkylerade kostnaden per mantimme synes kunna ifrågasättas. Traktorförarens kontanta lön uppgick nämligen till 8—9 kronor per timme, vartill kom dels ett tillägg av 1 krona 50 öre per timme, som regelmässigt utgick till traktorföraren vid externa körningar, dels de s. k. sociala kostnader, vilka torde ha uppgått till omkring 20 procent av den kontanta lönen. Med hänsyn till angivna omständigheter synes det kalkylmässigt framräknade överskottet för angivna budgetår ha varit för högt.

*Uthyrningar och utarrenderingar**Lägenheter*

Beteckning	Omfattande	Kallhyra per mån. kr.	Hyra per m ² kr.	Hyres- kontrakt av år
Hemmet	2 r o k 70 m ²	155	27	1968
Hemmet, bottenvån.	4 r (lekskola)	50		1968
Damtorp 1	3 r o k 60 m ²	136	27	1967
St. Smedjegården 2	2 r o k 62 m ²	139	27	1968
St. Smedjegården 4	5 r o k 110 m ²	265	29	1967
St. Smedjegården 5	2 r o k 55 m ²	140	31	1968
St. Smedjegården 6	1 r	75 (inkl. värme)	—	1968
L:a Smedjegården 1 S	2 r o k 55 m ²	140	31	1968
L:a Smedjegården 1 N	2 r o k 55 m ²	123	27	1968
L:a Smedjegården 2 S	2 r o k 55 m ²	140	31	1968
L:a Smedjegården 2 N	2 r o k 55 m ²	123	27	1967
L:a Smedjegården 3 S	2 r o k 55 m ²	140	31	1968
L:a Smedjegården 3 N	2 r o k 55 m ²	123	27	1968
L:a Smedjegården 4 N	2 r o k 55 m ²	136	30	1968
L:a Smedjegården 4 N	2 r o k 55 m ²	140	31	1967
L:a Smedjegården 5 S	2 r o k 55 m ²	140	31	1968
L:a Smedjegården 5 N	2 r o k 55 m ²	126	27	1967
Pagebyggnaden 1	2 r o k 53 m ²	135	31	1967
Pagebyggnaden 2	2 r o k 53 m ²	164	37	1967
Pagebyggnaden 4	2 r o k 50 m ²	127	30	1968
Pagebyggnaden 5	2 r o k 50 m ²	127	30	1967
L:a Trädgårdsbyggnaden 1	1 r o k 40 m ²	147	44	1968
L:a Trädgårdsbyggnaden 2	2 r o k 38 m ²	72	23	1968
Pensionärshemmet	1 r o kvr 26 m ²	20 (inkl. värme)	9	1968

Utöver ovan angivna uthyrningar finns fyra lägenheter upplåtna utan kontrakt till vid kungsgården tidigare anställda pensionerade personer. Någon hyra tas inte ut för sistnämnda lägenheter.

Såsom framgår av tabellen har nya kontrakt träffats för samtliga lägenheter så sent som åren 1967 och 1968. Samtidigt har genomförts en radikal hyreshöjning, innebärande för flera av lägenheterna en fördubbling av tidigare utgående hyror. I samtliga hyreskontrakt har intagits en klausul som medför rätt för kungsgården att under ett visst antal år successivt höja hyrorna.

Ekonomibyggnader

Beteckning	Omfattande	Hyres- belopp per år kr.	Avtals- tid år	Kontrakt av år
Seminstallet, bottenplanet	yta ca 300 m ²	5 000	5	1968
Gamla stallet	del av 2 plan	2 500	5	1968
Damtorpslogen	yta 50 m ²	480	1/2	1960
Kantonladan och Ängsholmsladan, Kersön	golvyta 270 m ² och 70 m ²	1 020	1	1960
Rinkabyladan	Kontrakten är föremål för översyn			
Fårhuset				
Damtorpslogen + Statskullen	yta 90 m ² + 108 m ²	2 160	1	1964
Engelska ladan + Kungsgårdens magasin	yta 222 m ² + 100 m ²	3 664	3	1964

Markområden

Beteckning	Omfattande	Arrende- belopp per år kr.	Avtals- tid år	Kontrakt av år
Stångholmen 4	23 550 m ²	1 400	20	1960
Adelsö, åkerjord	8 tld	150	5 år i sänder	1951
Ängsholmen 1, Kersön	11 090 m ²	1 860	15	1962
Golfbana	ca 105 tld	5 000	25	1958
		(år 1964— 1975)		
Eriksberg, Lovön	33 850 m ²	1 725	20	1950
Område mellan Viken och Stångholmen	36 350 m ²	800	20	1951
Fiskerätt vid Vikens gräns		25	1 år i sänder	1935
Tomt å Ekerö	8 400 m ²	800	5	1964
St. Ängsholmen 3 (del av)	5 000 m ²	410	10	1959
Lugnet	Sommartjänstebostad för intendenten vid Drottningholms Teatermuseum			
Kullen A	2 140 m ² + bostadshus	750	5	1967
Breidablick	15 695 m ²	850	10	1960
Frutorp, Adelsö	3 500 m ² + manbygg- nad 4 r o k och garage	3 000	10	1968
F. d. Kersö, skogvaktarbostad	20 000 m ²	Kontraktet är föremål för översyn.		

Beteckning	Omfattande	Arrende- belopp per år kr.	Avtals- tid år	Kontrakt av år
Finnbo	2 550 m ² + bostadshus och verk- stad	475	10	1966
St. Ängsholmen 2	4 070 m ²	1 700	5	1968
L:a Ängsholmen, Kersön	11 910 m ²	800	20	1952 (1944)
Kullen B	11 140 m ² + bostadshus	2 100	5	1967
Åkerjord	34 tld	3 000	1	1967
Viken	40 150 m ²	Kontraktet är föremål för översyn.		
Drottningholm 1	600 m ²	250	10	1961

Flera av kontrakten är tecknade så tidigt som under 1950-talet. Arrendebeloppen synes i många fall låga. Som exempel härpå kan nämnas följande.

Fastigheten Stångholmen, som har en areal av 23 550 kvm, har upplåtits mot ett årsarrende av 1 400 kronor. Arrendekontraktet träffades år 1960 och har en löptid av 20 år. Trots att i kontraktet intagits en klausul om höjning av arrendet efter varje femårsperiod med hänsyn till förändringar i konsumentprisindex, genomfördes inte någon höjning år 1965.

Adelsö åkerjord, som omfattar 8 tunnland, utarrenderas för 150 kronor per år. Arrendebeloppet har varit oförändrat sedan år 1951.

Fastigheten Eriksberg, som har en areal av 33 850 kvm, utarrenderas för 1 725 kronor per år. Arrendebeloppet har varit oförändrat sedan år 1950.

Fastigheten L:a Ängsholmen, som har en areal av 11 910 kvm, utarrenderas för 800 kronor per år. Arrendebeloppet har varit oförändrat sedan år 1944.

Sommarstugetomter

Beteckning	Omfattande	Arrende- belopp per år kr.	Arrende- tid	Kontrakt av år
Björnholmen 1 a och b	16 650 m ²	1 000	10	1960
Björnholmen 1 c	1 950 m ²	200	5	1960
Björnholmen 2	8 000 m ² + bostadshus	650	10	1960
Lillängen 1	2 800 m ²	730	10	1968
Lillängen 2	3 650 m ²	710	5	1968
Fågelön nr 1	1 450 m ²	520	5	1967
Fågelön nr 2	4 350 m ² + trädgårdsvillan	800	5	1967
Fågelön 3 och 4	1 800 m ² + 1 450 m ²	450 + 470	5	1968
Fågelön 5	10 000 m ² + bostadshus	1	5	1965
Fågelön 6	650 m ²	260	5	1967
Fågelön 7	500 m ²	250	5	1967
Fågelön 8	900 m ²	340	5	1967
Fågelön 9	1 450 m ²	450	5	1967
Fågelön 10	1 200 m ²	360	5	1968
Skräddarholmen	1 000 m ²	940	5	1967

¹ Inget arrende utgår under tiden 1967—1970, enär arrendatorn gjort rep. på bostadshuset.

Före år 1967 saknas skriftliga kontrakt för flertalet av ovanstående tomter. Numera har sådana tecknats. Samtidigt har genomförts en kraftig höjning av arrendeavgifterna, innebärande i allmänhet en fördubbling av tidigare utgående avgifter. Vissa av arrendena har höjts ännu mera. Som exempel härpå må nämnas arrendet för Skräddarholmen, vilket har höjts från 100 till 940 kronor per år.

De totala administrationskostnaderna för kungsgården har under bokföringsåren 1965/66—1967/68 uppgått till respektive 75 202, 94 853 och 110 950 kronor. Kostnaderna har i boksluten fördelats på de olika rörelsegrenarna enligt vissa procentsatser. För sistförflutna bokföringsår utgjorde dessa för jordbruket 40 procent, för skogsbruket 20 procent, för legokörningar 25 procent samt för uthyrningar och utarrenderingar 15 procent. En specifikation av de slag av administrationskostnader som förekommer lämnas i nedanstående tabell. Beloppen avser bokföringsåret 1967/68.

Löner: driftsledning	23 068:—
» arbetsledning	66 993:—
Löneomkostnader	1 628: 49
Bokf., porto och kontorskostnader	5 069: 45
Div. gemensamma kostnader	<u>4 191: 12</u>
	110 950: 06

Nämnas kan att de sammanlagda lönekostnaderna under bokföringsåret 1967/68 för jordbruket och skogsbruket, exklusive drifts- och arbetsledning, uppgick till respektive 194 475 och 57 843 kronor eller sammanlagt 252 318 kronor. Motsvarande kostnader under bokföringsåret 1965/66 belöpte sig till respektive 196 428 och 68 798 kronor eller sammanlagt 265 226 kronor. Lönekostnaderna utvisade således en minskning under angivna tid med ca 13 000 kronor. Trots denna minskning ökade de bokförda administrationskostnaderna för ifrågavarande rörelsegrenar från 48 881 kronor till 66 570 kronor.

Orsaken till den kraftiga höjningen av administrationskostnaderna synes i första hand vara hänförlig till ökade utgifter för drifts- och arbetsledning samt kontorskostnader. De förstnämnda har under bokföringsåren 1965/66—1967/68 stegrats från 65 317 till 90 061 kronor och de sistnämnda från 6 600 till 15 070 kronor. Eftersom någon ökning av aktiviteten inom de olika rörelsegrenarna inte synes ha inträffat under ifrågavarande tid — tvärtom torde en minskning totalt sett ha inträtt — synes förklaring böra lämnas av ståthållarämbetet till den här berörda för kungsgården ogynnsamma kostnadsutvecklingen.

Bland övriga iakttagelser som gjorts vid granskningen av kungsgårdens räkenskaper må följande omnämnas.

Sedan lång tid tillbaka tillhandahålles fri elektrisk ström till vissa av kungsgårdens tjänstemän. Förklaring om anledningen härtill torde böra lämnas av ståthållarämbetet.

År 1964 inköptes en diskmaskin till en tjänstebostad lydande under slottsförvaltningen. Då ifrågavarande utgift inte syns vara av natur att böra bestri- das med kungsgårdens medel, synes förklaring om anledningen till inköpet böra lämnas av ståthållarämbetet.

På kungsgården har stationerats ett antal jakthundar som används för småviltjakten på Drottningholm och Tullgarn. Kostnaderna för skötsel och utfodringen av dessa hundar har bestri- tts med kungsgårdens medel. Rik- tigheten härav synes kunna ifrågasättas.

År 1967 nedbrann en byggnad på Fågelö gård, lydande under Drottningholms kungsgård. Byggnaden var brandförsäkrad för 100 000 kronor. I skrivelse till kungsgården den 1 juni 1967 erbjöd sig vederbörande brandförsäkringsbolag att ersätta brandskadan enligt olika alternativ och anförde därvid följande.

Nybyggnadens värde	170 000: —
Byggnadstekniskt värde	
(nybyggnadsvärde minus avdrag för slitage) $170\ 000 \cdot 80\ %$	136 000: —
Ekonomiskt värde (uthyrningsvärde)	48 985: —
Det ek. värdet har framräknats på följande sätt:	
Byggnadens bruttovåningsyta $18,9 \cdot 7,5 \cdot 2 = 284$ kvm.	
Skälighetsränta ber. på byggnadsvärdet $20: - / \text{kvm} \cdot 284 = 5\ 680: -$	
Årlig avskrivning	3,5 %
Medelränta	3 %
Underhållskostnad 1 % av byggnadsvärdet	
$(5680 - 1700) \cdot \frac{100}{6,5} \cdot \frac{80}{100} = 48\ 985$	
Vilken ersättning som skall utgå är beroende av vilka åtgärder som vidtages.	
Om byggnaden iståndsättes inom 2 år försäkringsbeloppet	100 000: —
Om annan byggnad för samma ändamål uppföres inom 2 år, ersättning intill försäkringsbeloppet	100 000: —
Om ingen byggnad uppföres ersättning med ekonomiska värdet	49 000: —
plus av Er begärda röjningskostnadsersättningen 5 000: —	54 000: —

Som svar på ovannämnda skrivelse meddelade kungsgården i skrivelse den 6 juni 1967 följande.

Med anledning av Edert brev av den 2/6 1967 ang. brunnen byggnad på Fågelö gård, Drottningholm, få vi meddela att något intresse att återuppföra den brunna byggnaden icke förefinnes.

Ersättningen tillsammans kr. 54 000: — accepteras därför.

Brandförsäkringsbolaget har sedermera i enlighet med kungsgårdens önskemål utbetalat 54 000 kronor. Sedan avdrag med 5 000 kronor gjorts för röjningskostnader, bokförde kungsgården resterande belopp, 49 000 kronor, på ett speciellt intäktskonto. Vid bokslutet uppfördes sistnämnda belopp i balansräkningen såsom ett kungsgårdens eget kapital.

Riktigheten av ovannämnda transaktion synes starkt kunna ifrågasättas. Nämnas må att då det gäller utarrenderade jordbruksegendomar under domänstyrelsens förvaltning reglerande bestämmelser om brandförsäkring och brandskadeersättning utfärdats i förordningen den 22 juni 1934 angående grunder för förvaltningen av viss kronoegendom (nr 320). Där i föreskrivs bl. a. att vid brandskada brandskadeersättningen skall uppbäras av domänstyrelsen. Vidare stadgas att, om genom våld eller annorledes byggnad förstörs eller så skadas att nybyggnad erfordras, skall det tillkomma domänstyrelsen att bestämma om och i vilken omfattning nybyggnad skall äga rum.

Avslutningsvis skall i denna granskningspromemoria beröras ett organisatoriskt problem.

Såsom inledningsvis nämnts är Drottningholms kungsgård den enda av de nuvarande kungsgårdarna som förvaltningsmässigt inte har underordnats domänstyrelsen. Skälen till att just denna kungsgård i berört avseende ansetts böra inta en särställning har inte angivits i nyssnämnda riksdagsbeslut och framgår inte heller av den till grund för beslutet liggande propositionen. Anförda omständigheter försvårar självfallet en bedömning av frå-

gan om det ändamålsenliga i att kungsgårdens förvaltning är underställd ståt-hållarämbetet. Resultatet av de undersökningar för vilka redogjorts ovan synes emellertid ge vid handen, att det från ekonomiska synpunkter skulle vara en fördel om kungsgården fortlöpande fick tillgång till den sakkunskap i fråga om förvaltningen av jordbruks- och skogsbruksegendomar som finns representerad inom domänstyrelsen. Det kan därför ifrågasättas om kungsgården inte i framtiden administrativt bör inordnas under nämnda ämbetsverk. Ifrågavarande spörsmål torde förutsättningslöst böra utredas genom särskilda sakkunniga.

Ang. förvaltningen av vissa kungl. slott m. m.

I anledning av remisser den 28 november och 4 december 1968 får riksmarskalksämbetet anföra följande.

I granskningspromemoria nr 5/1968 (i fortsättningen betecknad PM 5) meddelas, att inom riksdagens revisorers kansli företagits en närmare granskning av förvaltningen av följande kungl. slott, nämligen Drottningholm, Ulriksdal, Haga, Gripsholm, Strömsholm och Tullgarn. Granskningen hade bl. a. omfattat samtliga hyres- och arrendekontrakt, samtliga affärsrörelser, det system som tillämpades vid uppbärande och inleverering av visningsavgifter, besöksfrekvensen vid slotten, användningen av överskottsmedel från Drottningholms kungsgård m. m.

Innan riksmarskalksämbetet ingår på ett närmare detaljstudium av de gjorda iakttagelserna önskar ämbetet anföra följande.

Ämbetet har anmodat professorn i rättshistoria vid Lunds universitet Gerhard Hafström att ur rättshistorisk synpunkt söka klarlägga frågan om Konungens befogenheter beträffande dispositionen av här ifrågavarande slott och parker m. m. och delge ämbetet resultatet. Ett preliminärt utlåtande i ämnet, utarbetat i samråd med Hafström av preceptorn i offentlig rätt vid nämnda universitet Gunnar Bramstång har ingivits till riksmarskalksämbetet och kan ställas till riksdagens revisorers förfogande. Av detta utlåtande framgår, att den dispositionsrätt som genom 1809 års beslut tillerkändes Konungen och som alltjämt har giltighet måste anses vara av vidsträckt natur. Detta innebär att vissa i promemoriorna framställda anmärkningar mot att i undantagsfall lokaler i eller i nära anslutning till slotten upplåtits hyresfritt eller mot nedsatt hyra icke kan godtagas.

Vad beträffar de iakttagelser som gjorts i samband med granskningen har riksmarskalksämbetet funnit mest ändamålsenligt att lämna begärda förklaringar och förtydliganden i anslutning till den sammanfattning, som återfinnes å sid. 38 i PM 5, varefter frågan om Drottningholms kungsgård (PM 7) behandlas särskilt.

1.) Beträffande *uppbörd, redovisning och disposition av visningsmedel* har det vid Drottningholm tillämpade systemet med redovisning varje vecka ansetts tillfredsställande, medan vissa erinringar framförts beträffande förfarandet vid övriga slott. Riksmarskalksämbetet kommer i anledning av de gjorda iakttagelserna att utfärda bestämmelser om större enhetlighet för redovisning av biljettintäkterna vid samtliga slott, men kan ej finna att de tillämpade förfaringsätten i något fall äventyrat säkerheten i medlens omhändertagande. Nämnas må att kontroll varje vecka — såsom nu sker vid Drottningholm — vid samtliga slott skulle innebära en extra årlig kostnad om cirka 8 500 kronor, alltså en betydande åderlåtning av biljettintäkterna. Beträffande visningsverksamheten vid Strömsholms slott vill ämbetet framhålla att denna har tillfällig karaktär och kommer att läggas om så snart klarhet nåtts rörande slottets framtida användning.

2.) I PM 5 framhålles under denna punkt att flera av de nu utgående hyres- och arrendeavgifterna är anmärkningsvärt låga. En översyn av hyres- och arrendesättningen borde därför komma till stånd, varvid avgifterna borde anpassas till gällande marknadspriser, såvida icke speciella förhållanden förelåge som kunde motivera avsteg från nämnda princip.

Härtill må först uttalas, att riksmarskalksämberet och ståthållarämbetena helt delar uppfattningen att hyres- och arrendesättningen skall ske i anslutning till den allmänna marknadsnivån på orten, för så vitt icke särskilda skäl föranleder till annat. Denna princip har också följts vid de revideringar av hyror och arrenden som genomförts successivt under 1960-talet och som fortlöpande pågår. I syfte att beträffande hyressättningen få tillgång till välkvalificerad expertis och nödvändigt sakligt underlag hemställde riksmarskalksämberet — efter framställning av ståthållarämbetena — i skrivelse den 10 december 1962 hos Kungl. Maj:t att statens personalbostadsdelegation och — i förekommande fall — statens tjänstebostadsnämnd skulle bemyndigas medverka vid hyresvärderingen av tjänste- och uthyrningsbostäder under de kungl. slotten. Sådant medgivande lämnas av Kungl. Maj:t den 29 mars 1963. Som framgår av delegationens av Kungl. Maj:t fastställda instruktion (SFS 1965: 643) åligger det »delegationen särskilt att i sin rådgivande verksamhet verka för att hyressättningen för tjänste- och uthyrningsbostäder fortlöpande anpassas till utvecklingen på den allmänna hyresmarknaden».

Vid bestämmandet av den marknadsmässiga hyran räcker det emellertid icke att beakta lägenheternas ytinnehåll. Hänsyn måste även i varje särskilt fall tagas till byggnadens allmänna skick, graden av modernitet, lägenhetens utrustning m. m. Såvitt framgår av granskningspromemorian har så icke skett innan de generella uttalandena om hyresnivåerna formulerats. Promemorians generella uttalanden kan följaktligen icke anses sakligt underbyggda. Ståthållarämbetena har i sina hyresbeslut icke i något av de i promemorian förtecknade, från och med år 1964 reviderade kontrakten avvikit från personalbostadsnämndens förslag. Däremot har i några fall den av personalbostadsdelegationen föreslagna och av vederbörande ståthållarämbete beslutade hyran nedsatts efter beslut av statens tjänstebostadsnämnd. Vad beträffar den fortlöpande anpassningen av hyresnivåerna till rörelserna i den allmänna marknadsnivån, har särskilt hyrestilllägg uttagits utöver bashyran i överensstämmelse med de anvisningar som personalbostadsdelegationen årligen lämnat. Det må i sammanhanget påpekas, att uppgifter — som angivits i promemorian — om årtal för hyreskontraktet (resp. arrendekontraktet) är av begränsat intresse; avgörande är i stället under vilket år hyran (resp. arrendet) senast reglerades. Vidare måste vid allmänna jämförelser beaktas att de fastställda hyrorna — i motsats till vad som ofta tillämpas på den allmänna hyresmarknaden — är *rena kallhyror*; bränsleavgifter uttagas i förekommande fall i särskild ordning.

Beträffande arrendesättningen eftersträvas som förut nämnts jämväl en anpassning till den allmänna marknadsnivån. Även härvidlag gäller emellertid, att det upplåttna markområdets kvalitet, avsedda användning, arrendatorn åvilande skyldigheter, m. m. måste beaktas vid en bedömning av den kontanta avgäldens skälighet. I ärenden av ifrågavarande slag sker regelmässigt samråd mellan byggnadsstyrelsen och vederbörande ståthållarämbete. Beträffande vissa äldre arrendekontrakt gäller att dessa avser upplåtelse, som enligt numera tillämpat förfarande sker genom hyreskontrakt. Orsaken härtill är att tilldelningen av medel för byggnadsunderhållet tidigare

var alltför knapp. Underhållsskyldigheten överfördes därför i ett flertal fall på nyttjanderättsinnehavarna, varvid arrendeformen bedömdes lämpligare än hyresformen. Med hänsyn till de i många fall höga underhållskostnaderna — ofta i form av betydande reparationer vid upplåtelsens början — krävde arrendatorerna ofta långa upplåtelseperioder. Med hänsyn till de föreliggande omständigheterna ansåg sig vederbörande ståthållarämbete böra tillmötesgå sådana krav. På detta sätt har de i promemorian med rätta påtalade långa kontraktperioderna utan omprövning av arrendesumman motiverats av tidigare föreliggande särskilda förhållanden. Ifrågavarande typ av arrendeupplåtelser används emellertid icke längre vid nyteckning av kontrakt. Hittillsvarande arrendekontrakt av denna typ avvecklas i den takt de formella omständigheterna (uppsägningstider, avträdessyn, ny hyresvärdering m. m.) tillåter, varvid i stället tecknas hyreskontrakt. Byggnadsstyrelsen övertager i samband därmed byggnadsunderhållet.

Beträffande vissa äldre arrendekontrakt i övrigt uttalas i promemorian att de med hänsyn till sin ålder bör överses. Riksmarskalksämberet instämmer principiellt i dessa uttalanden, men vill erinra om att ändring av upplåtelsevillkoren icke kan ske ensidigt under gällande avtalsperiod.

Slutligen må beträffande arrendekontrakten noteras, att i promemorian icke riktas några invändningar mot de arrendebelopp som upptagits i kontrakt, reviderade under 1960-talet, främst vid Drottningholms, Ulriksdals och Haga slott. De numera tillämpade principerna för arrendeberäkningen godtagas synbarligen. Det skulle i den allmänna objektivitetens intresse varit värdefullt om detta klart utsagts.

Beträffande de upplåtelser som under de särskilda slotten omnämnas i promemorian må följande framhållas.

Drottningholms slott

Gällande avtal för *lägenheten Hvilan* är ett arrendekontrakt och icke, som i PM 5 sägs, ett hyreskontrakt. Beträffande arrendets storlek — oförändrat 2 600 kronor per år sedan 1930 — har i PM 5 anförts följande.

Det får anses i hög grad otillfredsställande att någon förhöjning av hyran för fastigheten Hvilan inte verkställts under de snart fyrtio år som hyresförhållandet varat. Avsevärda inkomster har härigenom undandragits kronan. Nämnas må att marknadshyran för ifrågavarande fastighet för närvarande torde ligga på omkring 20 000 kronor per år.

Detta uttalande fordrar ett bestämt tillrättaläggande, varvid den historiska bakgrunden inledningsvis bör klarläggas.

Huvudbyggnaden jämte två flyglar uppfördes 1793 av Jean Louis Desprez för Gustaf III:s balettmästare Louis Gallodier och var under 1700-talet av allt att döma en ståtlig sommarbostad med förnämlig inredning, varom alltjämt de ursprungliga målade tapeterna bär vittne. Byggnaderna råkade sedermera i förfall, och då i början av 1900-talet en utarrendering skedde befann sig fastigheten i mycket dåligt skick; nedre våningen i huvudbyggnaden användes sålunda till tvättstuga. Tvättvattnet slogs ut genom ett hål i golvet, varför trävirket var starkt förruttnat.

Arrendatorn iordningställde för egna medel huvudbyggnaden och den s. k. stallflygeln samt lät uppföra en ny trädgårdsmästarebostad med garage m. m. Genom att den äldre bebyggelsen var skyddad som kulturminnes-

märke fick dubbelfönster inte insättas och väggar och golv måste bevaras utan isolation, varför byggnaderna med ett undantag — trädgårdsmästarbostaden — är beboeliga endast under sommarmånaderna. Vatten och avlopp samt elektricitet har införts på arrendatorns bekostnad. Dessutom har under årens lopp alla såväl utvändiga som invändiga reparationer utförts och bekostats av denne, liksom i fråga om park, vägar och inhägnader.

Kontraktet förnyades 1950 på 20 år och löper sålunda till 1970.

Av PM 5 framgår icke att här är fråga om en sommarbostad, ej heller att arrendatorn därstädes nedlagt mycket betydande kostnader, vilka i stor omfattning kommer statsverket tillgodo då kontraktet upphör. Statsverket synes sålunda ingalunda ha »undandragits avsevärda inkomster» utan tvärtom ha tillförts betydande värden genom gällande arrangemang som måste ses i sitt tidsmässiga sammanhang. Härtill kommer att en kulturhistoriskt intressant bebyggelse räddats åt eftervärlden. Riksmarskalksämberet känner icke grunderna för den i PM 5 framräknade »marknadshyran» på omkring 20 000 kronor, men har upplysts om att arrendatorns årliga utgifter för underhåll och reparation av de olika byggnaderna, för trädgårdens underhåll samt för fastighetsskatt och försäkringar väsentligt överskrider nyssnämnda belopp.

Beräffande de såsom *tjänstebostäder upplåtna fastigheterna* vid Drottningholm får riksmarskalksämberet hänvisa till vad som inledningsvis anförts angående Konungens befogenheter att disponera de kungl. slotten. Beräffande kyrkpaviljongen under Drottningholms slott, som upplåtits åt Drottningholmsteaterns återupptäckare och nuvarande inspektor professor Agne Beijer, må framhållas att kontrakt föreligger med professor Beijer. Enligt detta gäller upplåtelsen under Beijers livstid och är hyresfri mot att Beijer iklätt sig det ekonomiska ansvaret för ändringar och reparationer intill ett belopp av 58 000 kronor. Ersättning för elektrisk ström och uppvärmning skall betalas av Beijer enligt i kontraktet angivna grunder. Denna upplåtelse bör således principiellt icke betraktas som hyresfri.

Hovmarskalksflygeln uppläts på sin tid till Konungens numera avlidne överstekammarherre Nils Rudebeck och bebos för närvarande av dennes efterlämnade maka överhovmästarinnan fru Astrid Rudebeck, som alltjämt är tjänstgörande hos Konungen. Även i detta fall ingick det i hyresavtalet att hyresgästen skulle inbetala ett engångsbelopp — 50 000 kronor — för bostadens iordningställande.

Lugnet uppläts såsom sommarbostad åt förre intendenten vid Drottningholms slottsteater. Upplåtelsen har utlöpt med 1968 års utgång och byggnaden, som saknar kulturhistoriskt intresse och är i synnerligen dåligt skick, torde komma att rivas.

Övre Sjöflygeln disponeras av husgerådskammaren och är upplåten såsom bostad åt åldfrun vid Drottningholms slott, som härför debiteras en hyra av 1 200 kronor per år. Nämnda belopp avdrages å åldfruns arvode och redovisas på inkomstsidan i husgerådskammarens räkenskaper. Rätteligen borde emellertid hyresersättningen i likhet med övriga hyror inlevereras till byggnadsstyrelsen. Riksmarskalksämberet avser att föranstalta om en dylik reform.

Slottsträdgårdarna

Ifrågavarande trädgårdar och jordbruk har sedan år 1964 varit föremål för undersökningar och bedömningar, som resulterat i att kontraktet på försäljningsplats i Årsta partihandelscentral, där trädgårdsprodukter från

Drottningholm och Tullgarn salufördes, uppsagts. Vidare har 1967 Tullgarns slottsträdgård nedlagts och slottsträdgårdsmästaren pensionerats samt personalen i övrigt reducerats till det minimum som erfordras för parkens och Djurgårdens skötsel.

Drottningholms trädgård samt Gripsholms trädgård och jordbruk är mycket svårbedömbara ur ekonomisk synpunkt, då arbetskraften och maskinparken är kombinerad med parkvården, som ur skönhets- och turist-synpunkt icke får eftersättas.

Till Gripsholms trädgårds fortsatta bestånd kommer ställning att tagas i samband med slottsträdgårdsmästarens pensionering, som är nära förestående.

Frågan om en koncentration och förenkling av trädgårdsdriften kommer i fortsättningen — liksom tidigare skett — att uppföljas med den sakkunniga hjälp som kan anses nödvändig för ett ställningstagande.

Ulriksdals slott

Stockholms universitets osteologiska laboratorium: I PM 5 anges att dessa lokaler upplåtes kostnadsfritt. Ståthållarämbetet har emellertid i januari 1967 till byggnadsstyrelsen remitterat fråga angående hyresbeloppets storlek. Riksmarskalksämberet räknar med att hyresavtal kommer att träffas i början av innevarande år.

Haga slott

Lägenheten Sofieberg: På grund av förbiseende har omprövning av arrendeavgälden icke företagits 1960 eller senare. Åtgärder med retroaktiv verkan har vidtagits till rättelse härav.

Grustäkten vid Norra Haga (s. 26—28): I PM 5 har anförts, att avsaknaden av en prisindexklausul syntes ha lett till betydande förluster för kronan, vilka förluster sannolikt komme att ytterligare stiga innan grustäkten avslutas.

Riksmarskalksämberet får framhålla, att vad i PM 5 anförts rörande prisindexklausul vid oförändrad gruskvalitet kunde ha teoretiskt berättigande. I praktiken ställer sig emellertid förhållandena av följande skäl annorlunda. Förhandlingarna 1965 mellan ståthållarämbetet och entreprenören AB Väg-förbättringar avsåg fortsatt uttagning av grus, varvid ämbetet begärde en höjning av gruspriset från 4 kr/kbm till 5:50 kr/kbm samt ett tilläggspris för ökade tippningsmassor. Entreprenören ansåg emellertid att en höjning av priset icke vore ekonomiskt motiverad och begärde i stället en sänkning, varvid grusets avsevärt försämrade kvalitet åberopades. Verkställd utredning av specialist bestyrkte att gruset numera — till skillnad mot tidigare — var ojämnt och starkt uppblandat med rullsten, varför största delen måste krossas och siktas före leverans, vilket avsevärt försämrade det ekonomiska utbytet för entreprenören. Det förhållandet att grustäkten breddats mot rullstensåsens låga sidosluttningar medför vidare att den uttagna grusmängden per kvm markyta minskar, varvid kostnaden per kbm sand för avskrapning av det täckande jordlagret samt slutlig markberedning och skogsplantering successivt ökar. Dessa åtgärder åligger entreprenören. I sidoslänterna förekommer dessutom lerkörtlar, som saknar värde i detta sammanhang.

Efter upprepade förhandlingar enades parterna om ett till 4 kronor 50

öre/kbm förhöjt rågruspris, varvid rullsten och lerkörtlar inräknas i priset. Kravet på extra betalning för återfyllnad kunde icke vidhållas. Entreprenören står dock för alla kostnader fram till och med återplantering av tallskog. Då kvantiteten grus maximerades till 300 000 kbm, vilket motsvarar uttag på mindre än 5 år, infördes ingen prisklausul.

Riksmarskalksämberet kan icke finna, att ståthållarämbetet på något sätt åsidosatt statens intressen, varigenom kronan skulle ha förorsakats » betydande förluster ».

Vattendammen vid Ulriksdals slott

I PM 5 har i samband med redogörelsen för grustäkten vid Haga anmärkts på att vederbörande ståthållarämbete icke — såvitt kunnat utrönas — iakttagit gällande regler för mottagande av gåvor och donationsmedel, då ämbetet accepterat ett erbjudande av entreprenören att kostnadsfritt istandsätta en uttorkad damm i slottsparken vid Ulriksdal.

Härom må följande anföras. Det har sedan länge varit ett önskemål att återställa dammen i sitt ursprungliga skick men på grund av långa transporter av schaktmassorna har kostnaden, beräknad till 100 000 à 120 000 kronor, ansetts för hög.

Genom vissa omläggningar vid infarten till slottet möjliggjordes emellertid 1966 tippning av schaktmassorna på ca 100 m avstånd från dammen, varför kostnadsfrågan kom i ett nytt läge. Efter förhandlingar med AB Vägförbättringar åtog sig bolaget att kostnadsfritt utföra schaktningsarbetena under de perioder, då företagets maskinpark vid Haga Norra grustäkt var dåligt utnyttjad och icke kunde användas på annat håll. Kostnadsmissigt kan arbetet värderas till högst 22 000 kronor och några framtida kostnader för statsverket kan ej beräknas uppkomma, varför redan av denna anledning den i PM 5 återopade kungörelsen av den 4 juni 1964, nr 484, icke torde vara tillämplig.

Gripsholms slott

I PM 5 (s. 31) har anmärkts att någon hyresersättning för den av åldfrun disponerade lägenheten icke syntes ha erlagts. Förhållandet är emellertid detsamma här som i fråga om åldfrubostaden vid Drottningholm; åldfrun debiteras hyra som redovisas av husgerådskammaren. Liksom vid Drottningholm kommer denna hyra att överföras på byggnadsstyrelsen.

Vidare har framhållits att den s. k. lönejorden om 8,538 hektar äng och strandmark år 1950 utarrenderats för en tid av sju år, efter vilken tid arrendet utan föregående uppsägning skulle avträdas. Arrendebeloppet utgjorde 450 kronor per år. Trots att arrendekontraktet sålunda utgått 1957 hade arrendeförhållandet fortsatt på oförändrade villkor. Med hänsyn till bl. a. penningvärdets fall syntes en omprövning böra ske med det snaraste.

Riksmarskalksämberet vill framhålla, att när arrendekontraktet utgick 1957 de skäl som tidigare betingat arrendets avträdande icke längre förelåg, varför det fick fortlöpa. Att arrendesumman då icke ändrades berodde på att det område som i promemorian anges som äng och strandmark blivit i det närmaste värdelöst på grund av försumpning, föranledd av de årliga översvämningarna vid högvatten i Mälaren.

Vad beträffar kostnaderna för trädgårdsskötseln och jordbruket syntes det enligt PM 5 sannolikt att rörelserna ginge med icke obetydlig förlust. Frågan om den fortsatta driften borde därför bli föremål för prövning, förslagsvis genom vederbörande lantbruksnämnd.

Riksmarskalksämberet vill framhålla, att på den utredning som förebragts i PM 5 det icke är möjligt att bedöma lönsamheten av trädgårds- och jordbruksdriften. Vid ett dylikt bedömande måste såsom ovan nämnts hänsyn tagas bl. a. till det förhållandet att Gripsholm såsom ett välbesökt turistmål bör hålla en viss standard i fråga om puts, parkhållning m. m. Ämberet har emellertid intet att erinra mot att lantbruksnämnden i Södermanlands län får uttala sig i frågan.

Strömsholms slott

Beträffande Strömsholms slott har i PM 5 framhållits, att hyrorna i flera fall är påfallande låga. Riksmarskalksämberet får härutinnan hänvisa till vad i det föregående anförts om hyressättningen.

Tullgarns slott

Lägenheterna Gamla Vävskolan och Grindarna ligger på domänverkets mark men har av ålder utarrenderats av ståthållarämberet. Lämpligen bör i fortsättningen utarrendering ske genom domänverket.

Lägenheten *Bellevue* har varit upplåten icke mot hyreskontrakt utan mot arrendekontrakt med skyldighet för nyttjanderättsinnehavaren att svara för byggnadsunderhållet. Byggnaden är i sådant skick att den icke kan användas som permanent året-runtbostad. Dessa förhållanden har icke omnämnts i promemorian i samband med uttalandet om hyressättningen. Tidigare gällande kontrakt har uppsagts av ståthållarämberet. Underhandlingar om nytt kontrakt, avsett att gälla från och med den 1 oktober 1968 och utformat som hyreskontrakt, pågår.

För *Fiskarstugan* gäller att hyran, 3 900 kronor per år, samt arrende för fiskevattnet vid Tullgarn, 1 000 kronor per år, tillgodoföres ett särskilt konto, som årligen underkastas revision genom riksmarskalksämberets försorg. Bakgrunden härtill är, att medlen till en början användes för pensionering av Konung Gustaf V:s fiskare Carl Eriksson, vilkens son Folke Eriksson numera är hyresgäst i fiskarstugan. En omläggning bör emellertid ske och medlen inbetalas till byggnadsstyrelsen. Utredning härom har igångsatts. Kontobehållningen uppgår för närvarande till ca 25 000 kronor.

I PM 5 s. 37 har anmärkts att vissa »lägenheter» i slottet och i den s. k. kavaljersflygeln sommartid kostnadsfritt disponerats av hovfunktionärer. Detta är riktigt såtillvida att ståthållaren samt slottsarkitekten ävensom ytterligare ett begränsat antal befattningshavare beretts tillfälle att under kortare tider använda sig av ifrågavarande gästrum å Tullgarn, allt enligt av hovmarskalksämberet utfärdade bestämmelser. Vederbörande har därvid som regel intagit sina måltider å Tullgarns värdshus, som därigenom fått ett välbehövt ekonomiskt stöd i sin verksamhet. Statsverket har icke åsamkats några som helst kostnader utöver den förslitning av lokalerna som en eller annan veckas vistelse kan tänkas medföra. Vad beträffar ståthållaren och slottsarkitekten måste det anses ingå i deras ämbetsåligganden att någon tid varje år besöka de anläggningar de är satta att förvalta.

3) Beträffande frågan om koncentring av all hyres- och arrendeuppbörd till byggnadsstyrelsen får riksmarskalksämberet anföra följande.

Enligt en överenskommelse mellan byggnadsstyrelsen och ståthållarämberetna övertogs i princip all *hyresuppbörd* av styrelsen från och med den

1 juli 1967. Temporära undantag gjordes emellertid för uppbörden av de hyror, som ännu icke blivit föremål för omreglering. Praktiska skäl (nära förestående uppsägningar, i vissa fall avsaknad av formella kontrakt eller andra särskilda förhållanden) ansågs tala för att sistnämnda uppbörd övergångsvis låg kvar hos slottsförvaltningarna. Efter hand som under andra halvåret 1967 och under 1968 nya hyreskontrakt tecknats, har uppbörden enligt dessa övertagits av byggnadsstyrelsen. Av sammanställningarna i PM 5 framgår, att all hyresuppbörd under Ulriksdals, Haga, Gripsholms och Strömsholms slott redan nu ombesörjes av styrelsen. Vid Drottningholms slott sker uppbörden enligt PM 5 i flertalet fall genom byggnadsstyrelsen och i endast sju fall genom slottsförvaltningen. Av de sistnämnda är två reglerade men sammankopplade med ännu oreglerade kontrakt samt två för närvarande under omreglering. Beträffande Tullgarns slott uppbär styrelsen hyran enligt fem kontrakt medan slottsförvaltningen inkasserar i tio fall. Ett av dessa är för närvarande under omreglering.

I fråga om *uppbörden av arrendeavgifterna* förelåg redan på nyåret 1968 en överenskommelse mellan byggnadsstyrelsen och ståthållarämbetena enligt vilken denna uppbörd skulle övertagas av styrelsen från och med den 1 juli 1968. Mellankommande hinder har uppskjutit övertagandet till den 1 juli 1969.

Intentionerna i PM 5 beträffande hyres- och arrendeuppbörden sammanfaller således helt med vad ståthållarämbetena sedan några år planerat och delvis genomfört. Avslutningsvis må endast erinras om att de belopp som inkasseras genom slottsförvaltningarna icke kvarliggjer hos dem utan budgetårsvis inlevereras till byggnadsstyrelsen.

4) Under denna punkt har frågan om ett effektivare utnyttjande av slottsfastigheterna berörts.

Fortlöpande utredningar och undersökningar beträffande lämplig användning av slottsfastigheterna bedrivs kontinuerligt i samråd mellan riksmarskalksämberet och byggnadsstyrelsen, varvid bl. a. slottsarkitekterna har som uppgift att föreslå och utreda sådan användning. Byggnadernas allmänna kulturhistoriska värde och ålderdomliga eller egenartade utformning ålägger den förvaltande myndigheten en väsentlig restriktivitet beträffande användningen, varigenom ett i dagens mening effektivt utnyttjande i många fall är helt ogenomförbart eller av ekonomiska skäl ej realistiskt.

Byggnadsstyrelsen torde i sitt remissyttrande över PM 5 behandla dessa spörsmål. Riksmarskalksämberet vill för egen del endast uttala att ämbetet genom respektive ståthållarämbeten konsekvent arbetar för att slotten och parkerna hållas i bästa skick och i så stor utsträckning som möjligt hållas öppna för allmänheten. Såsom exempel vill ämbetet framhålla Drottningholms slott, där förutom slottsbyggnaden, teatern, Kina slott, trädgården och den omgivande parken står till allmänhetens förfogande. Motsvarande förhållanden råder i princip vid övriga slott, även om sevärigheterna inte har samma omfattning som vid Drottningholm. Beträffande Strömsholms slott må framhållas, att namnet är internationellt känt på grund av att arméns ridskola i 100 år varit förlagd dit. Tanken har därför uppkommit att anordna ett hippologiskt museum i slottet. Även andra projekt är under utredning.

Sammanfattningsvis vill riksmarskalksämberet framhålla att i nuvarande läge med ökad fritid för flertalet medborgare slottens uppgifter såsom utflyktsmål och sevärigheter med historisk bakgrund synes särskilt betydelse-

fulla. Med sina parker och övriga anläggningar — »lungor» i ett alltmer urbaniserat landskap — har slotten en stor och ur miljövärdens synpunkt viktig uppgift att fylla.

5) Riksmarskalksämberet har intet att erinra emot den i PM 5 framförda åsikten att i fortsättningen mera affärsmässiga principer bör tillämpas i fråga om de kungl. slottens ekonomi. Ämberet har inhämtat att ett nytt redovisningssystem för statsförvaltningen avses bliva infört från och med den 1 juli 1971. Ämberets åtgärder i detta avseende torde kunna anslutas till detta redovisningssystem.

6) Då det gäller att på lämpligt sätt stimulera allmänhetens intresse av att besöka de kungl. slotten må framhållas, att åtgärder härför ständigt har hög prioritet. Förutom artiklar i dags- och veckopress samt program i TV har under senaste året en broschyr benämnd »Sju kungl. lustslott» utarbetats och i 20 000 ex. utsänts till turistbyråer samt till hotell m. m. i Sverige och utlandet. 1 ex. härav bifogas.

Inom parentes kan nämnas, att i en motion till Stockholms stadsfullmäktige nyligen begärdes, att vederbörande kommunala organ måtte få i uppdrag att utforma en informationsskrift över slott och herresäten i stadens ägo, varvid såsom lämplig förebild föreslogs nyssnämnda av ståthållarämbetet utgivna broschyr.

Tilläggas kan att ytterligare beskrivningar m. m. är under utarbetande.

7) Under denna punkt uttalas, att riksrevisionsverket fortlöpande bör granska slottens förvaltning. Härtill kan endast genmålans att så redan sker. Räkenskapsmaterialet står i vad det avser dispositioner under första huvudtitelns anslag till slottsstaten för samtliga kungl. slott regelmässigt till riksrevisionsverkets förfogande.

Drottningholms kungsgård

Driften vid kungsgården har behandlats i en särskild granskningspromemoria (nr 7) medan formerna för upplåtelsen till Konungahuset — Rikens Ständers erbjudande av år 1809 — ingående berörts i PM 5, sid. 12—15. Därav framgår att Drottningholms kungsgård, liksom vissa mindre områden vid Gripsholm, intager en särställning på grund av att dessa fastigheter icke varit utarrenderade. De står sålunda under ståthållarämbetenas förvaltning, och såsom ersättning för dispositionsrätten erlagges ränta efter tre procent på det bokförda fastighetsvärdet. Uppkommande överskott får användas för underhåll och förbättring av de för driften erforderliga byggnaderna.

Kungsgården är sålunda upplåten till H. M. Konungens disposition, och riksmarskalksämberet som genom respektive ståthållarämbete ombesörjer förvaltningen för Konungens räkning kan icke biträda den i PM 5 framförda uppfattningen att det utan vidare är klart att riksrevisionsverket skulle äga rätt och skyldighet att fortlöpande granska förvaltningen. Att ett villkor för överskottets användande uppställts ändrar icke huvudprincipen. Riksmarskalksämberet, som under hand inhämtat att man från riksrevisionsverkets sida inte har något att erinra mot det sätt varpå revisionen för närvarande är ordnad — ämberet har uppdragit åt Sveriges lantbruksförbunds revisionsbyrå att verkställa ifrågavarande revision — vill för sin del icke föreslå annan ändring än att avskrift av revisionsberättelsen årligen tillställs riksrevisionsverket.

På sid. 18 i PM 5 har anmärkts på att kungsgårdens kontanta tillgodohavanden — i strid med bestämmelserna i kungl. kung. den 8 juni 1951 (nr 453) — insatts å bankräkning i ett enskilt bankföretag. Enär riksmarskalks-

ämbetet icke är ett statligt organ torde emellertid ifrågavarande bestämmelser icke vara tillämpliga.

På sid. 19—20 i PM 5 har påtalats att överskottsmedlen från kungsgården i vissa fall använts till byggnads- och reparationsarbeten på anläggningar i till Drottningholms slott hörande trädgårdar och parker. Till detta är att säga att kungsgården och slottet är så intimt förknippade med varandra att det i vissa fall ansetts naturligt att disponera överskottsmedel från kungsgården för parkens förskönande m. m. ävensom för reparation av slottskon- tor och slottsfogdens bostad. Riksmarskalksämbetet har grundad anledning antaga, att man under den föregående ståthållarens tjänstetid vid flera tillfällen orienterat finansdepartementet om planerade åtgärder av här ifråga- varande slag.

Beträffande kungsgårdens förvaltning finner riksmarskalksämbetet ej anledning ingå i detaljer utan ämbetet nöjer sig med att konstatera att jordbruket trots de för närvarande för näringen brydsamma konjunkturerna lämnat god avkastning. Att kreatursdriften måhända visar underskott trots utomordentliga siffror i fråga om mjölk mängd och smörfett är ett resultat som kungsgården delar med många jordbruk i denna storleksordning. Ytterligare rationaliseringar bör emellertid prövas, och ämbetet avser att följa upp de förslag i sådan riktning som kan komma att framläggas.

Några specialfrågor i PM 7 må här beröras. Sid. 11: *omförmälda fyra lägenheter utan kontrakt* utgör pensionsförmåner till tidigare anställd personal, som ej åtnjuter annan pension från kungsgården.

Sid. 13: Fastigheten *Stångholmen*. I PM anmärkes på att någon höjning av arrendet icke skulle skett 1965, trots att i kontraktet av år 1960 — med en löptid av 20 år — intagits en klausul om höjning enligt index efter varje femårsperiod. Detta är fel. Arrendet höjdes 1965 från 1 200 kronor till 1 400 kronor.

Sid. 13 forts.: *Adelsö åkerjord* som omfattar åtta tunnland utarrenderades för 150 kronor per år. Beloppet har varit oförändrat sedan 1951. Fastigheten består emellertid av en inäga av mycket ringa värde. Tanken att höja arrendebeloppet har bedömts såsom orealistisk.

Eriksberg: I PM 7 har anmärkts att arrendet 1 725 kronor är oförändrat sedan 1950. Enligt kontraktet kan emellertid arrendet ej höjas förrän 1970. Hela arrende frågan kommer då att omprövas.

L:a Ångsholmen: Enligt PM 7 är arrendebeloppet 800 kronor oförändrat sedan 1944. Inte heller denna anmärkning är riktig. Arrendet höjdes 1953 från 600 kronor till 800 kronor och kontraktet löper nu till 1973.

Sid. 14—15: I PM 7 har administrationskostnaderna för kungsgården berörts och en förklaring begärts rörande den skenbart ogynnsamma kostnadsutvecklingen. Här må framhållas att *kontorskostnaderna* för de båda bokföringsåren inte är jämförbara. På grund av övergång till nytt bokförings- system har kostnaderna under bokföringsåret 1965/66 debiterats med endast en del av kostnaden. Bokföringsåret 1967/68 har å andra sidan debiterats kostnader för två bokföringsår samt revisionskostnad för ett bokföringsår. Administrationskostnadernas lönedel har vid omläggning av bokföringssystemet den 1/7 1965 av bokföringsbyrån av misstag belastats med 13 månaders lön och dessutom genom felkontering påförts även andra poster från annat år. Den korrekta lönedelen skulle ha varit 235 605 kronor. Detta har diskuterats med slottsförvaltningen men har ej ansetts behöva för- anleda en omarbetning av bokslutet.

I PM 7 har noterats att »*fri elektrisk ström tillhandahållits vissa av kungsgårdens tjänstemän*». Denna förmån har åtnjutits av vissa tjänstemän från

tillträdet av vederbörandes anställningar och utgör en löneförmån som i stor utsträckning tillämpas inom svenskt lantbruk.

Slottsfogdens bostad: Kostnaden för en år 1964 inköpt diskmaskin syntes enligt PM 7 inte vara av natur att böra bestridas med kungsgårdens medel.

Eftersom emellertid reparationskostnaden för slottsfogdens bostad delats mellan Drottningholms slottsförvaltning och kungsgården är det en tillfällighet att just kostnaden för diskmaskinen debiterats kungsgården.

Jakthundarna: Kostnaderna för skötsel och utfodring av ett antal jakt-hundar, som används för jakt på Drottningholm och Tullgarn, hade bestritts med kungsgårdens medel. Riktigheten härav syntes enligt PM 7 kunna ifrågasättas.

Debiteringen har sedan gammalt varit ordnad på detta sätt men anmärkningen synes riktig och kostnaden kommer i fortsättningen att påföras ett särskilt jaktkonto.

Fågelö gård (sid. 15—17): I PM 7 har vidare berörts frågan om dispositionen av ett belopp om 49 000 kronor som utbetalts såsom ersättning för en år 1967 nedbrunnen byggnad på Fågelö gård under kungsgården. Härvid har ifrågasatts om förfaringssättet att i balansräkningen uppföra beloppet såsom ett kungsgårdens eget kapital vore riktigt.

Till detta vill riksmarskalksämberet anföra följande. Jordbruket vid Fågelö gård har sedan 1954 varit nedlagt. Befintliga byggnader var i mycket dåligt skick och skulle ha rivits om icke riksantikvarieämbetet och slottsarkitekten professor Tengbom hävdade att manbyggnaden på grund av dess kulturhistoriska värde borde repareras. Så skedde också. Reparationen som kostade 46 983 kronor gällde endast byggnadens yttre. På grund av gårdens läge på en ö i Mälaren och byggnadens omoderna inredning har den emellertid icke varit attraktiv såsom hyresobjekt, varför årshyran sedan 1956 sänkts från 1 500 kronor till 900 kronor och slutligen till 500 kronor. Någon anledning till återuppbyggnad av gården efter branden föreligger icke. Riksmarskalksämberet finner det naturligt att brandskadeersättningen, som i stort sett motsvarar de nyligen nedlagda kostnaderna, tillgodoföres kungsgårdens eget kapital. Den i PM 7 omförmälda kungl. förordningen den 22 juni 1934 (nr 320) torde endast avse domänverkets förvaltning och därför ej vara tillämplig här.

I PM 7 anföres slutligen att det kunde ifrågasättas om inte i framtiden kungsgården administrativt borde inordnas under domänverket. Riksmarskalksämberet delar inte denna uppfattning. Ämbetet vill framhålla att kungsgården med hänsyn till sitt läge i den känsliga Drottningholmsmiljön bör kvarligga under riksmarskalksämberets förvaltning, bl. a. för att förmedla tjänster av olika slag åt Drottningholms slott och park. Det kan gälla vägarbeten, renhållning, parkvård av olika slag m. m. samt vintertid snöröjning. Ett inordnande under domänverket skulle med all sannolikhet innebära utarrendering av lantbruket. Man torde därvid icke böra räkna med att en jordbruksarrendator har intresse av att, såsom nu sker, nära samarbeta med slotts- och parkförvaltningen, varför behov av ökad personal med därav följande kostnader för slottsförvaltningen skulle uppstå. Kungsgården utgör enligt riksmarskalksämberets uppfattning en omistlig del av Drottningholmsanläggningen. Någon anmärkning mot kungsgårdens förvaltning kan enligt ämbetets bestämda uppfattning icke anses berättigad. Stockholms slott den 22 januari 1969.

STIG H:SON-ERICSON

Tjf. Riksmarskalk

/Johan Treschow

15.1. 1969

*Bilaga 4***Remiss 28.11.1968 ang. förvaltningen av vissa kungl. slott (Granskningspromemoria nr 5/1968 Riksdagens revisorer)**

Med anledning av ovanstående remiss får statskontoret härmed avge följande yttrande.

Ämbetsverket biträder vad i granskningspromemorian anförts rörande behovet av enhetliga regler för uppbörd, redovisning och disposition av visningsmedel. Likaså synes det vara ändamålsenligt att hyres- och arrendeuppbörden koncentreras till byggnadsstyrelsen och inte såsom nu delas mellan styrelsen och de olika slottsförvaltningarna. Däremot är det tveksamt om byggnadsstyrelsen i enlighet med promemorieförslaget även bör åläggas att i fortsättningen träffa avtal om hyres- och arrendeupplåtelse. Beslut i dilhörande frågor torde förutsätta en så ingående lokal- och personkännedom att byggnadsstyrelsen skulle få remittera praktiskt taget samtliga ärenden till vederbörande slottsförvaltning. Enligt statskontorets mening är det därför mest rationellt att låta avgörandet i dessa frågor ligga kvar hos ståt-hållarämbetet. Såsom i det följande skall visas delar statskontoret inte den i granskningspromemorian flerstädes framförda åsikten att förhyrningsärendena vid de kungliga slotten sköts på ett mindre tillfredsställande sätt.

Mot kravet på att mera affärsmässiga principer i fortsättningen bör tillämpas i fråga om slottens affärsrörelser har statskontoret givetvis intet att erinra. Likaså biträder statskontoret tanken att det bör klarläggas huruvida här berörda förvaltningsgrenar faller under riksrevisionsverkets granskningsrätt.

När det gäller den i granskningspromemorian behandlade relativt omfattande frågan om uthyrning av lokaler för bostads- och andra ändamål, har anledning till kritik ansetts föreligga i det att avtalade hyresbelopp genomgående bedömts vara låga och i en del fall påfallande låga. Från ståt-hållarämbetet på Stockholms slott har lämnats den förklaringen, att hyrorna för såväl tjänstebostäder och övriga personalbostäder som för allmänna uthyrningsbostäder fastställs efter samma normer som gäller för övriga statsägda fastigheter. Medverkan har skett från statens personalbostadsdelegation och statens tjänstebostadsnämnd, vilket i princip innebär att hyrorna anpassats till den allmänna hyresnivån på orten. Årlig reglering av hyresnivån sker enligt personalbostadsdelegationens anvisningar så att nivån anpassas till medgivna generella hyrestilllägg m. m.

För att få en bekräftelse på att nämnda regler tillämpats har statskontoret företagit en stickprovundersökning på ett godtyckligt urval av de ifrågavarande hyreslägenheterna vid respektive slott. Resultatet av granskningen redovisas i bifogad tabell (bilaga 1).

Som av tabellen framgår förekommer avvikelser från personalbostadsdelegationens rekommendationer endast i två fall inom det material som granskats stickprovsvis. Detta innebär att en fackmyndighets bedömning i varje särskilt fall legat till grund och, med något undantag, varit avgörande för

Jämförelse mellan debiterad hyra och av personalbostadsdelegationen föreslagna hyresbelopp

Slott och lägenhetsbeteckning	Enligt granskningspromemorian		Av personalbostadsdelegationen föreslagna hyra per månad
	Total hyra per mån	Kallhyra per mån	
<i>Drottningholm</i>			
Sjöflygeln 7		170	d:o
Sjöflygeln 8	219		d:o
Orangeriet 4		153	d:o
Damtorp 50		515	d:o
Stenvärdshuset 2	379		d:o
Kavaljersbyggn 2	526		d:o
Kavaljersbyggn 13	103		d:o
Lilla skolan		498	d:o
Lilla Kina		2 264	d:o
Canton 2		867	d:o
Canton 5,1		437	d:o
Canton 9		425	d:o
<i>Ulriksdal</i>			
F d maskinhuset		95	d:o
Fastighet 06	322		401
Slottsträdg 3		115	d:o
Slottsträdg 4		115	d:o
Kavaljersbyggn		318	d:o
Ottiliehuset 2	582		d:o
Skogshyddan		599	d:o
Gröna villan		255	d:o
<i>Haga</i>			
Ö Koppartältet 4	445		d:o
Gamla Haga 1		127	d:o
Gamla Haga 3		362	d:o
<i>Gripsholm</i>			
Förborgen	120		d:o
Vaktmäst flygeln 2	180		d:o
Vaktmäst flygeln 4	149		220
Gamla Vårdshuset 4		211	d:o
Stallgården	300		d:o
L:a Stallgården	306		d:o
<i>Strömsholm</i>			
Pagebyggnaden 1		198	d:o
Vårdshuset 1	285		d:o
Handelsboden		136	d:o
<i>Tullgarn</i>			
Trädg mästarbostad	278		d:o

hyresersättningen. Såvitt statskontoret kunnat bedöma arbetar personalbostadsdelegationen vid sina hyresvärderingar efter ett väl genomtänkt system och med stor noggrannhet. Det bör observeras att många, kanske flertalet, av de bostadslägenheter varom här är fråga är särpräglade med avseende på ålder, utrustning, standard, läge etc. Schematiska beräkningar av hyreskostnaden per m² lägenhetsyta kan därför bli helt missvisande. Åtskilliga av de hyreslägenheter, som i granskningspromemorian redovisas med uppseende-

väckande låga hyresbelopp per m², befinner sig i ett så omodernt skick att hyresfrågan kommer i ett annat läge, när alla fakta tas med i beräkningen.

Mot bakgrunden av vad sålunda anförts ställer sig statskontoret tveksamt till frågan om en översyn av hyressättningen är påkallad utöver den, som regelbundet sker i samråd med personalbostadsdelegationen och på grundval av delegationens anvisningar.

Vid handläggningen av detta ärende har närvarit avdelningschef Nord, organisationsdirektör v Willebrand, föredragande, och byrådirektör S. Johansson.

IVAR LÖFQVIST

B. M. von Willebrand

2.1. 1969

**Remiss 4.12.1968 ang. granskningspromemoria nr 7/1968 ang.
Drottningholms kungsgård**

Med anledning av ovanstående remiss får statskontoret härmed avge följande yttrande.

Genom beslut av 1944 och 1945 års riksdagar har vissa under de kungliga slotten lydande jord- och skogsegendomar överförts till domänstyrelsens förvaltning. Undantag har därvid gjorts för Drottningholms kungsgård, som ansågs böra bli kvar under ståthållarämbetet på nämnda slott.

Kungsgårdens räkenskaper för de senast förflutna tio åren har underkastats en granskning inom statsrevisorernas kansli. Den verkställda granskningen har bl. a. givit vid handen att det ekonomiska utbytet av jordbruksrörelsen inte varit tillfredsställande, att administrationskostnaderna utvecklats på ett för kungsgården ogynnsamt sätt samt att ståthållarämbetet synes böra lämna förklaring till vissa beslut av ekonomisk innebörd. I fråga om uthyrning av lägenheter samt utarrendering av till kungsgården hörande markområden och sommarstugetomter m. m. framgår av redogörelsen att nya kontrakt tecknats under de senaste åren och att i samband därmed mycket kraftiga hyres- och arrendehöjningar genomförts.

Granskningspromemorian mynnar ut i ett konstaterande att det från ekonomiska synpunkter skulle vara en fördel om kungsgården fortlöpande fick tillgång till den sakkunskap i fråga om förvaltningen av jordbruks- och skogsbruksegendomar som finns representerad inom domänstyrelsen. Det ifrågasätts därför om inte kungsgårdens administrativa inordnande under domänstyrelsen borde bli föremål för en förutsättningslös utredning genom särskilda sakkunniga.

Från statskontorets sida finns ingen invändning mot detta förslag. Det må erinras om att det tidigare nämnda undantagsbeslutet rörande Drottningholms kungsgård endast innebar att denna domän tills vidare (prop. 1945: 1, sid. 8) skulle bli kvar under ståthållarämbetets förvaltning. Då nu mera än 20 år förflutit sedan ifrågavarande riksdagsbeslut trädde i kraft, kan det vara lämpligt att frågan om kungsgårdens förvaltning tas upp till ny prövning.

Vid handläggningen av detta ärende har närvarit avdelningschef Nord och organisationsdirektör von Willebrand, föredragande.

GÖSTA BRUNO

B. M. von Willebrand

13.1. 1969

*Bilaga 5***Granskningspromemoria nr 5/1968**

Remiss 28.11.1968

Med anledning av ovanstående remiss får riksrevisionsverket anföra följande.

1. I promemorian har anförts att uppbörden och redovisningen av visningsmedel vid vissa slott inte förefaller fullt tillfredsställande och att en övergång till det system som tillämpas vid Drottningholms slott bör övervägas. Häremot synes intet vara att erinra.

Vidare har anförts att visningsmedlen bör redovisas i överensstämmelse med de principer som är gängse inom den övriga statsförvaltningen. Visningsmedlen vid de kungl. slotten är jämförbara med museernas inkomster av inträdesavgifter m. m. Beträffande sådana inkomster har Kungl. Maj:t, senast i regleringsbrev för budgetåret 1968/69, föreskrivit att bl. a. influtna inträdes- och garderobsavgifter vid statens historiska museum m. fl. museer får användas för museernas utställningsverksamhet. Inkomsterna får dock inte användas för att varaktigt anställa personal. Om Kungl. Maj:t skulle anse det lämpligt att utfärda enhetliga föreskrifter om användningen av visningsmedlen vid slotten, synes det vara naturligt att dessa föreskrifter utformas så, att de i huvudsak överensstämmer med vad som föreskrivits beträffande museernas inträdesavgifter.

2. I promemorian har påpekats att vissa hyres- och arrendeavgifter är mycket låga och att en översyn av hyres- och arrendesättningen därför bör företas. Av promemorian och av uppgifter, som under hand inhämtats, framgår emellertid att en översyn av hyres- och arrendeaftalen pågår under medverkan av statens personalbostadsdelegation och byggnadsstyrelsen.

Vidare har anförts att kostnadsfria upplåtelser inte bör förekomma. Enligt riksrevisionsverkets mening bör i princip hyra erläggas för de bostäder i statens fastigheter, som upplåtits åt enskilda, om särskild föreskrift angående fri bostad inte undantagsvis har meddelats. Riksrevisionsverket anser sig emellertid inte böra ta slutlig ställning till denna fråga, innan riksmarskalksämberet redovisat de skäl för upplåtelser av fria bostäder som kan föreligga.

Riksrevisionsverket ansluter sig till uppfattningen att hyra bör erläggas för de lokaler vid Ulriksdals slott som Stockholms universitet disponerar.

3. Riksrevisionsverket delar den i promemorian uttalade uppfattningen att hyres- och arrendeuppbörden bör koncentreras till byggnadsstyrelsen och att styrelsen även bör träffa avtal om hyres- och arrendeupplåtelser.

4. I promemorian har anförts att ett effektivare utnyttjande av slottsfastigheterna bör eftersträvas och att frågan härom snarast bör utredas. Riksrevisionsverket har intet att erinra häremot.

5. Av vad som anförts i promemorian framgår att mera affärsmässiga principer bör tillämpas i fråga om slottens affärsrörelser. I promemorian har även påpekats att bokföringen bör uppläggas så, att företagsekonomiska bedömningar blir möjliga.

Det synes emellertid inte vara lämpligt att nu vidtaga åtgärder för att införa ett nytt bokföringssystem vid slotten. Inom riksrevisionsverket pågår ett utvecklingsarbete, som avser bl. a. övergång till ett generellt ADB-redovisningssystem för statsmyndigheterna, och slotten kommer, såvitt nu kan bedömas, att under något av de närmaste åren inordnas i detta system och anslutas till statskontorets fondbyrå. ADB-systemet och den statliga normalkontoplanen, den s. k. S-planen, kommer att möjliggöra en detaljerad kostnadsredovisning.

6. I promemorian har framhållits att allmänhetens intresse av att besöka slotten bör stimuleras. Det kan emellertid ifrågasättas, om ytterligare reklam kan öka besöksfrekvensen så mycket, att kostnaderna är motiverade.

7. Vad den fortlöpande granskningen av slottens räkenskaper beträffar, må framhållas att riksrevisionsverket enligt 4 § ämbetsverkets instruktion skall granska räkenskaper och redovisningshandlingar i den omfattning verket finner behöflig. Med hänsyn till denna föreskrift och till riksrevisionsverkets personalresurser kan ifrågasättas, om verket bör prioritera sådan fortlöpande granskning av slottens räkenskaper som avses i promemorian. I detta sammanhang bör även beaktas att anslaget till slottens administration är synnerligen blygsamt i förhållande till driftbudgetens totala utgiftssumma. Det torde kunna förväntas att ökade möjligheter att fortlöpande följa förvaltningen av slotten kommer att föreligga, sedan den planerade decentraliseringen av den kamerala revisionen kommit till stånd och ADB-redovisning införts.

Anledningen till att Drottningholms kungsgårds räkenskaper inte har upptagits i förteckningarna över de räkenskaper som skulle granskas i dåvarande riksräkenskapsverket kan inte nu klarläggas. Riksrevisionsverket delar uppfattningen att ämbetsverket har befogenhet att granska kungsgårdens räkenskaper. Med hänsyn till nyssnämnda föreskrift i verkets instruktion synes verket emellertid i samråd med riksmarskalksämberet kunna besluta att den fortlöpande granskningen av räkenskaperna liksom hittills skall utföras av Lantbruksförbundets Revisionsbyrå. Ett skäl som talar härför är att särskild sakkunskap på jordbrukets område är företrädd inom denna revisionsbyrå. Även om riksrevisionsverket inte utför den fortlöpande granskningen av räkenskaperna, kan verket kontrollera att de av Kungl. Maj:t utfärdade föreskrifterna om kungsgårdens förvaltning iakttages.

8. Enligt riksrevisionsverkets uppfattning är kungörelsen 1951:453 tillämplig även i fråga om Drottningholms kungsgårds kontanta behållning.

9. Riksrevisionsverket anser att frågan om utförande av en dammbyggnad på Ulriksdals slottsområde bort överlämnas till Kungl. Maj:ts prövning.

Vid detta ärendes handläggning har byråchefen Näsholm och revisionsdirektören Säfström närvarit, varjämte förste revisorn Fredenmark varit föredragande.

LARS LINDMARK

Arthur Fredenmark

13.1. 1969

Granskningspromemoria nr 7/1968

Remiss 4.12.1968

Med anledning av ovanstående remiss får riksrevisionsverket anföra följande.

I promemorian har anförts att riksrevisionsverket synes ha befogenhet att granska Drottningholms kungsgårds räkenskaper. Vad denna fråga beträffar, får ämbetsverket hänvisa till sin skrivelse denna dag angående granskningspromemoria nr 5/1968 (dnr 1150/1968).

Sedan en byggnad på Fågelö gård som lyder under Drottningholms kungsgård nedbrunnit, har ett försäkringsbolag ersatt brandskadan med 54 000 kronor, varav 49 000 kronor i kungsgårdens balansräkning uppförts som eget kapital. I promemorian har riktigheten av denna transaktion ifrågasatts under åberopande av förordningen den 22 juni 1934 (nr 320) angående grunder för förvaltningen av viss kronoegendom. Då förordningen emellertid avser egendom, som förvaltas av domänstyrelsen, är den enligt riksrevisionsverkets uppfattning inte tillämplig i detta fall.

I promemorian har anförts att det från ekonomiska synpunkter torde vara lämpligt att kungsgården administrativt inordnas under domänstyrelsen och att denna fråga torde böra utredas av särskilda sakkunniga. Riksrevisionsverket har intet att erinra häremot.

I övrigt har vad som anförts i promemorian inte givit riksrevisionsverket anledning till särskilt uttalande.

Vid detta ärendes handläggning har byråchefen Näsholm och revisionsdirektören Säfström närvarit, varjämte förste revisorn Fredenmark varit föredragande.

LARS LINDMARK

Arthur Fredenmark

Ang. förvaltningen m. m. av vissa Kungl. slott

Med anledning av remiss den 28 november 1968 får byggnadsstyrelsen som i ärendet haft samråd med riksmarskalksämberet avge följande yttrande.

I revisorernas granskningspromemoria nr 5/1968 rörande förvaltningen m. m. av vissa Kungl. slott har granskningsresultatet sammanfattats i sju punkter på sid. 38 i promemorian. Enligt gällande ansvarsfördelning beträffande slottens förvaltning ankommer det på byggnadsstyrelsen att avge yttrande i de frågor som behandlas i punkterna 2, 3 och 4 i sammanfattningen. Angående dessa punkter, vilka avser granskningen av hyres- och arrende-frågor samt utnyttjandet av slottsfastigheterna, får styrelsen anföra följande.

Pkt 2 och 3. I Kungl. brev den 9.3.1945 angående inrättande av slottsbyggnadernas delfond av statens allmänna fastighetsfond föreskrives bl. a. att delfondens byggnader och markområden skall stå under byggnadsstyrelsens vård och förvaltning med följande undantag: 1. Vården och förvaltningen av de till slotten hörande parkerna och slottsträdgårdarna skall helt ankomma på vederbörande ståthållarämbeten, vilka även skall utöva den omedelbara vården och tillsynen av slottsbyggnaderna. 2. Hyresverksamheten vid de Kungl. slotten omhänderhaves för byggnadsstyrelsens räkning av vederbörande ståthållarämbeten. I brevet föreskrives vidare att det skall åligga vederbörande ståthållarämbete att vid upprättande av nya kontrakt eller vid förnyelse och ändring av gällande kontrakt samråda med byggnadsstyrelsen vid kontraktens utformning.

Vid hyressättning för lokaler inom slottsfastigheterna biträdes riksmarskalksämberet, som genom ståthållarämbetet handhar hyresverksamheten, av byggnadsstyrelsens hyressektion. Vartefter löpande hyresavtal blir uppsägningsbara för hyresreglering verkställes uppsägning och nya hyresavtal upprättas.

Byggnadsstyrelsen vill framhålla, att man vid bedömningen av hyresvärdet hos ifrågavarande fastigheters bostadslägenheter och övriga lokaler, vilket regelmässigt sker i samråd med statens personalbostadsdelegation, tager hänsyn till de faktorer, som normalt skall beaktas vid en hyressättning dvs. bland annat lägenhetens yta, läge och standard ur såväl underhålls- som utrustningssynpunkt. Riktmarke för hyressättningen är hyresnivån för jämförbara objekt på den enskilda marknaden. Vid bedömning av hyrans skälighet får givetvis även beaktas de speciella åtaganden som hyresgästen enligt gällande hyreskontrakt kan ha att svara för. I åtskilliga fall åligger t. ex. underhållsskyldighet denne. Vidare kan byggnadens ålder, otidsenlig planlösning, bristfällig byggnadsstandard, mer eller mindre hårda restriktioner p. g. a. kulturhistoriskt värde inverka vid hyressättningen. Man har således vid densamma — med hänsyn till det speciella fastighetsbestånd, varom här är fråga — att taga hänsyn till en mängd faktorer, som icke förekommer i

normala hyresavtal. Detta förhållande möjliggör icke någon mera generell bedömning vid hyressättningen av ett till synes likartat fastighetsbestånd utan förutsätter särskilt ställningstagande till varje speciellt objekt.

I fråga om markarrenden, i de flesta fall arrendelägenheter där nyttjaren äger bostadshus, har styrelsen under åren 1964—1965 i samråd med vederbörande ståthållarämbeten upprättat förslag till arrendeavgifter för lägenheter under Ulriksdals Kungsgård och vid Haga slott samt under år 1966 medverkat vid en översyn av arrendena för bostadsändamål vid Drottningholms slott. Enligt uttalande i anslutning till arrendesättningen för lägenheter under Ulriksdals Kungsgård har arrendena fastställts med Stockholms stads tomträttsavgälder som jämförelsematerial. Arrendeavgifterna för bostadsarrenden vid Haga slott är framräknade på i huvudsak samma grunder som beträffande Ulriksdals slott, dock att grundbeloppen höjts med hänsyn till arrendelägenheternas väsentligt centralare lägen. För lägenheter under Drottningholms slott har också beräknats högre markpriser än för Ulriksdal.

Vad avser det administrativa förfarandet har byggnadsstyrelsen efter överenskommelse med ståthållarämbetet fr. o. m. 1 juli 1967 emottagit merparten av hyror samt handhaft den i samband härmed erforderliga kontrollen. Därefter har hyresuppbörden successivt för nytecknade kontrakt överförts till styrelsen. Antalet kontrakt för vilka byggnadsstyrelsen handhar hyres- och arrendeuppbörden uppgår f. n. till cirka 500. Enligt under hand träffad överenskommelse mellan styrelsen och ämbetena kommer styrelsen preliminärt fr. o. m. 1.7.1969 att administrera uppbörden även såvitt avser samtliga arrendekontrakt.

Revisorerna har i sin promemoria bl. a. föreslagit, att byggnadsstyrelsen i stället för ämbetena med visst undantag bör träffa avtal om hyres- och arrendeupplåtelser. Byggnadsstyrelsen finner för egen del den nuvarande ordningen dvs. med styrelsen såsom enbart rådgivande myndighet i nu berörda hänseende vara tillfredsställande.

Detta uttalande får ses icke minst mot bakgrunden av att — med undantag för de rent hyrestekniska frågorna — endast respektive ståthållarämbete har kännedom om de med hänsyn till bl. a. fastigheternas miljö m. m. speciella faktorer, som oundgängligen måste bevakas i samband med kontrakts-teknandet. Ett övertagande av jämväl denna arbetsuppgift skulle enligt byggnadsstyrelsens uppfattning totalt sett icke innebära någon väsentlig fördel då det nu rådande relativt omständliga och tidskrävande remissförfarandet alltjämt skulle bestå med den ändringen att styrelsen skulle bli remitte-rande myndighet.

Pkt 4. Byggnadsstyrelsen förutsätter att de i promemorian behandlade Kungl. slotten med tillhörande parkområden, vilka åtnjuter lagligt skydd som byggnadsminnesmärken, icke i framtiden skall bli föremål för någon form av bebyggelseexploatering.

Utredningar och undersökningar beträffande lämplig användning av slottsfastigheterna bedrives kontinuerligt i samråd mellan riksmarskalks-ämbetet och byggnadsstyrelsen. De Kungl. slottens fastigheter har i detta fall en likartad ställning med andra statsägda fastigheter som är byggnadsminnesmärken, t. ex. Kalmar, Vadstena och Landskrona slott. Byggnadernas allmänna kulturhistoriska värde och ålderdomliga eller egenartade utformning ålägger den förvaltande myndigheten väsentlig restriktivitet beträffande användningen varigenom ett i dagens mening effektivt utnyttjande i många fall är helt ogenomförbart eller av ekonomiska skäl ej realistiskt. Om slottsfastigheter tages i anspråk för ändamål, till vilka de ej är byggda, er-

hålles erfarenhetsmässigt jämförelsevis dyra lokaler. Detta negativa förhållande kan i förekommande fall uppvägas av det mer svårdefinierbara positiva värde, som en kulturhistoriskt värdefull miljö ger lokalnyttjaren.

Under början av 1960-talet har vid Rosersbergs slott iordningställt nya undervisnings- och förläggningslokaler för Civilförsvårsskolan för en kostnad av i runt tal 1,67 milj. kr. Under år 1968 har bottenvåningen i slottets huvudbyggnad restaurerats och upplåtits till tjänsterum åt skolans verksamhet. Därmed är hela slottsanläggningen med undantag för kapellet och övriga museala delar av slottet ianspråktagen för effektiv användning.

Vid Haga har under senare år slottsbyggnaden restaurerats och upplåtits till regeringen att användas som bostad för utländska gäster i regeringschefsställning. Efter genomgripande restaurering har Gustaf III:s paviljong återställt till ursprungligt skick och därmed blivit en kultur- och arkitekturhistoriskt sevärdhet av internationell toppklass.

Vid Drottningholm har teaterbyggnadens upplåtelse för allmänna föreställningar sedan länge varit en för landet enastående tillgång. Denna mycket exklusiva attraktion har på ett värdefullt sätt under senare år kompletterats med en omsorgsfull rekonstruktion av slottets trädgård och park, vilket genom bl. a. tillkomsten av fontän- och kaskadanläggningen i hög grad ökat slottsområdet attraktionskraft. I den bortre delen av parken har Kina slott genom invändig restaurering och upplåtelse av det gamla köket som serveringslokal för allmänheten likaledes vidmakthållits en säregen och mycket uppskattad, kulturhistoriskt sett unik miljö.

Som exempel på andra sentida upplåtelser vilka bidragit till ny och mer mångsidig användning av slottsfastigheterna bör framhållas användningen av slottskapellen vid Drottningholm, Strömsholm och Ulriksdal för allmänna kyrkliga förrättningar. Liknande användning av kapellet vid Rosersberg är planerad men har ännu icke kommit till stånd av ekonomiska skäl.

Vid Ulriksdal har i den gamla och tidigare föga effektivt nyttjade stalllängan inretts moderna lokaler för slottskontoret och universitetets osteologiska institution. Fastigheten Fasanbyggnaden har restaurerats och inrymmer nu fem moderna bostadslägenheter. Genom upprustning av värds- husbyggnaden till en högklassig restaurangrörelse har Ulriksdalsmiljön fått ett värdefullt och publikdragande tillskott.

Samtliga fastigheter vid Gripsholm nyttjas enligt byggnadsstyrelsens mening på ett rimligt effektivt sätt. Genom fortgående inre och yttre restaurering kommer slottsbyggnaden där att erbjuda ytterligare byggnads- och kulturhistoriskt högtstående värden för den besökande allmänheten.

Genom modernisering av värds- huset vid Tullgarn har en för allmänheten värdefull uppehållsplats inom slottsområdet avsevärt förbättrats.

Genom av byggnadsstyrelsen i samråd med riksmarskalksämberet bedrivna, fortlöpan- de upprustning av slottsfastigheterna har en genomgående förbättring av byggnaderna och miljöerna åstadkommit. Takten i dessa framsteg är beroende av de anslag som ställs till förfogande för ändamålet. I styrelsens underhålls- och långtidsplaner för fastigheterna är närmast förestående förbättringsåtgärder redovisade. Dessa omfattar bl. a. i följande förteckning upptagna objekt, vilka står i tur för upprustning och förnyad användning för lämpliga ändamål. Väsentliga investeringar och arbetsinsatser återstår innan dessa fastigheter erhållit en i förhållande till deras kulturhistoriska värde fullgod upprustning. Det övervägande flertal slottsfastigheter som *ej* upptagits i förteckningen är enligt byggnadsstyrelsens mening

i huvudsak i fullt användbart skick och ianspråktagna för nyttiga och för deras fortsatta bestånd lämpliga ändamål.

Drottningholm

Hertiginnans paviljong och Jaktpaviljongen

Dessa byggnader används huvudsakligen som förrådslokaler. Båda innehåller kulturhistoriskt värdefulla, fasta inredningar från 1700-talet och kan med varsamhet restaureras och till sannolikt ganska avsevärd kostnad iordningställas till representationsbostäder av mycket hög klass.

Kungl. stallet

Byggnaden är dåligt grundlagd och uppvisar kraftiga skador orsakade av sättningar. I byggnadens bottenvåning har under senare år inrymts garage, toaletter för allmänheten samt högvaktsförläggning. Mittpartiets övre våningar inrymmer en brukbar bostadslägenhet men står i övrigt oanvända. Grund- och konstruktionsförstärkning samt ny inredning av lägenheter eller dyl. kommer att bli kostsam och torde icke kunna förverkligas inom den närmaste tioårsperioden.

Hemmet

F. d. ståthållarbostad från omkring 1790. F. n. till en del begagnad som daghem för kommunen, i övrigt obegagnad och i stort behov av restaurering och modernisering. Planer härtill har utarbetats men anslagsfrågan är ej löst.

Götiska tornet

Parkbyggnad avsedd i första hand som ett riddarromantiskt inslag i den engelska parken och genom sin stora höjd begagnad för optisk signalering mellan slottet och färjläget vid Tyska Botten. I stort behov av restaurering. Tänkbar att användas för speciella museisamlingar.

Hertigarnas stall (nuv. värdshuset)

Efter det gamla värdshusets brand år 1925 inrymdes värdshusrörelsen i Hertigarnas stall. Lokalerna motsvarar ej nutidskrav beträffande kök och ekonomiutrymmen. Inom byggnadsstyrelsen pågår f. n. utredning i samråd med ståthållarämbetet om upprustning av restauranglokalerna och iståndsättning av byggnaden i sin helhet.

Ulriksdal

Teaterbyggnaden eller Confidencen

Innehåller landets äldsta slottsteater. Nu i behov av fullständig restaurering. Plan härtill är sedan länge uppgjord av slottsarkitekten. De finansiella förutsättningarna för restaureringens genomförande utredes i samråd med Utbildningsdepartementet, Solna stad och Stiftelsen Ulriksdals slottsteater.

Strömsholms slott

För fortsatta arbeten med slottets inre restaurering har byggnadsstyrelsen under en följd av år begärt anslag utan att medel ännu beviljats för ändamålet. Oberoende av slottets framtida användning är en upprustning

av de kulturhistoriskt värdefulla interiörerna önskvärd och nödvändig inom de närmaste åren. Byggnadsstyrelsen har genom sin utredningsbyrå påbörjat undersökning om den framtida användningen av ridskolans gamla byggnader. För slottet och det intilliggande stenköket prövas tänkbara användningsmöjligheter i samråd med ståthållarämbetet. Resultatet av dessa utredningar väntas föreligga under år 1969.

Tullgarn

Slottet

Byggnaden genomgår sedan ett tiotal år fortlöpande yttre och inre istandsättning. De yttre arbetena är avslutade under fjolåret och slottet framstår nu i vårdat skick, värdigt dess roll som ett av landets förnämsta byggnadsminnesmärken. Fortsatt gallring och föryngring av parkens trädbestånd genom ståthållarämbetets insatser bidrager till att ge anläggningen ökat värde som en för allmänheten tillgänglig kulturhistorisk miljö.

Invändigt har genom bl. a. trapphusets målningsrestaurering och den årligen fortsatta restaureringen av huvudvåningens rum återskapats inredningar av mycket hög klass, sommartid tillgängliga för besökande. Slottets tidigare användning såsom sommarbostad för den kungliga familjen medverkar mycket till att intresset för slottet som utflyktsmål kunnat bestå och utvecklas.

Upprustning av köket och den sanitära anläggningen erfordras för framtida användning av slottet för representationsändamål eller som kunglig bostad. Nuvarande användning av slottet för studie- och visningsändamål och sparsamt begagnande av tillgängliga gästrum synes vara väl förenligt med den skonsamhet som bör visas byggnaden för framtiden. De kulturhistoriskt värdefulla interiörerna bör fortsättningsvis underhållas och upp- rustas kontinuerligt efter av slottsarkitekten uppgjord plan.

Kavaljersbyggnaden, uppförd under 1840-talet, utgör ett värdefullt byggnadsminnesmärke. Den saknar centralvärme och bör enligt byggnadsstyrelsens mening icke bli föremål för ändring eller modernisering utöver de arbeten som utförts för dess begagnande som gästrum för anställda inom hovförvaltningen. Dessa gäster använder liksom de på slottet boende värdshuset vid Tullgarn för måltider, varigenom denna rörelse stödjdes. För värdshusets personal upplåtes sommartid två rum i kavaljersbyggnaden.

Stallet är ett unikt byggnadsminnesmärke bl. a. genom att dess ursprungliga inredning är bevarad. I tillhörande vagnbodar, som bl. a. begagnas för garageändamål för anställda, planeras en ny toalettanläggning för den allmänhet som besöker slottet samt en tvättstuga för inom slottsområdet boende personer.

Orangeriet. Denna byggnad är genom sitt elegant utformade mittparti med antika marmorkolonner i sig själv en sevärdhet. Sedan trädgårdsrörelsen vid Tullgarn lagts ned begagnas orangeriet endast i ringa utsträckning till förvaring av växter. Lokalerna är lämpliga för sommarutställningar och synes med fördel kunna iordningställas för detta eller liknande ändamål.

Förslag finnes att sommartid förlägga en ridskola samt undervisningskurser till Tullgarn, varvid bl. a. stallet och orangeriet kan få förnyad användning.

SIXTEN LARSSON

A. Nystedt

14.1. 1969

Bilaga 7

Genom skrivelse den 28.11.1968 har riksdagens revisorer hemställt om statens vägverks yttrande över en inom revisorernas kansli upprättad granskningspromemoria avseende grustakten vid Haga.

I anledning härav får vägverket meddela följande.

Av översänd granskningspromemoria framgår bl. a. att avtal i november 1959 träffats mellan ståthållarämbetet och AB Vägförbättringar, entreprenör, om rätt för entreprenören att från grustakten vid Haga norra uttaga grus enligt ståthållarämbetets anvisningar för ett pris av 4:— kr/m³ uttagen kvantitet. Vidare överenskomms att entreprenören skulle utföra visst återfyllningsarbete som skulle vara fullgjort senast den 1 januari 1965. Avtalet har förlängts dels i juni 1962, dels i juli 1965, varvid de gränser som ursprungligen fastställdes för entreprenörens grusuttag vidgades.

Av promemorian framgår inte om någon grustäcksplan för grustakten vid Haga norra har upprättats, inte heller vilken av parterna som skall svara för de slutliga återställningsarbetena. Vägverket förutsätter emellertid att täkttillstånd har erhållits i sedvanlig ordning.

Vägverket, som förbrukar en stor volym grusmaterial över hela landet, köper en väsentlig del av sitt behov mot ersättning för uttagen kvantitet. Sådana avtal är som regel ganska kortfristiga. I de fall avtal kunnat tecknas för längre period förekommer numera i ökad omfattning att priset indexregleras med hänsyn till penningvärdets förändring. Någon reglering av priset på grund av stegring av grusets värde godkännes däremot inte. Med anledning härav användes konsumentprisindex för reglering av gruspriset.

I viss mindre omfattning säljer vägverket grusmaterial från egna eller arrenderade fyndigheter. Till övervägande del är dessa avtal så utformade att anledning till reglering av priset under avtalsperioden saknas. I den mån priset regleras tillämpas samma principer som vid vägverkets avtal om inköp.

I granskningspromemorian åberopas även en prisindex på stenmaterial. Ifrågavarande indextal, som avser naturligt stenmaterial, ingår i dels entreprenadindex för flygfältsarbeten, dels entreprenadindex för vatten- och avloppsarbeten. Indextalen för naturligt stenmaterial grundas på prisuppgifter från ett fåtal leverantörer i landet och avser priserna fritt grop resp. fritt kaj för sortering 0—12 mm (betonggrus). Lämpligheten av att använda dessa indextal för reglering av priserna vid grustakten vid Haga norra kan ifrågasättas.

Det synes vägverket sannolikt att ursprungliga avtalet mellan ståthållarämbetet och AB Vägförbättringar angående uttag av grusmaterial från grustakten vid Haga norra borde ha varit försedd med klausul om indexreglering av priset. Vägverket kan dock icke göra något mera bestämt uttalande på grundval av tillgängligt underlag, vare sig i denna fråga eller i frågan

om det överenskomna priset. För en mera ingående bedömning krävs tillgång till aktuella avtal och ingående kännedom om de förutsättningar som var för handen vid tidpunkten för avtalens träffande.

PER OLOV TJÄLLGREN

9.1. 1969

*Bilaga 8***Yttrande över granskningspromemoria nr 5/1968 ang. förvaltningen av vissa kungl. slott i vad avser trädgårds- och jordbruksrörelser**

I skrivelse den 28 november 1968 har riksdagens revisorer hemställt att lantbruksstyrelsen ville avge yttrande över en inom revisorernas kansli upprättad granskningspromemoria i vad avser trädgårds- och jordbruksrörelser vid vissa kungl. slott.

Enligt promemorian bedrivs under ledning av resp. ståthållarämbete trädgårdsrörelse vid Drottningholm och trädgårds- samt jordbruksrörelse vid Gripsholm. Av ståthållarämbetet på Drottningholm förvaltas dessutom Drottningholms kungsgård samt Adelsö, Frutorps och Ventholmens kronoparker. Över den på dessa fastigheter förekommande verksamheten har en särskild granskningspromemoria, nr 7/1968, upprättats och tillställts lantbruksstyrelsen för yttrande. Med hänvisning härtill begränsar styrelsen sig nu till trädgårdsrörelsen vid Drottningholm och trädgårds- samt jordbruksrörelsen vid Gripsholm. Frågan om jordbruket på Drottningholms kungsgård ämnar styrelsen behandla i ett senare yttrande.

Drottningholm

Av uppgifter lämnade av ståthållarämbetet på Stockholms slott framgår att under budgetåret 1966/67 uppgick inkomsterna av trädgårdsrörelsen vid Drottningholm till 265 600 kronor. Beloppet redovisas som särskilda uppborädsmedel i den av Kungl. Maj:t fastställda staten för de kungliga slotten.

Enligt promemorian har trädgårdsrörelsen alltsedan budgetåret 1955/56 lämnat betydande underskott, vilkas storlek det dock är svårt att precisera. För budgetåret 1967/68 anges förlusten till minst 17 000 kronor.

Utöver ovannämnda data kan vissa uppgifter hämtas ur en i promemorian intagen redogörelse av en expert vid lantbruksnämnden i Stockholms län, vilken gjort en förberedande undersökning av trädgårdsdriften.

Enligt den anlitade experten är det tänkbart, att ca 30 000 kronor av trädgårdens kostnader kommer att kvarstå efter en nedläggning. Beträffande möjligheterna att förbättra resultatet framhålles att arbetskostnaderna är onormalt höga i förhållande till omsättningens nivå. Vissa åtgärder för att komma till rätta härmed diskuteras men samtidigt framhålles, att en säkrare bedömning förutsätter en mera detaljerad intern redovisning förslagsvis under ett år.

Revisorerna finner det i hög grad angeläget, att trädgårdsdriften blir föremål för en ingående analys och anser att man först därefter kan ta ställning till frågan vilka åtgärder som bör vidtagas för att undvika fortsatta förluster på trädgårdsrörelsen.

Lantbruksstyrelsen tillstyrker en analys av trädgårdsdriften i enlighet med vad som föreslagits. Härutöver vill styrelsen framhålla, att kostnadsfördelningen mellan trädgården och övriga verksamhetsgrenar bör närmare

prövas och att i samband härmed bör klargöras vilka konsekvenser ett nedläggande av trädgårdsrörelsen skulle få för park- och bostadsförvaltningarna.

Gripsholm

Inkomsterna av trädgårdsrörelsen uppgick under budgetåret 1966/67 till 44 000 kronor. För budgetåret 1967/68 redovisas inkl. inbetald varuskatt 74 603 kronor. Nettoöverskottet av trädgårdsrörelsen tillgodoföres statens allmänna fastighetsfond i den mån överskottsmedlen inte måste kvarbliva hos slottsförvaltningen som rörelsekapital.

För budgetåret 1967/68 uppgick trädgårdens omkostnader exkl. traktoravskrivning till 58 027 kronor. Enligt slottsfogden synes trädgården vara lönsam tack vare det förhållandet, att när personalen arbetar i parken, går arbetskostnaderna på parkens anslag.

Vid Gripsholm finns förutom trädgården även ett jordbruk på omkring 19 hektar och en hjortpark på omkring 45 hektar. Den härför anställda personalen omhänderhar dessutom renhållningen.

Enligt revisorerna synes det sannolikt, bl. a. med hänsyn till att i kostnaderna för trädgårdsrörelsen och jordbruket inte inräknats avskrivnings- och pensionskostnader, att båda rörelserna går med inte obetydlig förlust. Revisorerna finner det angeläget, att frågan om den fortsatta driften blir föremål för sakkunnig prövning förslagsvis genom vederbörande lantbruksnämnd.

Lantbruksstyrelsen delar revisorernas uppfattning, att trädgårds- samt jordbruksrörelsen bör prövas av sakkunniga. Styrelsen förutsätter, att det härför kan bli nödvändigt att först införa en mera detaljerad intern redovisning i likhet med vad som föreslagits för Drottningholm. I samband med prövningen av driften bör klargöras vilka konsekvenser ett nedläggande av trädgårds- och/eller jordbruksrörelsen skulle få för parkförvaltningen.

INGVAR WIDÉN

Generaldirektör

Filip L. Ericson

Byråchef

20.1. 1969

Yttrande över granskningspromemoria nr 7/1968 ang. Drottningholms kungsgård

Verksamheten omfattar fyra huvudgrenar: jordbruk, skogsbruk, traktorkörslor samt uthyrningar och utarrenderingar. Genom att uppkomna överskott endast får disponeras till underhåll och förbättring av de för jordbruket erforderliga byggnaderna ökar det egna kapitalet från år till år, och man kan numera tala om en femte huvudgren i verksamheten nämligen kapitalförvaltning.

Lantbruksstyrelsen finner inte anledning att beröra den relativt kortfattade redogörelsen för skogsbruket. Vad gäller det för 1967/68 redovisade resultatet bör dock framhållas att skogsbruket detta år påförts andel i administrationskostnader med 20 procent av 110 950 kronor eller med 22 190 kronor.

Beträffande intäkter av hyror och arrenden, som netto efter avdrag för bl. a. 16 642 kronor, utgörande andel i administrationskostnader, år 1967/68 uppgick till 46 557 kronor delar styrelsen revisorernas uppfattning att vissa arrendeinkomster måste anses alltför låga. Trots detta understryker en jämförelse mellan å ena sidan hyres- och arrendeintäkterna och å andra sidan arrendekostnaden för hela kungsgården, 11 723 kronor under 1967/68, ytterligare det av revisorerna påtalade låga arrendet, vilket synes helt orimligt i dagens penningvärde.

Traktorkörslorna svarar för en betydande del av de senaste årens överskott. Även om verksamheten påförts för låga kostnader för mans- och traktortimmar, vilket i sin tur verkat sänkande på jordbrukets resultat, så synes lönsamheten vara tillfredsställande. Observeras bör även att under 1967/68 svarade denna verksamhetsgren för 27 737 kronor av administrationskostnaderna.

Vad jordbruket beträffar kan styrelsen inte på grundval av föreliggande data uttala någon bestämd mening om möjligheterna att förbättra resultatet. En dylik prövning torde förutsätta en driftsplanering utförd förslagsvis av länets lantbruksnämnd. Jordbruket måste anses bedrivas i intimt samband med de ovan behandlade traktorkörslorna och resultaten av de båda verksamhetsgrenarna synes hänga samman på ett sätt som omöjliggör en bedömning av var gren för sig.

De fyra hittills behandlade verksamhetsgrenarna svarar gemensamt för administrationskostnaderna. Detta innebär, att ett nedläggande av en enskild gren måste bedömas med hänsyn till effekten på de gemensamma kostnaderna. De senare förefaller även enligt styrelsens mening påfallande höga, men deras sammansättning tyder inte på någon större elasticitet.

Avslutningsvis vill styrelsen med utgångspunkt från den femte verksamhetsgrenen, kapitalförvaltningen, beröra de av revisorerna aktualiserade förvaltningsmässiga och organisatoriska problemen.

Uppenbart är, att den ständigt fortgående ökningen av det egna kapitalet inte bör fortsätta. Även om det är sannolikt att det stora byggnadsbeståndet i jordbruket och i uthyrningsverksamheten efterhand kan komma att kräva

omfattande reinvesteringar, vilket i sin tur innebär att den redovisade kapitalökningen till stor del är fiktiv, eftersom ingen avskrivning kan ske och ingen fondavsättning äger rum, kan det inte anses lämpligt, att härför avsedda medel skall förvaltas av ståthållarämbetet.

En möjlighet att komma till rätta med nuvarande förvaltningsmässiga problem vore att låta ståthållarämbetet arrendera kungsgården på fullt affärsmässiga villkor och att domänstyrelsen finge svara för de byggnadskostnader som normalt åvilar en jordägare gentemot en arrendator. Lantbruksstyrelsen finner dock en dylik ordning alltför osäker till sina ekonomiska konsekvenser och vill därför i stället förorda, att frågan om kungsgårdens inordnande under domänstyrelsen i överensstämmelse med revisorernas förslag bör utredas genom särskilda sakkunniga.

INGVAR WIDÉN

Generaldirektör

Filip L. Ericson

Byråchef

27.1. 1969

Bilaga 9

**Domänverket med yttrande över granskningspromemoria nr 7/1968
 rörande Drottningholms kungsgård (3 bilagor)**

Genom remiss den 4 december 1968 har riksdagens revisorer hemställt om domänverkets yttrande över en inom revisorernas kansli upprättad granskningspromemoria nr 7/1968 rörande förvaltningen av Drottningholms kungsgård.

Med överlämnande av från vederbörande distriktschef, revirförvaltare och domänintendent inhämtade yttranden jämte en inom centralförvaltningen upprättad promemoria får domänverket anföra:

Även om domänverket icke anser de anmärkningar, som kan riktas mot den hittillsvarande förvaltningen av kungsgården, vara särskilt tungt vägande, torde vissa fördelar vara att vinna genom att överföra kungsgården — med undantag av den del, som alltjämt bör förvaltas av byggnadsstyrelsen — till domänverkets förvaltning. Skogen kan skötas rationellare och giva bättre ekonomisk avkastning, om den inordnas i domänverkets skogsbruk. Inägorna torde giva bästa ekonomiska avkastning, om de utnyttjas som sidoarrenden till närliggande kronoegendomar. Administrationen kan förbilligas avsevärt, om skogsbruk, jordbruk och förvaltning av uthyrningsbostäder och arrenden av olika slag inordnas i domänverkets större verksamhet. Vissa bostäder torde dock böra överföras till byggnadsstyrelsen i samband med en utvidgning av slottsområdet.

Domänverket vill med hänsyn till vad ovan anförts tillstyrka utredning av frågan om kungsgårdens överflyttning till domänverkets förvaltning. Därest statsmakterna finner en sådan överflyttning önskvärd, torde erforderlig utredning om sättet för överflyttningens verkställande och därmed sammanhängande frågor kunna utföras av domänverket i samråd med byggnadsstyrelsen.

HANS OLSSON

Granskningspromemoria nr 7/1968 rörande Drottningholms kungsgård

Promemorian inledes med en ekonomisk översikt över verksamhetens ekonomi på grundval av vinst- och förlusträkningarna för budgetåren 1958/59—1967/68 varefter följer en redogörelse för de vid granskningen gjorda iakttagelserna med avseende på envar av kungsgårdens rörelsegrenar, omfattande jordbruk, skogsbruk, legokörningar samt uthyrningar och utarrenderingar.

Jordbruket

Åkerarealen uppgår till 85 ha, exkl. utarrenderade åkerområden. Härtill kommer 7 ha åker å det till golfklubben upplåtna området, vilket ännu inte

tagits i anspråk av klubben och fortfarande brukas av slottsförvaltningen. Den sammanlagda åkerarealen under eget bruk uppgår sålunda till 92 ha.

Nötkreatursbesättningen består f. n. av ett 40-tal mjölkkor och samma antal ungdjur, sammanlagt ca 60 nötkreatursenheter.

Antalet anställda uppgår till 10 man, inkl. befallningsman, varav 5 traktorförare. Tre traktorförare är helt sysselsatta med legokörningar. Antalet anställda i jordbruksdriften synes vara stort i förhållande till gårdens areal och djurhållningens omfattning.

Sammanställningen i promemorian över försäljningsintäkterna av jordbruksprodukter bokföringsåren 1965/66—1967/68 visar, att i genomsnitt ca 80 procent av intäkterna erhållits vid försäljning av mjölk och nötkreatur.

Den i promemorian intagna kalkylen över nötkreatursskötselns ekonomi, avseende bokföringsåret 1965/66, vilken upprättats av slottsförvaltningen i samråd med Sveriges lantbruksförbund, visar att rörelsegrenen detta år lämnade ett underskott av 6,8 öre per kg mjölk eller 430 kr. per mjölkko. Den dåliga lönsamheten torde till stor del sammanhånga med att arbeidskraftsåtgången i ladugården och därmed lönekostnaderna inte står i rimlig proportion till rörelsegrenens omfattning.

Åtgärder i syfte att förbättra lönsamheten har sedan 1965/66 utförts i viss om än relativt begränsad omfattning. Bl. a. har utminuterung och försäljning av mjölk till privata hushåll, vilken 1965/66 omfattade ca 20 procent av omsättningen i kronor räknat, reducerats till ca 5 procent av densamma. Vidare har lösdrift anordnats för de äldre ungdjuren, vilket minskat behovet av arbetskraft för utfodring och skötsel av denna del av besättningen.

Rationaliseringsåtgärderna har resulterat i att ladugården numera kan skötas av 2 man utan anlitande av ersättare under fridagar.

Lönsamhetskalkyler för ladugårdsdriften har ej upprättats under de sistförflutna åren. Oaktat nämnda rationaliseringsåtgärder torde rörelsegrenens ekonomi sedan 1965/66 inte ha nämnvärt förbättrats.

Den nuvarande driftsuppläggnigen, som till väsentlig del är baserad på mjölkproduktion, synes ej vara rationell. Då jordmänen är lämpad för spannmålsproduktion och då ängs- eller hagmarker som bör betas ej förekommer, torde övergång till kreaturslös drift böra övervägas. Jordbruket bör med denna driftsuppläggnigen kunna skötas av 2 man, medförande väsentligt minskade lönekostnader.

Legokörningar

Rörelsegrenarna lämnar — för så vitt kan bedömas med ledning av de sammanställningar över nettoresultaten för 1965/66—1967/68, vilka redovisas i promemorian — tillfredsställande ekonomiskt utbyte.

Skogsbruket

Den skogsmark, sammanlagt 521,6 ha produktiv mark, som förvaltas av ståthållarämbetet, är belägen dels å Lovö, Kårsö, och angränsande mindre öar i östra delen av Mälaren, dels på Adelsö samt på Ventholmen å västra delen av Svartsjölandet.

Avverkningarna under 1962/63—1966/67 har något överstigit den beräknade årliga tillväxten. Rörelsegrenen har lämnat överskott med undantag för 1967/68, då ett underskott å 15 000 kronor uppstått. Orsaken härtill är enligt vad under hand inhämtats dels att avverkningen detta år, sammanlagt 1 244 m³, avsåg skog av sämre kvalitet, dels sämre relationer än tidi-

gare mellan produktpriser och löner. Reproduktionsåtgärder samt röjningar i ungskogsbestånd utfördes under året i ungefär samma omfattning som de närmast föregående åren.

Uthyrningar och utarrenderingar

Slottsförvaltningen fastställde år 1967 nya hyror för *lägenheterna* i samråd med en expertgrupp från byggnadsstyrelsen. Uppräkningen av tidigare utgående hyresbelopp till de sålunda fastställda sker etappvis under tre år med början den 1 oktober 1967. Hyrorerna är indexreglerade. Beträffande »Hemmet» och »Pensionärshemmet» har sociala skäl varit vägledande vid hyressättningen.

Skäliga hyror torde numera utgå för lägenheterna.

De hyresbelopp som uttages för vissa för jordbruksdriften numera överflödiga *ekonomibyggnader* synes vara skäliga. Med undantag för Damtorpslogen, Kantonladan samt Ängsholmsladan, vilka är upplåtna till statlig myndighet, utgår hyra med 10—17 kr. per m³.

Markområdena utgöres till övervägande del av tomtmarker, upplåtna för bostadsändamål. Arrendatorerna äger i regel byggnaderna å områdena. Fem områden är upplåtna med byggnader tillhörande jordägaren. Bostadshusen utnyttjas som åretruntbostäder.

Arrendebeloppens skälighet är svårbedömbär på grundval av de relativt knapphändiga uppgifter, som lämnas i promemorian. Det är dock uppenbart, att beloppen är låga för upplåtelser enligt kontrakt tecknade 1960 eller tidigare. I fråga om flera av dessa äldre upplåtelser utlöper kontrakten inom de närmaste åren. I samband med förnyad upplåtelse bör arrendebeloppen höjas väsentligt. Uppmärksammas bör, att 1968 års lag om bostadsarrende äger tillämpning å flertalet upplåtelser. I fråga om dessa måste gällande kontrakt — för undvikande av tyst förlängning på oförändrade villkor — uppsägas minst ett år före arrendetidens utgång.

Även om hyresbeloppen för områden med kontrakt tecknade under de sistförflutna åren ligger högre än för de äldre upplåtelseerna synes dock inte marknadsmässiga avgälder utgå.

Ett 10-tal upplåtelser omfattar betydande områden med en areal av drygt 1 ha upp till 4 ha. Det torde inte vara möjligt att erhålla i förhållande till markvärdena skäliga avgälder för områden av denna storleksordning, när de endast utnyttjas som tomt för familjebostad. Ifrågavarande markområden bör innan nya kontrakt tecknas reduceras väsentligt med hänsyn tagen i varje enskilt fall till bebyggelsens omfattning, områdets utnyttjande samt eventuellt andra faktorer. Sedan sådan omdisponering genomförts bör i förhållande till markvärdena skäliga avgälder kunna uttagas.

Kontraktet om åkerområdet å Adelsö bör uppsägas till upphörande 1971. Därest överenskommelse om skälig avgäld vid fortsatt upplåtelse härefter ej kan träffas bör området ej vidare upplåtas utan överföras till skogsproduktion.

Åkerområdet å Lovön är upplåtet till arrendatorn av kronoegendomen Edeby. Området omfattar 10 ha åker och 7 ha betesmark. Avgälden, 3 000 kr./år, motsvarande ca 200 kr. per ha reducerad jordbruksjord, synes vara skälig.

För flertalet *sommarstugetomter* har skriftliga kontrakt tecknats under åren 1967 och 1968. Arrendeavgälderna har härvid höjts väsentligt och synes — för så vitt kan bedömas med ledning av uppgifterna i promemorian — numera utgå med skäliga belopp.

Kontrakten för tomterna å Björnholmen utlöper 1970. Därest stugorna, vilka å två av tomterna tillhör arrendatorerna, är åsatta taxeringsvärden, äger lagen om bostadsarrende tillämpning. Uppsägning måste i sådant fall ske minst ett år före arrendetidens utgång om avgälden skall kunna höjas i samband med förnyad upplåtelse.

Administrationskostnaderna är höga. Kostnaderna för administration och arbetslöner i exempelvis rörelsegrenarna jordbruk och skogsbruk uppgick till sammanlagt 318 888 kr. under år 1967/68, varav administrationskostnader 66 570 kr. eller drygt 20 procent.

Den konstaterade ökningen av administrationskostnaderna — i första hand kostnaderna för drifts- och arbetsledning samt kontorskostnader — från 1965/66—1967/68 sammanhänger enligt vad slottsförvaltningen uppgivit till väsentlig del med de bokföringstransaktioner, som genomfördes vid omläggningen av förvaltningsbokföring fr. o. m. 1967/68. Den ökning som bokföringen utvisar skulle således inte böra tolkas såsom en reell kostnadsökning.

Vidkommande branden å Fågelö gård må framhållas att — då kungsgården jämlikt nådigt brev den 16 mars 1945 är uppförd på domänfonden — brandskadeersättning för den nedbrunna byggnaden bort tillföras nämnda fond i stället för att — såsom skedde — uppföras såsom ett kungsgårdens eget kapital.

I promemorian ifrågasattes slutligen på anförda skäl om Drottningholms kungsgård inte i framtiden i likhet med övriga kungsgårdar administrativt bör inordnas under domänverket. Detta spörsmål bör enligt revisorernas mening förutsättningslöst utredas av särskilda sakkunniga.

Domänverkets huvuduppgift är att omhändera förvaltningen av kronans fasta egendom, innefattande skogs- och jordbruksfastigheter jämte övriga tillgångar, som hör till domänverkets fond. Det torde därför redan ur principiell synpunkt kunna ifrågasättas om Drottningholms kungsgård, som är uppförd på nämnda fond och gränsar till fastigheter å Lovö under domänverkets förvaltning, bör vara underställd ståthållarämbetet. Vid sidan härav synes mot bakgrunden av den i promemorian redovisade undersökningen ur tungt vägande skäl ekonomisk synpunkt tala för att kungsgården bör överföras till domänverkets förvaltning.

Beträffande skogsbruket bör som ytterligare stöd för revisorernas uppfattning i sistnämnda avseende framhållas, att domänverket med den sakkunskap på området vilken står till dess förfogande, torde äga möjlighet att övertaga förvaltningen av kungsgårdens skogsbruk utan någon väsentlig ökning av verkets kostnader för administration och arbetsledning. Verket har vidare tillgång till en fast arbetarstam ävensom för ett rationellt skogsbruk lämpade traktorer och andra maskinella hjälpmedel. Härav följer drivningstekniska fördelar, ägnade att förbättra det ekonomiska resultatet av rörelsegrenen. Slutligen torde det ur försäljningsteknisk synpunkt vara lämpligt att skogsbruket å Lovö förvaltas av endast en myndighet.

Domänverkets tillgång till sakkunskap på jordbrukets område möjliggör — liksom beträffande skogsbruket — att förvaltningen av kungsgårdens inägor kan överlagas av verket utan större ökning av administrationskostnaderna.

Kronoegendomarna på Lovö, vilka samtliga är utarrenderade, är i behov av ökat produktionsunderlag genom tillskott av inägojord. Egendomarna har nämligen genomgående alltför begränsad areal för rationell driftsuppläggning och tillfredsställande utnyttjande av befintliga byggnader och and-

ra anläggningar. Genom ökning av produktionsunderlaget skulle en rationellare disposition av egendomarna och ett bättre utnyttjande av tillgängliga resurser möjliggöras, allt ägnat att förbättra det ekonomiska utbytet av förvaltningen.

Angivna förhållanden talar för att kungsgårdens inägor — därest densamma överföres till domänverkets förvaltning — bör disponeras som tillskottsjord till kronoegendomarna och upplåtas som sidobruk till dessa.

De ekonomibyggnader, som vid angiven disposition ej längre erfordras för jordbruket, bör — i likhet med de byggnader av detta slag som f. n. upplåtes genom ståthållarämbetet — administreras av domänverket och uthyras genom dess försorg. Detta bör även vara fallet i fråga om de i promemorian upptagna markområdena (bostadsarrendena) och sommarstugedomterna.

Bostadslägenheterna, vari innefattas såväl överflödiga arbetarbostäder som de lägenheter vilka f. n. förvaltas av ståthållarämbetet, bör överföras till byggnadsstyrelsens förvaltning. Då sagda lägenheter i stort sett ligger i anslutning till slottsområdet torde gränsdragningen mellan nämnda styrelses och domänverkets förvaltningsområden ej vara förenad med några större principiella eller praktiska svårigheter.

Frågan om kungsgårdens överflyttning till domänverket synes — såsom revisorerna förordat — böra utredas genom särskilda sakkunniga. Därest statsmakterna finner, att överflyttningen bör genomföras bör sättet för dess verkställande och därmed sammanhängande spörsmål kunna utredas av domänverket i samråd med byggnadsstyrelsen.

Enligt uppdrag
ALLAN CAMSTEDT

DOMÄNVERKET
Jägmästaren i
Stockholms revir

Återställande domänstyrelsens remissakt nr J: 674/68 den 13.12.68 angående förvaltningen av Drottningholms kungsgård får jag meddela följande.

Kronoparken Lovö omfattar 612 ha skogsmark, 200 ha impediment och 2 ha inägor eller totalt 814 ha. Den skogsareal som tillhör *Drottningholms Kungsgård* och förvaltas av Ståthållarämbetet omfattar sammanlagt 521,61 ha.

För att nedbringa Kungsgårdens kostnader för arbetsledning och administration förefaller det lämpligt att förvaltningen av Kungsgårdens skogsmark överföres från Ståthållarämhetet till domänverket. Denna min förmodan att kostnaderna skulle kunna nedbringas genom denna åtgärd innebär icke att skogen nu skulle vara misskött utan fastmer därpå att domänverket har tillgång till skogstraktorer och arbetsledning samt arbetare. Även försäljningstekniskt torde det vara lämpligt att skogen på Lovö förvaltas av endast en myndighet. Stockholm den 17 december 1968.

BÖRJE MINEUR

YTTRANDE

9.1. 1969

Överjägmästaren delar jägmästarens uppfattning.

För distriktschefen

SÖREN NYSTRÖM

Kungl. domänstyrelsen .

*Drottningholms kungsgård, Lovön,
Stockholms län, ärende dnr J 674/68.*

Med återsändande av remissakten i rubric. ärende får jag anföra följande.

Drottningholms kungsgård synes omfatta drygt 260 ha åker, tomt och betesmark, varav 22,5 ha redovisas såsom betesmark. Av utredningen framgår, att man håller ett 40-tal mjölkkor samt ett till denna besättning hörande normalt antal ungdjur. Antalet anställda i jordbruket uppgår till 10 personer, varav 1 befallningsman, 1 smed, 1 snickare, 2 djurskötare och 5 traktorförare.

Om det i förhållande till areal och driftsinriktning påfallande stora antalet anställda helt eller i allt väsentligt är sysselsatta i jordbruket, måste arbetsåtgången betecknas såsom anmärkningsvärt hög.

Såsom jämförelse kan nämnas, att kronoegendomen Landsberga i Uppsala län med en areal av ca 270 ha åker, tomt och beten (varav beten drygt 45 ha) samt med ca 80 mjölkkor och ungefär samma antal ungdjur drivs med totalt 7 man fördelade på: arrendatorn själv, 2 djurskötare, en avbytare och 3 traktorförare.

På större egendomar och på alla kronoegendomar på Lovön har man under senare år gjort den erfarenheten, att drift med mjölkkor ej lönat sig och övergått till andra driftsformer.

Såsom framgår av granskningspromemorian är i vissa fall arrende- och hyresbelopp påfallande låga, liksom att de under senare år överenskomna avgälderna justerats till en mera marknadsmässig nivå.

Vad slutligen beträffar administrationskostnaderna är det uppenbart, att dessa skulle nedbringas mycket väsentligt, om kungsgården med tillhörande upplåtelser skulle förvaltas av domänverket och drivas såsom en vanlig kronoegendom. Även ur andra synpunkter — planerad nedläggning av mindre bärkraftiga egendomar och förstärkning av bestående — synes det lämpligt att domänverket övertog den direkta förvaltningen av egendomen för att på så sätt med större frihet kunna använda de tillgängliga resurserna på lämpligast möjliga sätt. Stockholm den 30 december 1968.

OSKAR ANDERSSON

domänintendent

Till Riksmarskalksämbetet.

Preliminärt utlåtande angående Konungens rätt att disponera vissa slott och parker m. m.

Av grundläggande betydelse för frågan om Konungens rätt att disponera vissa i det följande angivna slott och därtill hörande parker m. m., är till att börja med statsutskottets memorial 25 aug. 1809 med förslag till reglering av såväl Kongl. Maj:ts Hof- och Hofstall-Stater som H. K. H. Thronföljarens Hofstat. »Om», heter det bl. a., »nu Riksens Höglofl. Ständer, i enlighet med hwad Stats-Utskottet här ofwan föreslagit, i underdånighet erbjuda Kongl. Maj:t den projecterade Summan till bestridande af alla ofwanuppräknade utgifter, efter som Kongl. Maj:t i nåder för godt synes, samt med den Kongl. Maj:t uti Regerings-Formen tillerkända fria dispositionsrätt öfwer dess Hof, och detsamma förwaltning, och Kongl. Maj:t i nåder täcktes densamma antaga; så får Stats-Utskottet dock gifwa Riksens Höglofl. Ständer tillkänna, att detta Stats-Utskottets förslag är till sin hufwudsakligaste del grundadt derpå, att Kongl. Maj:t för Sig och sina Höga Efterträdare, till Riksens Ständers fria Disposition och förvaltning öfwerlemnar nedannämnde Kungs- och Kungs Ladugårdar, med dertill hörande Hemman och Lägenheter, som förut stått under Kongl. Maj:ts Höga företrädares omedelbara styrelse, nemligen: Drottningholm, Swartsjö, Wendtholm, Gripsholm, Strömsholm, Kongsöhr samt Flyinge och Dahlby, jemte alla Kongl. Hov- och Stallängar; dock att deras Kongl. Maj:ter och den Kongl. Familjen må wara obetaget att till deras höga nöje och sommarsejour nyttja de Kongl. Slotten med tillydande Trädgårdar och lustparker wid Drottningholm, Swartsjö, Gripsholm och Strömsholm, till hwilkas wård och skötsel nödig Betjening och Arbetare böra af Statswerkets medel bestås och aflönas, äfwensom erforderliga medel böra anslås till deras underhåll och förbättring, hwarwid på Kongl. Maj:ts nådiga pröfning må bero, att de härtill anslagne medel rätteligen användas, så att Slotten och öfrige byggnaderna m.m. widmagthållas och Slottens inwändiga förbättrande verkställes till Kongl. Maj:ts höga nöje och beqwämlichkeit. Hwad Ulriksdals och Tullgarns Kungsgårdar angår, så anser Stats-Utskottet, att de böra förblifwa under nu warande Innehafwares fria Disposition, nemligen den förra under Hennes Kongl. Maj:t Enkedrottningens och den sednare under Hennes Kongl. Höghet Prinsessan Sophia Albertinas i deras öfriga lifstid; men att de sedermera må komma under Riksens Ständers Disposition, dock att Slotten och byggnaderna må af Deras Majestäter och den Kongl. Familjen begagnas och på Statens bekostnad underhållas; kunnandes Stats-Utskottet i Statswerkets närwarande belägenhet icke tillstyrka några serskildta medels anslående till derwarande Slotts och Byggnaders underhåll, utöfwer hwad Staten härtill re-

dan består; förvaltningen af Rosersbergs Kungsgård hör icke eller efter Stats-Utskottets tanka rubbas eller förändras under deras Kongl. Majestäters lifstid; äfwen som den här wid Staden warande Djurgården må förblifwa under Kongl. Maj:ts enskilda Disposition; dock hemställer Stats-Utskottet till Riksens Höglofl. Ständer, om icke hos Kongl. Maj:t i underdånighet borde anhållas, att den såkallade Djurgårds-Cassan måtte endast få användas till Djurgårdens förbättring och embellissement samt på derwarande wägars och broars underhåll, och icke graweras med några serskilda aflöningar eller gratificationer till några wissa personer. De i Södermanland belägna och Kongl. Maj:t på lifstid upplåtne Sundbyholms och Ribbingelunds Kungsgårdar — måge under Kongl. Maj:ts lifstid förblifwa wid de derom afslutade arrenden; dock torde Kongl. Maj:t i nåder täckas bifalla, att arrende afgiften må i Statens nu trängande behof få till Statsverket ingå och af wederbörande arrendeinnehafware dit levereras.» (Samtliga spärrningar gjorda här.)

En bärande tanke bakom detta memorial var, att genom »Statens reglerande någon besparing i Statsverkets utgifter måtte kunna winnas». Kongl. Maj:t hade även i proposition om statsverkets tillstånd förklarad, »det Kongl. Maj:t är benägen att sorgfälligt iakttaga alla utwägar och tillfällen till sådana indragningar i Statsverkets utgifter, som äro förenliga med Riksstyrelsens tillbörliga handhafwande, Rikets försvar och hwarje undersåtes i lag grundade säkerhet». Den ekonomiska aspekten må belysas av ytterligare citat ur statsutskottets memorial 25 aug. 1809. »Om, hwilket Stats-Utskottet af Kongl. Maj:ts höga och ädla tänkesätt samt Nådiga omwårdnad och föresatts till Statens upprätthållande äger gifwen anledning att i underdånighet förmoda, Kongl. Maj:t skulle täckas för sig och sina Höga efterträdare öfwerlemna Dispositionen öfwer de Kungs- och Kungs Ladugårdar, Hof- och Stallängar samt öfrige Lägenheter, som hittills stått under Kongl. Maj:ts Höga Företrädares omedelbara styrelse, samt densamma till Riksens Ständers fria Disposition i stället öfwerlåta; så skall efter Stats-Utskottets tanka, genom en förbättrad Hushållning wid dessa Lägenheter till Rikets och Statsverkets förman, en icke obetydelig winst uti Statens inkomster för framtiden kunna påräknas, och Riksens Ständer af detta Kongl. Maj:ts Nådiga begifwande hämta ytterligare anledning, att för Kongl. Maj:ts Hofhållning anslå en sådan Summa, att Kongl. Maj:t under utöfwandet af dess höga kall må kunna njuta det lugn, som ett oberoende af behofwet i dessa delar för hwarje enskild medför.» (Samtliga spärrningar gjorda här.)

I överensstämmelse med statsutskottets memorial erbjöd Riksens Ständer i skrivelse 1 december 1809 Konungen ett till beloppet bestämt årligt anslag, avsett att täcka kostnaderna för Kungl. Maj:ts hovhållning. Av denna skrivelse, som i sammanhanget är av grundläggande betydelse, må — ehuru skrivelsen nära ansluter sig till förutnämnda memorial — anföras följande.

»Skulle Eders Kongl. Maj:t i Nåder täckas antaga den Summa Riksens Ständer Eders Kongl. Maj:t Sålunda i underdånighet erbjudit, till bestridande af alla ofvanuppräknade Utgifter, eftersom Eders Kongl. Maj:t i Nåder för godt synes, samt med bibehållande af den Eders Kongl. Maj:t tillagde dispositionsrätt öfwer Dess Hof, emottaga deremot Riksens Ständer, såsom en i evärdeliga tider åt dem förbehållen rättighet, förvaltningen och användandet af nedannämnde Kungs- och Kungsladugårdar med dertill hörande hemman och lägenheter, som förut stått

under E: K Ms höge Företrädares omedelbara Styrelse: neml. Drottningholm, Svartsjö, Väntholmen, Gripsholm, Strömsholm, Kungsöhr samt Flyinge och Dalby, jemte alla Kongl. Hof- och Stallängar dock att Deras Kongl. Majestäter och den Kongl. Familjen må vara obetaget, att till Deras Höga nöje och SommarSejour nyttja de Kongl. Slotten med tillydande Trädgårdar och Lustparker vid Drottningholm, Svartsjö, Gripsholm och Strömsholm, till hvilkas vård och skötsel nödige arbetare och betjening böra af Stats-Verkets medel bestås och aflönas, äfvensom erforderlige medel anslås till deras underhåll och förbättring, hvar vid på Eders Kongl. Majts Nådiga pröfning må bero, att de härtill anslagne Summor rätteligen användas, så att Slotten och de öfrige Byggnaderne m. m. vid magthållas och Slottens invändiga förbättrande verkställes till Eders Kongl. Majts Höga Nöje och beqväm lighet. Hvad Ulricsdahls och Tullgarns Kungsgårdar angår, finna Riksens Ständer skäligt att de förblifva under nuvarande innehafvares fria disposition, den förra under H.K.M. Enke-Drottningens och den sednare under H.K.H. Prinsessan Sophia Albertinas, i Deras öfriga lifstid; Men att de sedermera böra komma under Riksens Ständers disposition, dock att Slotten och Byggnaderne må af Deras Majestäter och den Kongl. Familjen begagnas och på Statens bekostnad underhållas; Kunnande Riksens Ständer i Statsverkets närvarande belägenhet ej anslå någre särskilte medel till därvarande Slotts och Byggnaders underhåll, utöfver hvad Staten härtill redan består. Förvaltningen af Rosersbergs Kungsgård kommer ej att rubbas eller förändras under Deras Kongl. Majestäters lifstid; äfvensom den här vid hufvudstaden belägne Djurgården bör förblifva under Kongl. Majts enskilte disposition, anhållande likväl Riksens Ständer i underdånighet, att den så kallade Djurgårds Cassan måtte endast få användas till Djurgårdens förbättring och förskönande samt därvarande Broars och vägars underhåll, och icke graveras med särskilte aflöningar eller gratificationer till någre visse personer. De i Södermanland belägne och Eders Kongl. Majt på lifstid upplåtne Sundbyholms och Ribbingelunds Kungsgårdar skola under Eders Kongl. Majts lifstid förblifva vid de derom afslutade arrenden, dock hemställa Riksens Ständer i underdånighet om ej Eders Kongl. Majt i Nåder skulle täckas bifalla, att Arrendeafgiften må vid Statens nuvarande behof få till Statsverket ingå och af vederbörande Arrende Innehafvare dit levereras.» (Samtliga spärrningar gjorda här.)

I skrivelsen behandlas försättningsvis vissa för hovstallet betydelsefulla angelägenheter med anledning av att det förmodades överensstämman med Kungl. Maj:ts Nådiga avsikter att till Riksens Ständers »obehindrade disposition» överlämna Strömsholms och Kungsörs kungsgårdar med därvarande stuteriinrättning.

För förståelsen av den dispositionsrätt till slott och lustparker m. m., som enligt det föregående skulle tillkomma Konungen och den kungliga familjen, synes det vara av värde att beakta vissa till överlämnandet av Haga Lustslott hänförliga speciella omständigheter. Detta slott hade tillhört f. d. Konungen och finnes upptaget i bouppteckningen efter denne. (Transumt i Borgareståndets prot. 7 nov. 1809, s. 952 ff.) Till statsutskottets utlåtande remitterade Ridderskapet och Adeln ett memorial av överstelöjtnanten Henning Christian Schmitterlöf, vari denne föreslog, att Haga Lustslott och Park »måtte öfverlemnas till Hans Maj:t vår nuvarande Nådige Konung, så-

som en tjenlig retraite, då han under de tunga Regerings-omsorgerne behöfwer söka någon hwila och lugn». I statsutskottets memorial 19 dec. 1809 framhölls bl. a., »att då Utskottet, wid det uppgifne Förslaget till Underhålls-summan för f. d. Konungen och dess Famille samt med anledning af den öfwer f. d. Konungens tillhörigheter upprättade Bouppteckning, upptagit wärdet för Haga LustSlott och Park, såsom en tillgång af f. d. Konungens enskilda egendom, som icke utan Konungs och Ständers gemensamma bifall får disponeras; och Riksens Höglofl. Ständer denna StatsUtskottets hemställan bifallit; så ehuru StatsUtskottet lifwas af icke mindre wördnad och kärlek för Sweriges nuwarande älskade Konung, än den Herr Schmitterlöw yttrat, anser Utskottet sig likwäl wid ett sådant förhållande nu icke tillhöra, att något i afseende på dispositionen häraf vidare föreslå, utan ankommer sådant på Riksens Höglofl. Ständers egen pröfning och godtfinnande.»

Då efter bordläggning ifrågavarande betänkande 11 jan. 1810 ånyo föredrogs hos Ridderskapet och Adeln, utbad sig friherre Staël von Holstein att få underrättelse om beskaffenheten av Haga, »om någon Landt egendom dertill hörde, och om afkastningen deraf wore betydlig». Herr Greven och Lantmarskalken jämte åtskilliga av ståndets ledamöter intygande, »att det wore nästan bara husen och Parken, och det ej wore troligt, att om denna Kongsgård försåldes, någon köpare dertill skulle erbjuda sig». Staël von Holstein fann under sådant förhållande »för sin del intet hinder att bifalla Herr Schmitterlöws proposition, allenast Haga förblefwe en Statens egendom, som endast till Konungens disposition uplåtes». Herr Greven och Lantmarskalken förklarade att det wore otwivelaktigt, att Haga förbleve Statens Egendom.

Friherre Lars August Mannerheim — en av 1809 års män, ordförande i konstitutionsutskottet och vår förste justitieombudsman (jfr art. av T. Höjer i Svenska män och kvinnor 5) — hyste för sin del ingen betänklighet mot att Riksens Ständer uppläte nyttjanderätten till Haga Lustslott och Park åt Konungen.

I sitt yttrande betonade greve Adolph Göran Mörner bl. a., att Haga Lustslott icke lämnade någon avkastning. »Då», heter det vidare, »Ständerna utom interesse-betalningen för f. d. Konungens förmögenhet, åtagit sig att lämna honom en årlig Underhålls-Summa af tillsammans 66,666 R:dr lärer också dispositionen af ett sådant Lust-Slott som Haga onekligen tillkomma Riksens Ständer, och jag tror då att Riksens Ständer ej kunna göra ett bättre bruk deraf, än att öfwerlämna denna rättighet åt en älskad och wördad Konung, som lika med de öfriga Lust-Slotten finge begagna detta, på sätt han finner beqwämligast.» (Spärrat här.)

Hans Excellence Herr Greve Ruuth yttrade bl. a.: »Såsom för flera år sedan under en lång tid Ståthållare på Haga, känner jag mycket wäl att derunder inga betydliga ägor höra, och jag är öfwertygad att ingen skulle wara nog oklok att köpa detta Lust-Slott för den summa hwartill det blifwit wärdemat. Om nyttjande rätten deraf åt Hans Maj:t skulle upplåtas, tror jag således att Statens förlust wore obetydlig eller ingen. Dessutom ligger det så nära och lägligt för Konungen, om han mellan sina omsorger för Riket, der will passera några stunder, att hämta hwila och nöje. Jag tillstyrker derföre, att åt Hans Maj:t måtte upplåtas nyttjande rätten af Haga och alla dess tillhörigheter.» (Spärrat här.)

Herr Greven och Lantmarskalken gjorde därefter proposition till bi-

fall av den motion, att åt Hans Maj:t Konungen måtte upplåtas »nyttjande rätten af Haga Lust-Slott och Park, med allt hwad till berörde Slott och Park för det närvarande såsom behörighet kan räknas». Bifölls. (R.o.A. prot. 11 jan. 1810, s. 665 ff. Beträffande skrivelsen till medständerna, som utformades i överensstämmelse härmed jfr a. prot. 13 jan. 1810, s. 718.)

I Borgareståndet ansåg advokatfiskalen Falkman »Utskottet hafwa bestämdt bordt utlåta sig öfwer den skjedde Remissen, och i händelse Herr Schmitterlövs Proposition afstyrktes, meddela något yttrande, huru Utskottet funne att ifrågawarande Lust-Slott borde disponeras, särdeles som Utskottet icke omnämnt detta bland de Krono-Lägenheter, om hwilka särskildt Betänkande är afgifwit». Rådmannen Landberg ansåg statsutskottet hava ägt »fullkomlig anledning, att till Rikens Ständers omedelbara afgörande öfwerlämna den af Herr Schmitterlöv väckte fråga, om icke Kongl. Maj:t må erbjudas, att för dess Höga Nöje begagna Haga Lust-Slott och Park, under den tid Stats-Werket ersätter f. d. Konungen ränta å Ägendomens värde och intill dess om ägande-rätten deraf framdeles kan warda förordnat». (Spärrat här.)

Ståndets övriga ledamöter instämde med advokatfiskalen Falkman, och skulle alltså ett protokollsutdrag utfärdas av bl. a. det innehåll, att statsutskottet »bordt mera bestämdt öfwer den remitterade frågan sig yttra samt att i allt fall något förslag Utskottet bör meddelas angående berörde Lust-Slots behöriga underhållande och huru detsamma må nyttjas och disponeras» (spärrat här). Ärendet återremitterades till utskottet. (Borgareståndets prot. 3/1 1810, s. 35 ff.)

Prästståndet, som sade sig i likhet med varje svensk man »lifwas af det warmaste nit att i hwad på thy ankomma kan i underdånighet bidra till Hans Maj:t Konungens Höga nöje, och som fördenskull gerna welat bifalla Herr Schmitterlövs ofwanberörde Förslag, fann sig likwäl lika med Wällofl. Borgare-Ståndet böra detta mål till Stats-Utskottet återförwisa med anmodan att sig utlåta huru och på hwad sätt samma Lust-Slott må kunna behörigen underhållas» (spärrat här). (PrestStåndets prot. 9/1 1810, s. 479.)

Även Ridderskapet och Adeln beslöt återremiss, enär »i allt fall något förslag af Utskottet bör meddelas, angående berörde Lust-Slots behöriga underhållande och huru detsamma må nyttjas och disponeras» (spärrat här). (R.o.A. prot. 23/1 1810, s. 953 f.)

Statsutskottet fick således åter taga ställning till Schmitterlövs förslag, att Haga Lust-Slott och Park »måtte öfwerlämnas till Wår nu regerande Allernådigste Konungs höga disposition» (spärrat här). Utskottet anförde i Wördsamt Memorial 16 febr. 1810 bl. a. följande. »Stats-Utskottet instämmer till alla delar uti Höglofl. Ridderskapet och Adeln beslut, att nyttjande rätten af Haga Lust-Slott och Park med tillhörigheter, derunder äfwen inräknad Lägenheten Frescati, må till Kongl. Maj:ts Nådiga disposition i underdånighet öfwerlemnas, att den efter Egitt Nådigt Godtfinnande begagna, dock utan någre särskildte föreskrifter derwid.» (Samtliga spärrningar gjorda här.)

Den 14 mars 1810 upplästes och godkändes av Ridderskapet och Adeln följande underdåniga skrivelse till Kungl. Maj:t. »Sedan Haga Kongl. Lust-Slott och Park uti den öfwer Hans Maj:ts f. d. Konungens tilhörigheter uprättade Boupteckning blifwit uptagen, såsom en Hans Maj:ts enskilde egendom, hwilken icke utan Konungs och Ständers gemensamma bifall får disponeras; hafwa Rikens Ständer under förmodan, at Eder Kongl. Maj:t

skulle i Nåder anse detta Kongl. Lust-Slott såsom tjenligt att derstädes söka någon hwila och något lugn under de tunga Regerings-omsorgerne, för deras del beslutit, at nyttjande rätten deraf med alla tilhörigheter, lägenheten Frescati derunder äfwen begripen, må til Eder Kongl. Maj:t öfwerlemnas, at efter Eget Nådigt godtfinnande begagna; och hafwa Riksens ständer til Slottens underhållande, samt nödig Betjenings aflönande, anslagit en årlig Summa af 2000 R:d.» (Spärrat här.)

Som vi funnit rör sig Ständerna i fråga om dispositionsrätten över slotten med en terminologi, som förefaller föga enhetlig. Det talas om »disposition», »fri disposition», »enskild disposition», »nyttjanderätt» och »begagnande». I vad mån vissa av dessa uttryck kan betraktas som synonyma vill jag ej utan en närmare utredning taga ställning till. Uteslutet är ingalunda, att dessa onekligen vaga uttryck representera schatteringar, som för dåtida kameralister voro nog så betydelsefulla. Under alla förhållanden anser jag, att de slott och parker m. m., som vid 1809—1810 års riksdag anvisades till Konungens och den kungliga familjens begagnande, äro föremål för en vidsträckt nyttjanderätt. Uttrycket »enskild disposition» förekommer visserligen endast i fråga om Djurgården, medan man i fråga om de i ständernas skrivelse 1 dec. 1809 nämnda slotten använder uttrycket »till Deras Höga nöje och Sommar-Sejour» resp. »fri disposition» för dåvarande innehavare av Ulriksdals och Tullgarns kungsgårdar. Några slutsatser rörande en avsedd inskränkning i dispositionsrätten till slotten torde dock härav näppeligen kunna dragas. En dylik slutsats skulle bliva desto ohållbarare som Haga Lust-Slott överlämnades »at efter Eget Nådigt godtfinnande begagna». I detta sammanhang ställdes ju, som vi funnit, frågan om nyttjanderättens omfattning på sin spets. Och man finner väl att märka ingenstädes stöd för en uppfattning, att nyttjanderätten till sistnämnda slott skulle skilja sig från den till de övriga. Tvärtom heter det i ett anförande av greve A. G. Mörner, att Konungen »lika med de öfriga Lust-Slotten finge begagna detta, på sätt han finner beqvämligast». Uttalandet förtjänar så mycket mera vitsord som dess upphovsman är en av 1809 års män, medlem av konstitutionsutskottet och en av de verksamaste grundlagstiftarna. (Jfr art. om M. av J. H. C. Hellstenius i Nordisk Familjebok, 2 u., 19, samt av Sven Swensson i Svenska män och kvinnor 5 med litteraturhänvisningar.)

Ytterligare torde böra beaktas, att beträffande de i skrivelsen 1 dec. 1809 berörda slotten något »överlämnande» egentligen ej skedde, utan att slotten snarare fingo kvarbliva under den disposition (»omedelbara styrelse»), som Konungen tidigare hade haft även över de i n k o m s t b r i n g a n d e objekten, kungs- och kungsladugårdar, hovstallängar m. m. Det var beträffande sistnämnda objekt — ingalunda beträffande ifrågavarande slottsbyggnader och parker — man ville åstadkomma en förändring och en förbättrad hushållning till båtnad för det ansträngda statsverket. Vidare är det naturligt — och närmast oundvikligt — att betrakta Konungens dispositionsrätt till slott och parker i relation till dennes »fria dispositionsrätt öfwer dess Hof», som ju enligt RF § 48 uttryckligen skulle vara under Konungens »enskillda styrelse». (Det traditionella sambandet mellan hovstaten och vissa kungsgårdar belyses även i ett memorial av riksdagsmannen Johan Magnus Wessing, Bondeståndets prot. 18 okt. 1809, s. 31 f, varest bl. a. uttalas, att »Riksens Höglofl. Ständer beslutat indragning till Statens behof af alla de Kungsgårdar, som ej höra till Konungens Hof-Stat». Jfr beträffande »Konungens oinskränkta makt att ordna sitt hof» Pontus Fahlbeck, Regeringsformen i

historisk belysning, Stockholm 1910, s. 120 f.) Slutligen torde böra uppmärksammas, att grundlagstiftarna medvetet åsyftade att söka åstadkomma så fasta gränser mellan statsorganen som möjligt. Det synes onekligen vara i bäst överensstämmelse med denna strävan att antaga, att Konungen genom ständernas »erbjudande» 1809 lämnats en dispositionsrätt till slotten med tillhörande parker m. m., som enbart begränsas av stadganden i RF. Förbudet mot avhändande i RF § 77 faller därvid i ögonen. Själva avhändelseförbudet saknar i sammanhanget större intresse. Syftet med ifrågakvarande grundlagstadgande — som för övrigt förtjänar en närmare utredning — var dock enligt Pontus Fahlbeck (Regeringsformen i historisk belysning, s. 193; jfr även Robert Malmgren, Sveriges grundlagar, under RF § 77) ingalunda någon särskild omsorg om kronoegendomen eller obenägenhet för att denna skulle avhändas Kronan utan fastmera att »i riksdagens hand lägga äfven denna inkomstkälla och sålunda yttermera befästa dess makt öfver stats-hushållningen». (Belysande för ständernas inställning till de antydda spörsmålerna är f. ö., att dessa själva 28 april 1810 beslöto, att kungsgårdarna skulle sönderstyckas och försäljas till skatte. Konungen vägrade sitt bifall därtill.) Som någon inkomstkälla betraktades emellertid, som framgått, ej de kungliga slotten och därtill hörande parker; tvärtom. (Jfr Bondeståndets prot. 1809—1810, 2, s. 556 f. Annorlunda ansågs det förhålla sig med Djurgården; jfr a. prot. s. 557 f.)

Beträffande kungsgårdar och kungsladugårdar med därtill hörande hemman och lägenheter, kronoskogar, parker och djurgårdar m. fl. objekt heter det i RF § 77, att de skola förvaltas efter de grunder, riksdagen därom föreskriver. Visserligen skulle det reservationslöst utformade stadgandet med en objektiv tolkning (jfr RF § 84) omfatta även de åt kunglig disposition upplåtna åbyggnaderna å kungsgårdar. Riktigheten av en dylik tolkning synes dock i sammanhanget kunna betvivlas, i synnerhet som några »förvaltningsgrunder» för slotten ej beröres av ständerna i skrivelsen 1 dec. 1809 och direkt avvisas i fråga om Haga Lust-Slott. (Jfr även L. G. Linde, Systematisk framställning af Svenska Kameral-Lagfarenheten, 2 omarb. u. Örebro 1867, s. 63 f. med där tillämpad systematik.) Noteras bör dessutom, att våra grundlagar — och detta redan på ett tidigt stadium — stundom torde ha tolkats på ett sätt, som ingalunda kan rubriceras som en strikt bokstavstolkning. (Jfr H. Strömberg, Sveriges författning, 1965, s. 3.)

Uppfattningen att Kungl. Maj:t har ansetts äga befogenhet att oberoende av ständerna utfärda föreskrifter för de kungliga slottens förvaltning bestyrkes av Kongl. Maj:ts Nådiga Reglemente den 11 jan. 1820, hwarefter de, som bebo Kronans Slott och Hus, hafwa att sig rätta (i J. H. Backman, Ny Lag-Samling, I, Örebro 1831, s. 327 ff.), där det i 12 § heter: »Hwad åter angår Kongl. Maj:ts Residence-Slott uti Hufwudstaden och de Kongl. Lust-slotten uti Landsorterne, så komma särskildte på detta Nådiga Reglemente grundade föreskrifter att, genom Riks-Marskalkens försorg, i behörig ordning utfärdas, och sedan han deröfwer inhemtat Kongl. Maj:ts Nådiga wilja och befallning.» Belysande för dessa slotts särställning i förvaltningshänseende är vidare Kongl. Maj:ts Nådiga Instruction för Dess och Rikets Kammar-Collegium d. 16 Febr. 1838, N:o 6 (i Backman, Ny Lag-Samling, II, Örebro 1839, s. 428 ff.), där art. II § 3 bl. a. innehåller följande: »Den Collegium tillhörande förvaltning af och inseende å Statens fasta Egendom sträcker sig till de Kronan under ägande- och dispositions-rätt tillhörige Kungs- och Kungs-Ladugårdar, Ängar, Qwarnar, till Statsverket indragne Bostäl-len, Fisken, med flera lägenheter; Kronans Slott och dertill hörande lägen-

heter, med undantag af dem, som till Kongl. Maj:ts eller den Kongl. Familjens begagnande, och deraf inkomsten ej går till Statsverket, eller åt allmänna Inrättningar under särskild styrelse blifwit upplåtna; och Kronans i civilt ändamål anslagne publice hus och byggnader utom Stockholm, hwilka icke under annat Embetswerks inseende äro ställde; Kronans Parker och Allmänningar utom dem, som Lustslotten tillhöra;» etc. Vården av lustslotten tillhör, betonar Linde, i främsta rummet riksmarskalksämberet och därnäst varje slotts ståthållare. (L. G. Linde, Sveriges Finansrätt, Stockholm 1887, s. 210.)

Ett studium av KPr 1944: 228 till riksdagen angående redovisning av statens utgifter för de kungl. slotten m. m. ger mig ingen anledning att frågå min uppfattning om den ovan utvecklade, vidsträcktta dispositionsrätten till slotten. Här betonas sålunda, att Konungens dispositionsrätt till Drottningholms, Gripsholms, Ulriksdals och Haga slott alltjämt kvarstode o i n s k r ä n k t. Strömsholms och Rosersbergs slott hade dock utan rubbning av Hans Maj:t Konungens dispositionsrätt, upplåtits för militära ändamål, varvid vissa våningar i slotten reserverats för den kungliga familjen. För Tullgarns slott hade dispositionsreglerna genom beslut vid 1938 års riksdag ändrats såtillvida, att slottet upplåtits till Hans Maj:t Konungens f r i a d i s p o s i t i o n under Dess livstid. Svartsjö slott slutligen hade, sedan Konungen avstått sin dispositionsrätt till detta slott, enligt beslut vid 1888 års riksdag använts för andra statliga ändamål. Enligt sistnämnda riksdagsbeslut skulle avkastningen av vissa egendomar, som då lödo under Svartsjö, för framtiden ingå till Drottningholms slottskassa. (A. KPr s. 2 f. Spärrat här.) Icke minst torde böra uppmärksammas DepCh:s uttalande, att denne givetvis förutsatte, att ingen rubbning av de personliga rättigheter och förmåner, som tillkomma Hans Maj:t Konungen, skulle ske vid genomförandet av förslagen. (A. KPr s. 6.) Någon förändring av rättsläget på denna punkt har sålunda ej varit avsedd.

Avslutningsvis vill jag framhålla, att utredningen — med reservation för materialets ofullständighet — icke givit mig anledning att antaga, att Konungens dispositionsrätt till ifrågavarande slott skulle vara på så sätt begränsad, att denne skulle vara förhindrad att där upplåta s. k. hedersbostäder.

Lund den 18 januari 1969.

GUNNAR BRAMSTÅNG

Preceptor i offentlig rätt
vid Lunds Universitet